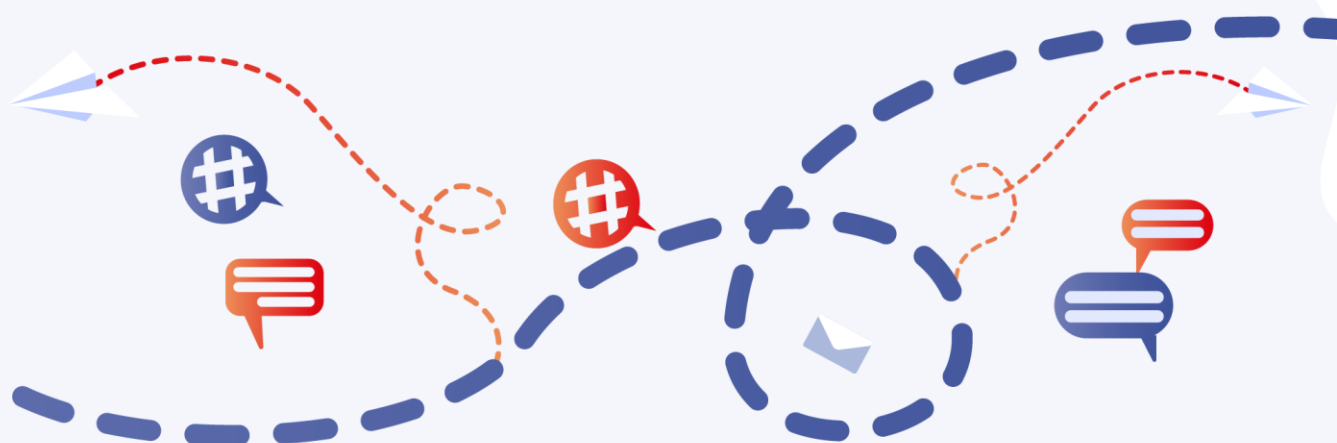

*Εκπαιδευτικό υλικό για το πρόγραμμα
ανάπτυξης ικανοτήτων
Παραδοτέο 4.1*

Πληροφορίες έργου

Ακρωνύμιο έργου	COMMIT
Τίτλος έργου	COMMUnIcation campaign against exTremism and radicalisation
Αριθμός σύμβασης	867019
Πρόγραμμα	ISFP-2018-AG-CT-CSEP
Συντονιστής εταίρος	Centro per lo Sviluppo Creativo Danilo Dolci
Ιστότοπος	https://www.commitproject.eu/

Λεπτομέρειες παραδοτέου

Αριθμός παραδοτέου	Π4.1
Τίτλος	Εκπαιδευτικό υλικό για το πρόγραμμα ανάπτυξης ικανοτήτων
Πακέτο Εργασίας	ΠΕ4 - Ανάπτυξη ικανοτήτων για φοιτητές/-ριες πανεπιστημίου, οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και τοπικούς ενδιαφερόμενους φορείς
Υπεύθυνος εταίρος	UNIPA
Επίπεδο Διάδοσης	Δημόσιο
Μορφή	Ηλεκτρονική
Έκδοση	1 – Σεπτέμβριος 2021

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	4
ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΕΡΓΟ COMMIT	5
Επισκόπηση του Προγράμματος Ενίσχυσης Ικανοτήτων	6
ΕΝΟΤΗΤΑ 1 – ΕΙΣΑΓΩΓΗ (4 ώρες)	8
ΕΝΟΤΗΤΑ 2 - ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΘΕΤΕΣ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ (4 ώρες)	21
ΕΝΟΤΗΤΑ 3 – ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΕΞΤΡΕΜΙΣΜΟΣ (4 ώρες)	24
ΕΝΟΤΗΤΑ 4–ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΜΙΣΟΥΣ ΚΑΙ ΛΑΪΚΙΣΜΟΣ (6 ώρες)	33
ΕΝΟΤΗΤΑ 5 – ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΟΠΤΙΚΟΑΚΟΥΣΤΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΜΕΣΩΝ (9 ώρες)	45
ΕΝΟΤΗΤΑ 6 – ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΔΙΑΚΗΡΥΞΗΣ COMMIT (3 ώρες)	62

Εισαγωγή¹

Τα τελευταία χρόνια, η Ευρώπη αντιμετωπίζει ανησυχητικές τάσεις αύξησης της ριζοσπαστικής, εξτρεμιστικής και τρομοκρατικής προπαγάνδας. Οι εξτρεμιστές χρησιμοποιούν ευρέως τα διαδικτυακά μέσα (ειδικά τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης) για να διαδώσουν το μίσος, να ενθαρρύνουν τη βία, να ριζοσπαστικοποιήσουν και να στρατολογήσουν οπαδούς, να προετοιμάσουν και να υποκινήσουν επιθέσεις και, στη συνέχεια, να λάβουν τα εύσημα για αυτές. Σύμφωνα με την Europol, πάνω από 70 πλατφόρμες μέσων κοινωνικής δικτύωσης χρησιμοποιούνται από τρομοκράτες για τη διάδοση του προπαγανδιστικού τους υλικού². Έχει αποδειχθεί ότι αυτού του είδους το περιεχόμενο επιταχύνει τις διαδικασίες ριζοσπαστικοποίησης και στρατολόγησης. Οι νέοι/ες αποτελούν μια ιδιαίτερα ευάλωτη κατηγορία, καθώς οι ριζοσπάστες, οι εξτρεμιστές και οι τρομοκράτες καταλαμβάνουν όλο και περισσότερο χώρο στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όπου λαμβάνουν και μοιράζονται πληροφορίες, συναναστρέφονται άλλα άτομα και κοινωνικοποιούνται. Ως εκ τούτου, οι νέοι/ες είναι μια από τις κύριες ομάδες που θα επωφεληθούν από την ανάπτυξη δεξιοτήτων για τη βελτίωση των ικανοτήτων τους όχι μόνο για την ανίχνευση της προπαγάνδας, των ψευδών ειδήσεων και του εξτρεμιστικού περιεχομένου, αλλά και για τη δημιουργία και τη διάδοση θετικών μηνυμάτων μεταξύ των συνομηλίκων τους ως μία εναλλακτική στο εξτρεμιστικό περιεχόμενο στο διαδίκτυο. Για την ενίσχυση της ανθεκτικότητάς τους στην κατήχηση και τη ριζοσπαστικοποίηση, κρίνεται απαραίτητη η βελτίωση της κριτικής τους σκέψης και ο 'γραμματισμός στα μέσα' (media literacy), καθώς και η υποστήριξη της ανάπτυξης δημοκρατικών αξιών.

Παρότι τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αποτελούν αναμφίβολα ένα μέρος του προβλήματος, μπορούν να συμβάλουν και στη λύση του. Μολονότι οι διαδικτυακές επικοινωνιακές δραστηριότητες δεν είναι καθαυτές εργαλεία από-ριζοσπαστικοποίησης, μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως εργαλεία πρόληψης, προσφέροντας διαφορετικές προοπτικές σχετικά με τις κοινωνικές προκλήσεις και, άμεσα/έμμεσα, αμφισβητώντας τις εξτρεμιστικές ιδέες μέσω αντίθετων και εναλλακτικών αφηγήσεων³. Η ανάπτυξη τέτοιων αφηγήσεων καθώς και η ευαισθητοποίηση σχετικά με το «πώς η παραπληροφόρηση και οι ψευδείς ειδήσεις επηρεάζουν την ικανότητα των τρομοκρατικών και εξτρεμιστικών ομάδων να ασκούν επιρροή στο κοινό» αποτελούν προτεραιότητα για την πρόληψη της τρομοκρατικής προπαγάνδας⁴.

Η εκπαίδευση γύρω από αυτά τα θέματα δεν θα ωφελήσει μόνο τα ευάλωτα νέα άτομα, αλλά και μια άλλη σημαντική ομάδα ανθρώπων/ιδρυμάτων, δηλαδή μελλοντικούς/ές ειδικούς στα μέσα ενημέρωσης, οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και τις τοπικές αρχές. Αν και αυτό αποτελεί αυταπόδεικτη ανάγκη, σπάνια αποτελεί μέρος των τυπικών προγραμμάτων σπουδών ή της επαγγελματικής εκπαίδευσης.

Λαμβάνοντας υπόψιν τα παραπάνω, το παρόν Πρόγραμμα Ενίσχυσης Ικανοτήτων απευθύνεται σε φοιτητές/ριες πανεπιστημίου, οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και τοπικούς φορείς. Χωρίζεται σε 6 ενότητες με συνολική διάρκεια 30 ωρών (βλ. Επισκόπηση Προγράμματος) και κάθε

¹ Λόγω των μέτρων για την πρόληψη της πανδημίας, είναι πιθανό το Πρόγραμμα Ενίσχυσης Ικανοτήτων να χρειαστεί να προσαρμοστεί για να υλοποιηθεί διαδικτυακά.

² Conway, M. (2017), *Violent Extremism and Terrorism Online in 2016. The Year in Review*. https://www.voxpol.eu/download/vox-pol_publication/Year-In-Review-WEB.pdf.

³ RAN ISSUE PAPER (2015), *Counter Narratives and Alternative Narratives*. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-papers/docs/issue_paper_cn_oct2015_en.pdf

⁴ High-Level Commission Expert Group on Radicalisation (HLCEG-R) (2018), τελική έκθεση https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-security/20180613_final-report-radicalisation.pdf

ενότητα περιλαμβάνει μια σειρά δραστηριοτήτων, συμπεριλαμβανομένων διαλέξεων, συζητήσεων με την ολομέλεια, και ομαδική και ατομική εργασία. Σε γενικές γραμμές, υιοθετεί μια διαδραστική προσέγγιση και μια προσέγγιση μη τυπικής εκπαίδευσης, που βασίζεται σε συμμετοχική, συνεργατική και ομότιμη μάθηση. Η ομαδική εργασία θα είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς τα συμμετέχοντα άτομα θα συν-δημιουργήσουν περιεχόμενο πολυμέσων για τις διαδικτυακές καμπάνιες, με την υποστήριξη των εμπειρογνομόνων και των εταίρων του έργου. Για το λόγο αυτό, οι δραστηριότητες δημιουργίας και ανάπτυξης περιεχομένου διανέμονται σε όλες τις ενότητες.

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΕΡΓΟ COMMIT

Το COMMIT - COMMunication campaign against exTremism and radicalisation, είναι ένα έργο διάρκειας 30 μηνών, που χρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή μέσω του προγράμματος ISF-CSEP (συμφωνία επιχορήγησης αρ. 867019) και συντονίζεται από το Centro per lo Sviluppo Creativo Danilo Dolci.

Το έργο στοχεύει να προφυλάξει και να αποτρέψει ευάλωτους/ες νέους/ες (ηλικίας 13 – 25 ετών) σε 4 χώρες-εταίρους από τον εξτρεμισμό, τον ριζοσπαστισμό και την τρομοκρατία παρέχοντάς τους δεξιότητες σχετικές με: (α) τη συνδημιουργία αντιαφηγήσεων που αμφισβητούν την εξτρεμιστική διαδικτυακή προπαγάνδα, εναλλακτικών αφηγήσεων που προωθούν τις δημοκρατικές αξίες, την ανεκτικότητα και τη συνεργασία και (β) τον εντοπισμό και την αντίσταση απέναντι σε εξτρεμιστικό διαδικτυακό περιεχόμενο.

Το COMMIT υιοθετεί μια διαμεσική προσέγγιση που συνδυάζει διαδικτυακές εκστρατείες και πιο συγκεκριμένα, τρεις (3) εκστρατείες που αφορούν: τις ψευδείς ειδήσεις (fake news), τη ρητορική μίσους, τη λαϊκιστική προπαγάνδα τον εξτρεμισμό, τον ριζοσπαστισμό και την τρομοκρατία την ενεργό μαρτυρία, την ενεργό συμμετοχή στα κοινά και τη συμμετοχή των νέων) και δια ζώσης δραστηριότητες (εκπαιδεύσεις, εργαστήρια, εκδηλώσεις). Το COMMIT στοχεύει επίσης να βελτιώσει την ικανότητα των φοιτητών/ριων πανεπιστημίου, των επαγγελματιών των μέσων ενημέρωσης, των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών, των εταιρειών τεχνολογίας και λοιπών ενδιαφερόμενων προκειμένου να ανταποκριθούν στις νέες προκλήσεις που συνδέονται με την εξτρεμιστική προπαγάνδα στο Διαδίκτυο και τη βίαιη ριζοσπαστικοποίηση, εκπαιδεύοντάς τους/τες σε εναλλακτικές και αντίθετες αφηγήσεις και τη χρήση τους για την πρόληψη της βίαιης ριζοσπαστικοποίησης μέσω ένα προγράμματος ανάπτυξης ικανοτήτων.

Το παρόν έγγραφο αναπτύχθηκε από το Πανεπιστήμιο του Παλέρμο (UNIPA) με τη συμβολή όλων των εταίρων, στο πλαίσιο του Πακέτου Εργασίας 4 – Πρόγραμμα Ανάπτυξης Ικανοτήτων (WP4 Capacity Building) για φοιτητές/ριες πανεπιστημίου, οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και τοπικούς ενδιαφερόμενους φορείς.

Η εκπαίδευση για την ανάπτυξη ικανοτήτων εστιάζει σε μεθόδους και στρατηγικές για την πρόληψη και την καταπολέμηση του εξτρεμιστικού και ριζοσπαστικού διαδικτυακού περιεχομένου χρησιμοποιώντας εναλλακτικές και αντίθετες αφηγήσεις. Στόχος της είναι να εφοδιάσει φοιτητές/ριες και επαγγελματίες στον τομέα των μέσων ενημέρωσης και επικοινωνίας, εκπροσώπους ΟΚΠ και άλλους σχετικούς τοπικούς φορείς με τις ικανότητες και τα εργαλεία που απαιτούνται για την πρόληψη και την καταπολέμηση του εξτρεμισμού και της ριζοσπαστικής προπαγάνδας στο Διαδίκτυο και την προώθηση των δημοκρατικών αξιών.

Το παρόν έγγραφο είναι ένα δημόσιο παραδοτέο που είναι διαθέσιμο για κάθε οργάνωση της ΚτΠ, εκπαιδευτή/ρια, εκπαιδευτικό που επιθυμεί να ασχοληθεί με τα θέματα του έργου COMMIT με μια παρόμοια ομάδα-στόχο. Περιλαμβάνει λεπτομερή επισκόπηση, περιγραφή κάθε εκπαιδευτικής ενότητας με προβλεπόμενη διάρκεια, τις μεθόδους και τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν, αναλυτικό οδηγό και όλες τις απαραίτητες οδηγίες, συμβουλές και εμβάθυνση για την υλοποίηση ενός αντίστοιχου προγράμματος ανάπτυξης ικανοτήτων σε άλλες χώρες και περιβάλλοντα. Σε αυτό το έγγραφο επισυνάπτονται ακόμη συνοδευτικές παρουσιάσεις Power-Point που χρησιμοποιήθηκαν από τους εταίρους του έργου κατά την διεξαγωγή της εκπαίδευσης.

Κάθε εκπαιδευτής/ρια που επιθυμεί να χρησιμοποιήσει το εκπαιδευτικό υλικό COMMIT μπορεί να εμπνευστεί, να προσαρμόσει ή να χρησιμοποιήσει άμεσα όλα τα μέρη των διαθέσιμων πόρων.

Επισκόπηση του Προγράμματος Ενίσχυσης Ικανοτήτων

Ενότητα 1 - Εισαγωγή (4 ώρες)		
Δραστηριότητα	Χρόνος	Μέθοδοι
Δραστηριότητα 1.1 – Δραστηριότητα γνωριμίας & οικοδόμησης ομάδας	30 λεπτά	Ομαδική εργασία
Δραστηριότητα 1.2: Παρουσίαση του έργου COMMIT και του Προγράμματος Ανάπτυξης Ικανοτήτων	30 λεπτά	Διάλεξη, συζήτηση
Δραστηριότητα 1.3 - Παρουσίαση των κύριων θεμάτων των επικοινωνιακών εκστρατειών του COMMIT	1,5 ώρα	Διαδικτυακή έρευνα, διάλεξη, συζήτηση
Δραστηριότητα 1.4 - Τι είναι μια επικοινωνιακή εκστρατεία	1,5 ώρα	Διάλεξη, ομαδική εργασία, συζήτηση
Ενότητα 2 - Εναλλακτικές και αντίθετες αφηγήσεις (4 ώρες)		
Δραστηριότητα	Χρόνος	Μέθοδοι
Δραστηριότητα 2.1 - Σύνοψη μεθόδων εναλλακτικών και αντίθετων αφηγήσεων	1,5 ώρα	Διάλεξη, συζήτηση
Δραστηριότητα 2.2 - Παραδείγματα / ασκήσεις σχετικά με τις εναλλακτικές και αντίθετες αφηγήσεις	1 ώρα	Διάλεξη, ομαδική εργασία, συζήτηση
Δραστηριότητα 2.3 - Δημιουργία και ανάπτυξη περιεχομένου	1,5 ώρα	Ατομική και ομαδική εργασία
Ενότητα 3 - Ριζοσπαστικοποίηση και εξτρεμισμός (4 ώρες)		
Δραστηριότητα	Χρόνος	Μέθοδοι
Δραστηριότητα 3.1 - Ορίζοντας τη ριζοσπαστικοποίηση και τον εξτρεμισμό	1 ώρα	Διάλεξη, συζήτηση
Δραστηριότητα 3.2 – Ασκήσεις/παραδείγματα ριζοσπαστικοποίησης και εξτρεμισμού	1,5 ώρα	Διάλεξη, ομαδική εργασία, συζήτηση
Δραστηριότητα 3.3 - Δημιουργία και ανάπτυξη περιεχομένου	1,5 ώρα	Ατομική και ομαδική εργασία

Ενότητα 4 – Ρητορική του μίσους και λαϊκισμός (6 ώρες)		
Δραστηριότητα	Χρόνος	Μέθοδοι
Δραστηριότητα 4.1 - Ορίζοντας τη ρητορική του μίσους και τον λαϊκισμό	1 ώρα	Διάλεξη, συζήτηση
Δραστηριότητα 4.2 - Ανάλυση εξτρεμιστικού και ριζοσπαστικού διαδικτυακού περιεχομένου που υποστηρίζεται από την τεχνολογία (Guy De Pauw, Olivier Cauberghe)	1,5 ώρα	Διάλεξη, ομαδική εργασία, συζήτηση
Δραστηριότητα 4.3 – Ασκήσεις/παραδείγματα σχετικά με τη ρητορική του μίσους και τον λαϊκισμό	1 ώρα	Διάλεξη, συζήτηση, ομαδική εργασία
Δραστηριότητα 4.4 - Ο ρόλος των ψευδών ειδήσεων στη ρητορική μίσους και τον λαϊκιστικό λόγο - Στρατηγικές αποδόμησης	1 ώρα	Διάλεξη η, ομαδική εργασία, συζήτηση
Δραστηριότητα 4.5 - Δημιουργία και ανάπτυξη περιεχομένου	1,5 ώρα	Ατομική και ομαδική εργασία
Ενότητα 5 - Εργαστήριο για τις γλώσσες των οπτικοακουστικών μέσων και την παραγωγή ψηφιακών μέσων (9 ώρες)		
Δραστηριότητα	Χρόνος	Μέθοδοι
Δραστηριότητα 5.1 - Οπτική ρητορική, μύθος και φωτογραφία	1,5 ώρα	Διάλεξη, ομαδική εργασία, συζήτηση με την ολομέλεια
Δραστηριότητα 5.2 - Τα βασικά συστατικά της οπτικής ανάλυσης	1,5 ώρα	Διάλεξη, ασκήσεις με την ολομέλεια
Δραστηριότητα 5.3 - Παραγωγή βίντεο. Από τη θεωρία στην πράξη	6 ώρες	Διάλεξη και ομαδική εργασία για τη συν-δημιουργία βίντεο
Ενότητα 6 – Ανάπτυξη της ΔΙΑΚΗΡΥΞΗΣ COMMIT (3 ώρες)		
Δραστηριότητα	Χρόνος	Μέθοδοι
Δραστηριότητα 6.1 - Ανάπτυξη της διακήρυξης COMMIT	3 ώρες	Διάλεξη, ομαδική εργασία, συζήτηση με την ολομέλεια

ΕΝΟΤΗΤΑ 1 – ΕΙΣΑΓΩΓΗ (4 ώρες)

Δραστηριότητα 1.1: Δραστηριότητα γνωριμίας & οικοδόμησης ομάδας - Το τρίγωνο των ομοιοτήτων	Διάρκεια: 30 λεπτά Μέθοδος: ομαδική εργασία
--	--

ΣΤΟΧΟΙ

Η δραστηριότητα έχει στόχο να βοηθήσει τα συμμετέχοντα άτομα να γνωριστούν μεταξύ τους και να ενισχυθεί το ομαδικό πνεύμα.

ΔΟΜΗ

Μέρος 1ο:

Χωρίστε τα συμμετέχοντα άτομα σε τέσσερις ομάδες, με τέτοιο τρόπο ώστε τα μέλη της κάθε ομάδας να μην γνωρίζονται μεταξύ τους. Ωστόσο, η δραστηριότητα λειτουργεί και με σχολικές τάξεις κ.λπ.

Μέρος 2ο:

Κάθε ομάδα λαμβάνει έναν πίνακα παρουσιάσεων (flipchart) και υπογραμμιστικούς μαρκαδόρους σε διαφορετικά χρώματα. Ο/Η διευκολυντής/ρια εξηγεί τη δραστηριότητα σχεδιάζοντας μια πυραμίδα.

Τα συμμετέχοντα άτομα θα πρέπει στη συνέχεια να τοποθετήσουν στην πυραμίδα τα ακόλουθα:

- Τα πράγματα που έχουν κοινά, θα πρέπει να καταγραφούν εντός της πυραμίδας
- Τα ατομικά χαρακτηριστικά/ οι ατομικές πληροφορίες καταγράφονται εκτός του πλαισίου της πυραμίδας κοντά στο όνομα του εκάστοτε συμμετέχοντος ατόμου

Για να πραγματοποιηθεί η δραστηριότητα, τα συμμετέχοντα άτομα θα πρέπει να επικοινωνήσουν μεταξύ τους και να κάνουν ερωτήσεις για να μάθουν πράγματα για τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας. Με αυτόν τον τρόπο, θα γνωριστούν καλύτερα μεταξύ τους.

Μέρος 3ο:

Στο τέλος, κάθε ομάδα παρουσιάζει το αποτέλεσμα στις άλλες ομάδες.

Υλικά & εργαλεία: πίνακας παρουσιάσεων (flipchart) ή διαδικτυακός διαδραστικός πίνακας (για παράδειγμα Google Jamboard)

Δραστηριότητα 1.2: Παρουσίαση του έργου COMMIT και του Προγράμματος Ανάπτυξης Ικανοτήτων	Διάρκεια: 30 λεπτά Μέθοδοι: Διάλεξη, Ερωτήσεις & Απαντήσεις
---	--

ΣΤΟΧΟΙ

Παρουσίαση του έργου COMMIT και του Προγράμματος Ανάπτυξης Ικανοτήτων

ΔΟΜΗ

Μέρος 1: Διάλεξη (20 λεπτά)

Ο/Η διευκολυντής/ρια παρουσιάζει συνοπτικά το έργο COMMIT και το Πρόγραμμα Ανάπτυξης Ικανοτήτων, τονίζοντας τον συν-δημιουργικό ρόλο που θα έχουν τα συμμετέχοντα άτομα στην

ανάπτυξη του περιεχομένου (δημοσιεύσεις και βίντεο) που θα χρησιμοποιηθούν κατά τη διάρκεια των διαδικτυακών εκστρατειών.

Το έργο COMMIT

Το έργο COMMIT - COMMunication campaign against exTremism and radicalisation (εκστρατεία επικοινωνίας κατά του εξτρεμισμού και της ριζοσπαστικοποίησης) χρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Γενική Διεύθυνση Μετανάστευσης και Εσωτερικών Υποθέσεων). Στόχος του έργου είναι η πρόληψη και η αποτροπή του επιρρεπούς και ευάλωτου κοινού (Ομάδα Στόχος 1: νέοι/ες ηλικίας 13-25 ετών από σχολεία, κέντρα και ομάδες νέων, επαγγελματικά σχολεία, κέντρα υποδοχής κ.λπ.) από ριζοσπαστικές ιδέες που οδηγούν στον εξτρεμισμό και την τρομοκρατία, η ενδυνάμωσή του με τις απαραίτητες δεξιότητες για την συν-ανάπτυξη και διάδοση εναλλακτικών αφηγήσεων που προωθούν τις δημοκρατικές αξίες, την ανεκτικότητα και τη συνεργασία, καθώς και ο εφοδιασμός του με τις ικανότητες που χρειάζονται για την αναγνώριση και την ανάπτυξη ανθεκτικότητας απέναντι σε διαδικτυακό υλικό μισαλλοδοξίας και βίας (ρητορική του μίσους, ψευδείς ειδήσεις και λαϊκιστική προπαγάνδα που μπορούν να λειτουργήσουν ως σκαλοπάτι στον εξτρεμισμό).

Το COMMIT στοχεύει στην Ομάδα-Στόχο 1 που έχει την τάση να συμερίζεται/συμμετέχει σε ριζοσπαστικές/εξτρεμιστικές/τρομοκρατικές ομάδες με διαδικτυακές εκστρατείες βασισμένες σε συν-δημιουργημένες εναλλακτικές και αντίθετες αφηγήσεις ομοτίμων που ασχολούνται με τις διερευνημένες ριζικές αιτίες και τους παράγοντες βίας και ώθησης στη ριζοσπαστικοποίηση, εκθέτοντας και αμφισβητώντας τον εξτρεμισμό και στο διαδίκτυο και προσφέροντας θετικές εναλλακτικές λύσεις.

Το COMMIT στοχεύει, επίσης, στη βελτίωση των ικανοτήτων των φοιτητών πανεπιστημίου στον τομέα της επικοινωνίας, των δημοσιογράφων και των βασικών ενδιαφερομένων, όπως οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών, τοπικών οργανώσεων λαϊκής βάσης, των εταιρειών διαδικτύου/μέσων (ΟΣ2) ώστε να αντιμετωπίσουν τις νέες προκλήσεις που συνδέονται με τη βίαιη και εξτρεμιστική προπαγάνδα στο διαδίκτυο (συμπεριλαμβανομένου του ρόλου των μέσων ενημέρωσης στη μεταφορά μηνυμάτων που καλλιεργούν ρητορική του μίσους και ριζοσπαστικές φωνές) και να τους εκπαιδεύσουν σε εναλλακτικές και αντίθετες αφηγήσεις ως εργαλείο πρόληψης και καταπολέμησης του εξτρεμισμού. Ακολουθώντας τον ορισμό του Δικτύου Ευαισθητοποίησης για τη Ριζοσπαστικοποίηση (Ralisation Awareness Network), οι αντίθετες αφηγήσεις στοχεύουν στην αποδόμηση, τη δυσφήμιση και την απομυθοποίηση της εξτρεμιστικής προπαγάνδας μέσα από το συναίσθημα, τη θεολογία, το χιούμορ, την έκθεση της υποκρισίας, τα ψέματα (ψευδείς ειδήσεις), ενώ οι εναλλακτικές αφηγήσεις το υπονομεύουν εστιάζοντας σε όσα είμαστε «υπέρ» παρά «εναντίον», ή προβάλλοντας μια θετική ιστορία για τις κοινωνικές αξίες, όπως η ανεκτικότητα, η ελευθερία και η δημοκρατία⁵.

Τέλος, το COMMIT συμβάλλει στην κοινή χρήση της μάθησης και της πρακτικής και στη στήριξη των ενδιαφερομένων, όπως οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, ενθαρρύνοντάς τους να εκμεταλλευτούν το πόσο καλά γνωρίζουν τις τοπικές κοινότητες, να συνεργαστούν, να δημιουργήσουν δίκτυα και να δράσουν από κοινού ενάντια στον εξτρεμισμό και τη βίαιη ριζοσπαστικοποίηση, προωθώντας τις δημοκρατικές αρχές και τα θεμελιώδη δικαιώματα.

Για την επίτευξη αυτών των στόχων, το COMMIT υιοθετεί έναν συνδυασμό τριών διαδικτυακών καμπανιών και πολλές δια ζώσης δραστηριότητες υποστήριξης.

⁵ RAN ISSUE PAPER (2015), *Counter Narratives and Alternative Narratives*. <https://bit.ly/37LHrcr>

Οι διαδικτυακές καμπάνιες αφορούν τρία κύρια θέματα:

- ψευδείς ειδήσεις, ρητορική του μίσους, λαϊκιστική προπαγάνδα
- εξτρεμισμός, βίαιη ριζοσπαστικοποίηση και τρομοκρατία
- ενεργός μαρτυρία και την συμμετοχή των νέων

Για μια αποτελεσματική στόχευση, το COMMIT πραγματοποίησε μια ανάλυση διαδικτυακού εξτρεμιστικού περιεχομένου που υποστηρίζεται από την Τεχνητή Νοημοσύνη (βλ. Παραδοτέο 2.1 και Ενότητα 4, Δραστηριότητα 4.4), μια ανασκόπηση της βιβλιογραφίας σχετικά με τους παράγοντες ώθησης και έλξης προς τη ριζοσπαστικοποίηση και μια έρευνα πεδίου για να χαρτογραφήσει το προφίλ της ομάδας στόχου (βλ. Παραδοτέο 2.2)⁶. Αντλώντας από αυτό το έργο, το COMMIT ανέπτυξε μια στρατηγική επικοινωνίας για κάθε καμπάνια χρησιμοποιώντας το μοντέλο GAMMMA+ (βλ. Δραστηριότητα 1.4). Οι εναλλακτικές αφηγήσεις θα χρησιμοποιηθούν για τη στόχευση ευάλωτων νέων ατόμων και οι αντίθετες αφηγήσεις για τα άτομα που είναι κοντά σε τρομοκρατικές/εξτρεμιστικές και ριζοσπαστικοποιημένες ομάδες. Η αξιοπιστία των μηνυμάτων θα διασφαλιστεί από μαρτυρίες ανθρώπων που πλήττονται από τον ριζοσπαστισμό, τον εξτρεμισμό και την τρομοκρατία, από πρώην μέλη σχετικών ομάδων και ανθρώπους που μάχονται κατά αυτών, καθώς και από ομότιμους.

Το COMMIT υιοθετεί μια συνεργατική προσέγγιση: τόσο η ΟΣ1 όσο και η ΟΣ2 θα συν-δημιουργήσουν και θα επικυρώσουν το περιεχόμενο για να υποστηρίξουν την αξιοπιστία και να προωθήσουν την ενεργό δέσμευση. Οι διαδικτυακές καμπάνιες - συμπεριλαμβανομένων κειμένων, εικόνων και βίντεο - θα χρησιμοποιήσουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης που χρησιμοποιούνται κυρίως από το κοινό-στόχο. Οι διαδικτυακές εκστρατείες θα υποβληθούν σε ποσοτική και ποιοτική αξιολόγηση της εμβέλειας και του αντικτύπου τους, συνοδευόμενες από ένα σύνολο διδαγμάτων και καλών πρακτικών που θα επικοινωνηθούν στις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, που περιλαμβάνονται στο Πρόγραμμα Ενδυνάμωσης της Κοινωνίας των Πολιτών (Civil Society Empowerment Programme - CSEP) και το Δίκτυο Ευαισθητοποίησης για τη Ριζοσπαστικοποίηση (RAN) που προωθεί η Γενική Διεύθυνση Μετανάστευσης και Εσωτερικών Υποθέσεων της ΕΕ.

Εκτός από τις εκστρατείες, κατά τη διάρκεια του Προγράμματος Ενίσχυσης Ικανοτήτων θα αναπτυχθεί η *διακήρυξη COMMIT*. Οι συστάσεις και η παρότρυνση για δράση θα υποβληθούν σε μέσα ενημέρωσης, δημοσιογράφους, πολιτικούς και θεσμικές αρχές σε διάφορες χώρες της ΕΕ. Το Διεθνές Συνέδριο του COMMIT θα απευθύνεται, επίσης, σε αυτούς/ές τους/τις ενδιαφερομένους/ες, οι οποίοι/ες και θα εμπλακούν για την περαιτέρω διάδοση των αποτελεσμάτων του έργου σε όλη την ΕΕ.

Το Πρόγραμμα Ενίσχυσης Ικανοτήτων

Το Πρόγραμμα Ενίσχυσης Ικανοτήτων απευθύνεται σε τουλάχιστον 15 συμμετέχοντα άτομα ανά χώρα, μεταξύ των οποίων θα είναι φοιτητές/ριες πανεπιστημίου, οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών/τοπικές οργανώσεις λαϊκής βάσης και τοπικοί ενδιαφερόμενοι (εταιρείες μέσων/διαδικτύου, τοπικές αρχές κ.λπ.). Χωρίζεται σε 6 ενότητες (βλ. Σχήμα 1 για μια συνθετική προβολή), καθεμία από τις οποίες αναπτύσσει μια σειρά δραστηριοτήτων, όπως διαλέξεις, συζητήσεις με την ολομέλεια, ομαδική και ατομική εργασία. Σε γενικές γραμμές, το Πρόγραμμα Ενίσχυσης Ικανοτήτων υιοθετεί μια διαδραστική προσέγγιση και μία προσέγγιση μη τυπικής εκπαίδευσης βασισμένη σε συμμετοχική, συνεργατική και ομότιμη μάθηση. Η ομαδική

⁶ Μπορείτε να κατεβάσετε όλα τα παραδοτέα από την ιστοσελίδα του COMMIT <https://commitproject.eu/resources/>.

εργασία/εργασία με ομότιμους θα είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς τα συμμετέχοντα άτομα θα συν-δημιουργήσουν περιεχόμενο πολυμέσων για τις διαδικτυακές καμπάνιες, με την υποστήριξη των εμπειρογνομόνων και των εταίρων του έργου. Για το λόγο αυτό, οι δραστηριότητες δημιουργίας και ανάπτυξης περιεχομένου είναι κατανομημένες σε όλες τις ενότητες.

Το Πρόγραμμα Ενίσχυσης Ικανοτήτων στοχεύει:

- να αναπτύξει την ευαισθητοποίηση των συμμετεχόντων ατόμων σχετικά με τις δικές τους προκαταλήψεις και στερεότυπα ως προς τα θέματα του έργου·
- να αναπτύξει τη γνώση των συμμετεχόντων ατόμων για τα θέματα του COMMIT: (1) ψευδείς ειδήσεις, ρητορική του μίσους, λαϊκιστική προπαγάνδα· (2) ακροδεξιός/ακροαριστερός εξτρεμισμός· (3) θρησκευτικός ριζοσπαστισμός και τρομοκρατία·
- να αποδομήσει τις πιο διαδεδομένες εθνικές/τοπικές αφηγήσεις (και τις ιδεολογίες που τις δικαιολογούν) που μπορούν να οδηγήσουν στην απο-εξατομίκευση μελών μιας ομάδας (εθνοτικής, θρησκευτικής κ.λπ.) ή κατηγορίας (γυναίκες, ΛΟΑΤΚΙ κ.λπ.), οδηγώντας σε ριζοσπαστικοποιημένα βίαια αποτελέσματα·
- να συν-δημιουργήσει με τα συμμετέχοντα άτομα μια σειρά αντίθετων και εναλλακτικών αφηγήσεων για την πρόληψη και την καταπολέμηση του εξτρεμισμού και της ριζοσπαστικής προπαγάνδας στο διαδίκτυο και την προώθηση δημοκρατικών αξιών·
- να συμβάλει στη δημιουργία του διαδικτυακού περιεχομένου (δημοσιεύσεις και βίντεο) για τις καμπάνιες·
- να αναπτύξει τη Διακήρυξη του COMMIT, συμπεριλαμβανομένου ενός μνημονίου κατανόησης και σχετικών συστάσεων από την βάση προς την κορυφή, ως προς με τον τρόπο καταπολέμησης του εξτρεμιστικού διαδικτυακού περιεχομένου, την πρόληψη της ριζοσπαστικοποίησης και την προώθηση των ευρωπαϊκών δημοκρατικών αξιών.

Μέρος 2 : Ερωτήσεις και Απαντήσεις (10 λεπτά):

Υλικά & εργαλεία: διαφάνειες

Δραστηριότητα 1.3: Παρουσίαση των κύριων θεμάτων των επικοινωνιακών εκστρατειών COMMIT	Διάρκεια: 1,5 ώρα Μέθοδοι: Διαδικτυακή έρευνα στην τάξη, διάλεξη, συζήτηση
---	---

ΣΤΟΧΟΙ

- Να εντοπίσουν και να αποικοδομήσουν τα συμμετέχοντα άτομα τις προηγούμενες γνώσεις και προκαταλήψεις τους σχετικά με τα κύρια θέματα των επικοινωνιακών εκστρατειών COMMIT.
- Να σκεφτούν λύσεις και να συζητήσουν σχετικά με τα θέματα του COMMIT και να αναπτύξουν μια πρώτη βασική κατανόηση αυτών.

ΔΟΜΗ

Μέρος 1: Διαδικτυακή έρευνα στην τάξη (20 λεπτά)

Ο/Η διευκολυντής/ρια ξεκινά μια διαδικτυακή ζωντανή έρευνα στην τάξη (με ερωτήσεις ανοιχτού τύπου) χρησιμοποιώντας για παράδειγμα το Quizizz, το Google Forms, το Kahoot ή το Mentimeter. Οι ερωτήσεις πρέπει να αναφέρονται στα κύρια θέματα των επικοινωνιακών εκστρατειών του COMMIT: θρησκευτική ριζοσπαστικοποίηση, πολιτικός εξτρεμισμός, ψευδείς ειδήσεις, ρητορική του μίσους, λαϊκιστική προπαγάνδα κ.λπ. Για παράδειγμα: Πώς ορίζετε τον πολιτικό εξτρεισμό;

Αναφέρετε ένα παράδειγμα. Γιατί οι άνθρωποι γίνονται πολιτικοί εξτρεμιστές; Πώς εξαπλώνεται ο πολιτικός εξτρεμισμός; Τι θα μπορούσε να γίνει για αντιμετωπιστεί αυτό; Ποιοι είναι οι στόχοι του πολιτικού εξτρεισμού; Τι είναι οι ψευδείς ειδήσεις; και τα λοιπά.

Τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε όλες τις διαφορετικές δραστηριότητες του Προγράμματος Ενίσχυσης Ικανοτήτων, ως αφετηρία για να αμφισβητηθούν οι προηγούμενες γνώσεις των συμμετεχόντων ατόμων σχετικά με τα θέματα των δραστηριοτήτων.

Συμβουλή: Προτείνουμε να επιτρέψετε στα συμμετέχοντα άτομα να συμμετάσχουν στη ζωντανή έρευνα στην τάξη ανώνυμα, ώστε να μπορούν να εκφραστούν πιο ελεύθερα.

Μέρος 2: Διάλεξη (40 λεπτά)

Με βάση τις απαντήσεις που δόθηκαν κατά τη διάρκεια της έρευνας, ο/η διευκολυντής/ρια δίνει μια πρώτη γενική εισαγωγή στα κύρια θέματα των επικοινωνιακών εκστρατειών του COMMIT. Περαιτέρω περιεχόμενο για αυτή τη διάλεξη μπορεί να αντληθεί από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας που αναπτύχθηκε για το Παραδοτέο 2.2 (βλ. Ιστοσελίδα COMMIT) και από τις δραστηριότητες 3,1, 4.1, 4.2 (βλ. Παρακάτω).

Διαδικτυακές εκστρατείες του COMMIT

Το COMMIT θα αναπτύξει τρεις διαδικτυακές εκστρατείες για την πρόληψη του ριζοσπαστισμού που οδηγεί στον εξτρεισμό και την τρομοκρατία μέσω της διάδοσης εναλλακτικών αφηγήσεων που προωθούν τις δημοκρατικές αξίες, την ανεκτικότητα και τη συνεργασία, καθώς και μέσα από την αποδόμηση διαδικτυακού περιεχομένου μισαλλοδοξίας και βίας (ρητορική του μίσους, ψευδείς ειδήσεις και λαϊκιστική προπαγάνδα) που μπορούν να λειτουργήσουν ως εφόδιο για τον εξτρεισμό.

Η ριζοσπαστικοποίηση στις ακραίες μορφές της είναι το συνδεδετικό γνώρισμα όλων των καμπανιών. Θα μπορούσε να οριστεί ως μια διαδικασία κλιμάκωσης από μη βίαια σε ολοένα και πιο βίαια ρεπερτόρια δράσης που αναπτύσσεται μέσα από ένα σύνθετο σύνολο αλληλεπιδράσεων που εκτυλίσσεται με την πάροδο του χρόνου. Όσον αφορά τους παράγοντες κινδύνου που οδηγούν στη βίαιη ριζοσπαστικοποίηση, το Κέντρο Στρατηγικών και Διεθνών Μελετών (Center for Strategic and International Studies) μιλά για μια διασταύρωση μεταξύ παραγόντων «ώθησης» και «έλξης» που λειτουργούν συχνά σε εύθραυστα, καταπιεστικά ή επηρεασμένα από συγκρούσεις περιβάλλοντα που βοηθούν στην εξήγηση αυτού του φαινομένου. Οι δομικές συνθήκες, συμπεριλαμβανομένης της πραγματικής και της θεωρούμενης περιθωριοποίησης, των καταγγελιών και των βιωμάτων αδικίας ή διαφθοράς, μπορεί να ωθήσουν τα άτομα να ενταχθούν σε μια βίαιη εξτρεμιστική οργάνωση, ενώ οι ριζοσπαστικές αφηγήσεις στρατολόγησης, η προπαγάνδα και οι κοινωνικοί δεσμοί με εξτρεμιστικά δίκτυα λειτουργούν για να τραβήξουν τα άτομα εντός της εκάστοτε οργάνωσης. Οι ψυχολογικοί παράγοντες, όπως η παρορμητική συμπεριφορά και η συμπεριφορά που αναζητά τον ενθουσιασμό ή η επιθυμία για εκδίκηση ή επανόρθωση θεωρούμενων αδικιών, θεωρούνται επίσης παράγοντες στη διαδικασία ριζοσπαστικοποίησης (CSIS 2016, σ. 14)⁷.

Γνωρίζουμε από τη βιβλιογραφία ότι μια ριζοσπαστικοποιημένη ιδεολογία δεν οδηγεί απαραίτητα στον ενστερνισμό της τρομοκρατίας⁸. Οι διαδρομές και οι συνδέσεις που οδηγούν σε αυτό

⁷CSIS (Center for Strategic and International Studies), (2016), *Turning Point. A New Comprehensive Strategy for Countering Violent Extremism, A Report of the CSIS Commission on Countering Violent Extremism*. Authors: Green S.N., Proctor K., https://csis-ilab.github.io/cve/report/Turning_Point.pdf

⁸ Βλέπε COMMIT Παραδοτέο 2.2 https://commitproject.eu/wp-content/uploads/2021/03/D2.2_Target-Audience-Mapping-Report.pdf

ποικίλλουν ανάλογα με τα θέματα και το εκάστοτε πλαίσιο. Οι κοινωνικο-δημογραφικές συνθήκες είναι αναμφίβολα σημαντικές, αλλά όλο και περισσότερο τα αισθήματα ντροπής και ταπείνωσης προκαλούν μια διαδικασία ταύτισης με έναν χαρισματικό ηγέτη ή/και μια ριζοσπαστική αφήγηση. Επιπλέον, τα δίκτυα (τόσο τα διαδικτυακά όσο και αυτά εκτός διαδικτύου), οι διαπροσωπικές επικοινωνίες, η προπαγάνδα και οι τεχνικές πληροφόρησης έχουν καταστεί εξίσου σημαντικά για την ανάπτυξη ριζοσπαστικής τρομοκρατίας. Τέλος, πολλές μελέτες δείχνουν ότι οι εξτρεμιστικές αφηγήσεις έχουν σημαντικό αντίκτυπο «στους νέους και στις νέες που περνούν μια φάση μετάβασης, οι οποίοι/ες δεν έχουν ακόμη καθορίσει τους στόχους τους για το μέλλον, που αισθάνονται μια αίσθηση απογοήτευσης και που αισθάνονται ότι καλούνται σε έναν υψηλότερο σκοπό»⁹.

Ο ακροδεξιός εξτρεμισμός είναι μια μορφή ριζοσπαστικοποίησης που συνδέεται συνήθως με τον φασισμό, τον ρατσισμό, την ανωτερότητα/υπεροχή και τον υπερ-εθνικισμό. Προστατεύει συνήθως τη φυλετική, εθνική ή ψευδο-εθνική ταυτότητα και δείχνει έντονη εχθρότητα έναντι των «αδύναμων» κρατικών αρχών, των μειονοτήτων, των μεταναστών/ριών και/ή των αριστερών πολιτικών ομάδων. Ο δρόμος που οδηγεί τον ακροδεξιό εξτρεισμό στη βία είναι παρόμοιος με άλλες μορφές ριζοσπαστικοποίησης, καθώς «λαμβάνει χώρα στη διασταύρωση ενός δυναμικού περιβάλλοντος και της προσωπικής πορείας, όπου η πραγματική διαδικασία ενεργοποιείται από προσωπικές εμπειρίες, συγγένεια, φιλία, τη δυναμική της ομάδας και την κοινωνικοποίηση».¹⁰

Ο αριστερός εξτρεμισμός είναι μια άλλη μορφή ριζοσπαστικοποίησης που επικεντρώνεται πρωτίστως σε αντι-καπιταλιστικά αιτήματα και ζητά τη μετατροπή των πολιτικών συστημάτων που θεωρούνται υπεύθυνα για την παραγωγή κοινωνικών ανισοτήτων και που μπορεί τελικά να χρησιμοποιήσει βίαια μέσα για την προώθηση του σκοπού του. Αυτή η κατηγορία περιλαμβάνει αναρχικές, Μαοϊκές, Τροτσκιστικές και Μαρξιστικές-Λενινιστικές ομάδες που χρησιμοποιούν βία για να υποστηρίξουν τον σκοπό τους.

Ένα ενδιαφέρον μέρος του έργου των ψυχολόγων υποστηρίζει ότι συγκεκριμένοι τύποι προσωπικότητας προσελκύονται είτε από τον ακροδεξιό είτε από τον ακροαριστερό εξτρεισμό, όχι λόγω της αφοσίωσής τους σε κάποιο συγκεκριμένο πολιτικό πρόγραμμα, αλλά απλώς λόγω του ενθουσιασμού τους για την ανατροπή οποιωνδήποτε αρχών τυχαίνει να έχουν την εξουσία¹¹. Βεβαίως, σε αντίθεση με ορισμένες ομάδες στην εξτρεμιστική Δεξιά, οι ακροαριστεροί εξτρεμιστές συνήθως δεν προωθούν τη βία άμεσα. Ωστόσο, αυτός ο ενθουσιασμός μπορεί να τους οδηγήσει να πιστεύουν ότι η πολιτική βία (η «επανάσταση») είναι μερικές φορές δικαιολογημένη για την επίλυση ορισμένων προβλημάτων.

Όσον αφορά τη ρητορική του μίσους, το 1997 το Συμβούλιο της Ευρώπης όρισε το φαινόμενο ως «όλες τις μορφές έκφρασης που διαδίδουν, υποκινούν, προωθούν ή δικαιολογούν το φυλετικό μίσος, την ξενοφοβία, τον αντισημιτισμό ή άλλες μορφές μίσους που βασίζονται στη μισαλλοδοξία». Ως εκ τούτου, υπονομεύει τον σεβασμό για τις μειονοτικές ομάδες και βλάπτει την κοινωνική συνοχή. Το Διαδίκτυο, όπως συμβαίνει συχνά, παίζει καθοριστικό ρόλο τόσο ως παράγοντας κινδύνου όσο και ως ευκαιρία επίλυσης. Από τη μία πλευρά, χρησιμοποιείται για τη διάδοση ρατσιστικών, σεξιστικών, ξενοφοβικών, αντισημιτικών στάσεων και υλικών, ενώ από την άλλη, μπορεί να προσφέρει πρωτοφανή μέσα αντιμετώπισης των προαναφερθέντων. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί, για

⁹ Tusini S. (2016), "Percorsi di (dis)integrazione: dalla prima generazione migrante ai foreign fighters", in «Sociologia e ricerca sociale», 110, p. 133.

¹⁰ RAN (2019), *Factbook – Far-Right extremism*, σελ. 5. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-papers/docs/ran_fre_factbook_20191205_en.pdf

¹¹ Altemeyer B., (1996), *The Authoritarian Specter*, Harvard University Press, Cambridge (Mass.) και London, σελ. 218.

παράδειγμα, για τη δημιουργία δικτύων εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης στον τομέα της καταπολέμησης του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας. Η ρητορική του μίσους, που εδραιώνεται με τις ψευδείς ειδήσεις, χρησιμοποιείται συνήθως στη λαϊκιστική προπαγάνδα. Τις τελευταίες δεκαετίες, έχουμε δει μια συνέχεια διακρίσεων και ρατσιστικών πρακτικών, σε μια συνεχή αναπαραγωγή κυκλικής σχέσης και αμοιβαίας επιρροής μεταξύ πολιτικών, μέσων μαζικής ενημέρωσης και κοινωνικού ρατσισμού. Τα θεσμικά και πολιτικά πρόσωπα (που προέρχονται από το ακροδεξιό πολιτικό φάσμα) είναι συχνά οι συγγραφείς, κυρίως ατιμώρητοι, μηνυμάτων ρητορικής του μίσους και ψευδών ειδήσεων σχετικά με τις μειονότητες/ομάδες-στόχους, που χρησιμοποιούν όλο και περισσότερο τα κοινωνικά δίκτυα ως το κύριο κανάλι διάδοσης, βρίσκοντας στα μέσα μαζικής ενημέρωσης μια περαιτέρω δυνατότητα διάδοσης και νομιμοποίησης τέτοιου περιεχομένου όπως ο «φυσιολογικός» δημόσιος λόγος, επικαλούμενοι συχνά την ελευθερία έκφρασης.

Συμβουλή: Κατά τη διάρκεια της παρουσίασης των θεμάτων, προτείνεται να εμπλέξετε τα συμμετέχοντα άτομα κάνοντας αναφορά, όποτε αυτό είναι δυνατό, στις απαντήσεις που έδωσαν στην έρευνα, ώστε να υποστηρίξετε την αμφισβήτηση των αρχικών τους υποθέσεων για ορισμένα θέματα.

Μέρος 3: Ανασκόπηση και αξιολόγηση (30 λεπτά)

Ο/Η διευκολυντής/ρια καλεί τα συμμετέχοντα άτομα να συζητήσουν όσα έμαθαν και να τα συγκρίνουν με την προϋπάρχουσα γνώση και αντίληψή τους.

Συμβουλή: Προτείνουμε δύο τεχνικές ανασκόπησης που μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε όλες τις ενότητες:

1) *Τι; Συνεπώς; Και τώρα τι;*

Το επίκεντρο αυτών των ερωτήσεων είναι: *Τι έχετε μάθει; Συνεπώς, ποια είναι η σημασία όσων μάθατε; Τώρα τι πρόκειται να κάνετε ή να αλλάξετε;*

2) *Δέντρο της Γνώσης*

Σε έναν διαδραστικό πίνακα ή έναν πίνακα παρουσιάσεων (flipchart), σχεδιάστε ένα δέντρο (απλώς έναν κορμό με κλαδιά, χωρίς φύλλα). Στη συνέχεια, δώστε στα συμμετέχοντα άτομα post-its, για να καταγράψουν τι έμαθαν που θα τους/τις/τα βοηθήσει να αναπτυχθούν. Ζητήστε από τα συμμετέχοντα άτομα να κολλήσουν τα post-its τους στο δέντρο. Τα post-its λειτουργούν σαν φύλλα για το δέντρο. Όσο περισσότερα «φύλλα», τόσο περισσότερο αισθάνονται ότι έχουν μάθει (για περισσότερες τεχνικές, δείτε

<http://blog.trainerswarehouse.com/memorable-debriefing>)

Υλικά και εργαλεία: Πλατφόρμα διαδικτυακής έρευνας (quizziz, mentimeter, kahoot), διαφάνειες, πίνακας παρουσίασης ή διαδραστικός πίνακας (π.χ. Google Jamboard)

Δραστηριότητα 1.4: Τι είναι μια επικοινωνιακή εκστρατεία / Το μοντέλο GAMMMA+ και η Στρατηγική Επικοινωνίας COMMIT	Διάρκεια: 1,5 ώρα Μέθοδοι: Διάλεξη, ομαδική εργασία, συζήτηση
---	--

ΣΤΟΧΟΙ

- Να μάθουν τα συμμετέχοντα άτομα για τους ορισμούς και τα στοιχεία των εκστρατειών επικοινωνίας
- Να μάθουν τα συμμετέχοντα άτομα για το μοντέλο GAMMMA+ του Δικτύου Ευαισθητοποίησης για τη Ριζοσπαστικοποίηση

- Να μοιραστείτε με τα συμμετέχοντα άτομα συμβουλές σχετικά με τις επικοινωνιακές καμπάνιες του COMMIT, όπως έχουν αναπτυχθεί στη στρατηγική επικοινωνίας COMMIT

ΔΟΜΗ

Μέρος 1: Διάλεξη (40 λεπτά)

Ο/Η διευκολυντής/ρια περιγράφει τους ορισμούς και τα συστατικά των καμπανιών επικοινωνίας. Παρουσιάζει, επίσης, το μοντέλο GAMMMA+ του Δικτύου Ευαισθητοποίησης για τη Ριζοσπαστικοποίηση και τον τρόπο που έχει εφαρμοστεί στην επικοινωνιακή στρατηγική του COMMIT.

Ορίζοντας τις εκστρατείες επικοινωνίας

Οι εκστρατείες επικοινωνίας είναι διαδικασίες επικοινωνίας που σχεδιάζονται και αναπτύσσονται με μια σκόπιμη στρατηγική προώθησης για την αλλαγή της γνώσης, των στάσεων, των συμπεριφορών ή της πολιτικής ενός συγκεκριμένου κοινού στο οποίο στοχεύουν μέσω τεχνικών μάρκετινγκ και διαφήμισης. Υπάρχουν διαφορετικά είδη εκστρατειών επικοινωνίας:

- *Οι καμπάνιες επικοινωνίας μάρκετινγκ* αναφέρονται σε ενέργειες και δραστηριότητες που στοχεύουν στην προώθηση ενός συγκεκριμένου προϊόντος, επιχείρησης ή υπηρεσίας, μέσω της διάδοσης ενός συγκεκριμένου μηνύματος μέσω διαφορετικών μέσων προώθησης όπως η τηλεόραση, τα έντυπα μέσα ενημέρωσης, το διαδίκτυο, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης κ.λπ. Είναι σχεδιασμένες βήμα προς βήμα και με προγραμματισμένο τρόπο σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο.
- *Οι πολιτικές εκστρατείες επικοινωνίας* αναφέρονται σε ενέργειες και δραστηριότητες που στοχεύουν στην προώθηση ενός συγκεκριμένου πολιτικού κόμματος ή υποψηφίου πριν από τις εκλογές (για να κερδίσουν ψήφους) ή κατά τη διάρκεια της μη εκλογικής περιόδου για τη δημιουργία ή διατήρηση της υποστήριξης και της συναίνεσης της κοινής γνώμης.
- *Οι εκστρατείες επικοινωνίας που απευθύνονται στο κοινό* μπορούν σε γενικές γραμμές να οριστούν ως σκόπιμες προσπάθειες να ενημερώσουν, να πείσουν ή να παρακινήσουν αλλαγές συμπεριφοράς σε ένα σχετικά καλά καθορισμένο κοινό, γενικά για μη εμπορικά οφέλη για τα άτομα και/ή την κοινωνία συνολικά, συνήθως μέσα σε μια δεδομένη χρονική περίοδο, μέσω οργανωμένων επικοινωνιακών δραστηριοτήτων που περιλαμβάνουν μαζικά μέσα και μέσα κοινωνικής δικτύωσης, και που συχνά συμπληρώνονται από διαπροσωπική υποστήριξη.

Συνήθως, μια επικοινωνιακή εκστρατεία ξεκινά από μια αρχική ερευνητική φάση, κατά την οποία εντοπίζονται ζητήματα και επιλέγεται ένα κοινό-στόχος. Μετά από αυτό, αναπτύσσεται μια στρατηγική επικοινωνίας, όπου αποφασίζονται οι στόχοι και τα μηνύματα της εκστρατείας, καθώς και τα κανάλια των μέσων ενημέρωσης που θα χρησιμοποιηθούν για τη μετάδοση των μηνυμάτων. Τέλος, η εκστρατεία αξιολογείται ως προς την αποτελεσματικότητα και τον αντίκτυπο που έχει. Για έναν χρήσιμο οδηγό για τον προγραμματισμό μιας επικοινωνιακής εκστρατείας, δείτε την Εικόνα 1 παρακάτω.

Εικόνα 1 - Οδηγός σχεδιασμού μιας επικοινωνιακής εκστρατείας

Πηγή: <https://bit.ly/3srdUwI>

Το μοντέλο GAMMMA+ και η επικοινωνιακή στρατηγική του COMMIT

Η στρατηγική επικοινωνίας του COMMIT βασίζεται στο μοντέλο GAMMMA+ που αναπτύχθηκε από το Δίκτυο Ευαισθητοποίησης για τη Ριζοσπαστικοποίηση (RAN)¹². Όπως προτείνουν οι ειδικοί του Δικτύου,

- Οι αποτελεσματικές εκστρατείες επικοινωνίας έχουν στόχους που είναι έξυπνοι – στα αγγλικά χρησιμοποιείται το ακρωνύμιο SMART και ορίζει ότι οι στόχοι πρέπει να είναι συγκεκριμένοι (specific), μετρήσιμοι (measurable), αποδεκτοί (accepted), ρεαλιστικοί (realistic), έγκαιροι (timely).
- Τα προωθημένα μηνύματα είναι σχετικά με το θέμα και το κοινό-στόχος θεωρεί τα άτομα που μεταδίδουν το μήνυμα αξιόπιστα.
- Η εκστρατεία χρησιμοποιεί τα μέσα ή τις διαδικτυακές πλατφόρμες που προτιμά το κοινό-στόχος, ενώ παράλληλα χρησιμοποιεί μέσα που είναι κατάλληλα για την επικοινωνία του κοινού-στόχου εκτός διαδικτύου.
- Οι εκστρατείες θα πρέπει να προσφέρουν μια παρότρυνση για δράση για όσα άτομα επιθυμούν να εμπλακούν στο συγκεκριμένο ζήτημα, κάτι που θα διευκολύνει την παρακολούθηση και την αξιολόγηση.
- Οι καμπάνιες που στοχεύουν στην αλλαγή της γνώμης και της συμπεριφοράς προσφέρουν την ευκαιρία για διαρκή διάλογο (τόσο διαδικτυακά όσο και εκτός διαδικτύου) με όσα άτομα από το κοινό επιθυμούν να μιλήσουν.
- Οι καμπάνιες που διασφαλίζουν ότι διαθέτουν στοιχεία παρακολούθησης και αξιολόγησης από την αρχή, μπορούν στη συνέχεια να προσαρμόσουν τις τρέχουσες δραστηριότητες, εάν χρειάζεται, και μόλις ολοκληρωθούν, μπορούν να μάθουν αν είχαν τον επιθυμητό αντίκτυπο.
- Οι καμπάνιες που παράγουν μια συνεχή ροή περιεχομένου για να αλληλεπιδράσουν με το κοινό-στόχο τους αυξάνουν τις πιθανότητες να έχουν αντίκτυπο.
- Η αυθεντικότητα και η ποσότητα έχουν μεγαλύτερη σημασία από την τεχνική ποιότητα.
- Οι εναλλακτικές αφηγήσεις προωθούν θετικές εναλλακτικές προοπτικές, πορεία δράσης και πρότυπα, ενώ προάγουν την κριτική σκέψη.
- Οι αντίθετες αφηγήσεις, οι οποίες στοχεύουν στην εξουδετέρωση της εξτρεμιστικής προπαγάνδας, θα πρέπει να απευθύνονται μόνο σε ένα καλά ερευνημένο και κατανοητό κοινό που έχει ήδη εμπλακεί με εξτρεμιστικό περιεχόμενο.¹³

Το μοντέλο GAMMMA+ βασίζεται στα ακόλουθα βασικά στοιχεία: Στόχος (**Goal**), Κοινό (**Audience**), Μήνυμα (**Message**), Αγγελιαφόρος (**Messenger**), Μέσα (**Media**), Δράση (**Action**) + Παρακολούθηση και Αξιολόγηση. Όλα αυτά τα στοιχεία έχουν ληφθεί υπόψη στη στρατηγική επικοινωνίας του COMMIT για τις διαδικτυακές εκστρατείες που περιλαμβάνονται στο έργο.

¹² Ιδρύθηκε από τη Διεύθυνση Εσωτερικών Υποθέσεων και Μετανάστευσης το 2011, το Δίκτυο Ευαισθητοποίησης για τη Ριζοσπαστικοποίηση (RAN) είναι ένα δίκτυο επαγγελματιών πρώτης γραμμής που εργάζονται καθημερινά τόσο με άτομα που είναι ευάλωτα στη ριζοσπαστικοποίηση όσο και με άτομα που έχουν ήδη ριζοσπαστικοποιηθεί. Ως εκπρόσωποι της κοινωνίας των πολιτών, κοινωνικοί λειτουργοί, επαγγελματίες που εργάζονται με τη νεολαία, εκπαιδευτικοί, επαγγελματίες υγείας, εκπρόσωποι τοπικών αρχών, αστυνομικοί και επαγγελματίες που εργάζονται στις φυλακές, ασχολούνται τόσο με την πρόληψη όσο και με την καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού σε όλες τις μορφές του και την αποκατάσταση και επανένταξη βίαιων εξτρεμιστών. Για περισσότερες πληροφορίες δείτε: <https://bit.ly/3qRbVBv>

¹³ Αυτές οι συμβουλές και ολόκληρο το μοντέλο GAMMMA+ παρουσιάζονται στην έκδοση RAN Issue Paper που διατίθεται στη διεύθυνση: <https://bit.ly/3dOhBbS>

Στόχος

Οι διαδικτυακές εκστρατείες COMMIT στοχεύουν στην πρόληψη και την αποτροπή ευπαθών και ευάλωτων ατόμων (νέα άτομα ηλικίας 13-25 ετών από σχολεία, κέντρα και ομάδες νέων, επαγγελματικά σχολεία, κέντρα υποδοχής κ.λπ.) στον ριζοσπαστισμό που οδηγεί στον εξτρεμισμό και την τρομοκρατία, παρέχοντάς τους δεξιότητες που απαιτούνται για συν-ανάπτυξη και διάδοση εναλλακτικών αφηγήσεων που προωθούν τις δημοκρατικές αξίες, την ανεκτικότητα και τη συνεργασία και εξοπλίζοντάς τους με τις ικανότητες που χρειάζονται για την αναγνώριση και την αντίσταση στο ευπαθές διαδικτυακό περιεχόμενο μισαλλοδοξίας και βίας (ρητορική του μίσους, ψευδείς ειδήσεις και λαϊκιστική προπαγάνδα που μπορούν να λειτουργήσουν ως ένα σκαλοπάτι στη βίαιη ριζοσπαστικοποίηση).

Κοινό

Το κοινό-στόχος του COMMIT περιλαμβάνει νέα άτομα ηλικίας 13-25 ετών που κινδυνεύουν να ριζοσπαστικοποιηθούν και να επηρεαστούν από εξτρεμιστικό περιεχόμενο, ψευδείς ειδήσεις και ρητορική του μίσους. Τα ευρήματα από την ερευνητική φάση του έργου παρέχουν πληροφορίες για να κατανοήσουμε τί καθιστά αυτά τα άτομα ευάλωτα, ποια είναι τα άτομα που ακολουθούν και πού λαμβάνουν πληροφορίες και υποστήριξη. Οι παράγοντες κινδύνου ώθησης και έλξης που πρέπει να ληφθούν υπόψη για να προσεγγίσουμε αυτά τα νέα άτομα έχουν να κάνουν με τα εύθραυστα, καταπιεστικά ή επηρεασμένα από συγκρούσεις περιβάλλοντα στα οποία ενδέχεται να ζουν. Άλλες δομικές συνθήκες που πρέπει να ληφθούν υπόψη είναι οικογένειες χαμηλού εισοδήματος και βασικά επίπεδα εκπαίδευσης, μειωμένη κοινωνική κινητικότητα, μεταναστευτικό υπόβαθρο, ανεργία ή ανεπαρκώς αμειβόμενη εργασία, βιώματα αδικίας, έλλειψη κοινωνικών δεσμών. Σημαντικοί είναι και οι ψυχολογικοί παράγοντες, όπως η αίσθηση του αποπροσανατολισμού λόγω της ηλικίας τους, οι παρορμητικές συμπεριφορές και οι συμπεριφορές που αποζητούν τον ενθουσιασμό, η επιθυμία εκδίκησης θεωρούμενων αδικιών ή λαθών, η θυματοποίηση, και η κοινωνικοπολιτική αποξένωση. Οι γνωσιακοί παράγοντες κινδύνου έχουν να κάνουν με την έκθεση σε ριζοσπαστικές αφηγήσεις που παρέχουν ένα φίλτρο κατανόησης της πραγματικότητας και ενίσχυσης της ταυτότητας με βάση τη βία, το μίσος και την εκδίκηση· οι προκατειλημμένες εικόνες σχετικά με τη θρησκεία, τους/τις μετανάστες/ριες και τον σεξουαλικό προσανατολισμό ή την ταυτότητα φύλου· η πεποίθηση ότι οι δυτικές καπιταλιστικές κοινωνίες είναι ανήθικες και ενέχουν εκμετάλλευση· οι απειλές για την εθνική ασφάλεια και τις θέσεις εργασίας, όπως παρουσιάζονται στα κυρίαρχα μέσα ενημέρωσης και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και, περισσότερο, στις μεροληπτικές αναπαραστάσεις της κοινωνικής πραγματικότητας όπως παρουσιάζονται από τα ειδησεογραφικά μέσα. Τα ευρήματα από τις δευτερογενείς έρευνες της κάθε συμμετέχουσας χώρας του έργου COMMIT παρέχουν περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τους τρόπους που παρεμβαίνουν αυτοί οι παράγοντες στην εκάστοτε χώρα.¹⁴

Μήνυμα

Η προσέγγιση των νέων που βρίσκονται σε κίνδυνο συνάδει με την επίδειξη και προώθηση της ενσυναίσθησης, της ανεκτικότητας, της κατανόησης της διαφορετικότητας, της ανοιχτής σκέψης και του εξανθρωπισμού των άλλων· συνάδει, επίσης, με την εργασία πάνω στο άγχος και τους φόβους ως παράγοντες κινδύνου συγκρούσεων· και με την ανάπτυξη της ανθεκτικότητας. Ωστόσο, αυτό πρέπει να επιτευχθεί παράγοντας, κατά τη διάρκεια των καμπανιών, μηνύματα που ανταποκρίνονται, όσο το δυνατόν περισσότερο, στις τοπικές συνθήκες και προσπαθούν να τα αντιμετωπίσουν.

¹⁴ Βλέπε COMMIT Παραδοτέο 2.2 https://commitproject.eu/wp-content/uploads/2021/03/D2.2_Target-Audience-Mapping-Report.pdf

Ορισμένες προτάσεις για το μήνυμα είναι:

- *Δημιουργήστε θετικές ιστορίες για να προσφέρετε μια διαφορετική οπτική.* Μέσα από την υιοθέτηση της Προσέγγισης του Εμβολιασμού¹⁵ (βλ. Ενότητα 2, Δραστηριότητα 2.1), θα μπορούσαμε να αμφισβητήσουμε την σιωπηρή λογική της εξτρεμιστικής προπαγάνδας επικοινωνώντας στα νέα άτομα τη σχέση που δημιουργείται μεταξύ των ψυχολογικών μηχανισμών (φόβος της διαφορετικότητας, ανάγκη θετικής ταυτότητας και ομαδοποίηση, αποδιοπομπαίος τράγος) και των αρνητικών συνθηκών ζωής (ανεργία, εγκατάλειψη σχολείου, περιθωριοποίηση κ.λπ.).
- *Χρησιμοποιήστε σάτιρα, ειρωνεία ή χιούμορ για να αποκαλύψετε την υποκρισία και τα ψέματα της προπαγάνδας.* Ωστόσο, λάβετε υπόψη ότι, εάν δεν εφαρμοστεί σωστά, μπορεί να ενισχύσει τις αφηγήσεις θυματοποίησης και ταπείνωσης. Η χρήση μυθοπλασίας, ταινιών μικρού μήκους κινουμένων σχεδίων και βίντεο με παιχνίδια ρόλων θα μπορούσε επίσης να λειτουργήσει.
- *Αποφύγετε την πόλωση (τη διχοτομία «εμείς» έναντι «αυτών»).*
- *Ενθαρρύνετε την ενεργό παρουσία/μαρτυρία* προσκαλώντας τους ανθρώπους να παρέμβουν όσο το δυνατόν νωρίτερα (προσέχοντας να μην θέσουν σε κίνδυνο τον εαυτό τους), να αναζητήσουν έναν/μία σύμμαχο (αστυνομία ή σχετική αρχή), να αναφέρουν όσα έχουν δει και τελικά να κινητοποιήσουν άλλα άτομα.
- *Χρησιμοποιήστε προσεγγίσεις που ασχολούνται με ψυχολογικές διεργασίες* ώστε να προάγετε την αλλαγή της συμπεριφοράς, όπως, για παράδειγμα, η παράδοση σκέψη, με την οποία οι άνθρωποι εκτίθενται σε πληροφορίες που ταιριάζουν με τις πεποιθήσεις τους, αλλά με πολύ ακραίο τρόπο, κάνοντάς τους να συνειδητοποιήσουν πόσο προβληματικές είναι αυτές οι πεποιθήσεις και ως εκ τούτου να ανοιχτούν σε εναλλακτικές.
- *Χρησιμοποιήστε απλές λέξεις και επίκληση στο συναίσθημα.* Το μήνυμα θα πρέπει να είναι ελκυστικό και θα πρέπει να έχει περισσότερες εικόνες, παρά λέξεις. Επικαλεστείτε συναισθήματα και αξίες, αντί για απλά γεγονότα ή αριθμούς. Σε αντίθεση με την εξτρεμιστική προπαγάνδα, θέλουμε να επικαλεστούμε θετικά και όχι αρνητικά συναισθήματα, καθώς τα τελευταία μπορούν να αποκτηνώσουν και να ενισχύσουν τα εξτρεμιστικά μηνύματα.
- *Να είστε πολύ συγκεκριμένοι/ες/α στην προσέγγιση του κοινού-στόχου,* λαμβάνοντας υπόψη τις φιλοδοξίες, τα παράπονα, τις απογοητεύσεις, τα καταρρακωμένα όνειρα, τους φόβους και τις ανησυχίες των ατόμων, καθώς και τις υλικές συνθήκες διαβίωσης.
- *Όπως προαναφέρθηκε, επικεντρωθείτε σε μικρο-ζητήματα που συμβαίνουν σε τοπικά περιβάλλοντα,* ώστε να μπορείτε να παρέμβετε σε μια πολύ αρχική φάση, όταν ξεκινούν τα παράπονα και ο θυμός για ένα συγκεκριμένο θέμα, οδηγώντας ενδεχομένως σε μια διαδικασία ριζοσπαστικοποίησης.
- *Εάν δημιουργείτε εναλλακτικές αφηγήσεις,* προσφέρετε θετικές ιστορίες, προσανατολισμένες στην ένταξη και στις οποίες η ευθύνη και η εξουσία λήψης αποφάσεων δίνεται σε κάθε άτομο.
- *Εάν δημιουργείτε αντίθετες αφηγήσεις,* προσφέρετε ιστορίες για την αντιμετώπιση του εξτρεισμού και της διαδικτυακής ρητορικής του μίσους. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με τη συμπερίληψη αξιόπιστων μαρτυριών ή εμπειρογνομόνων, οι οποίοι υπογραμμίζουν και εξηγούν ψευδείς ή παραμορφωμένες πληροφορίες, αποδομούν και απομυθοποιούν τον βίαιο εξτρεισμό.
- *Διδάξτε τα νέα άτομα πώς να καταρρίπτουν τις ψευδείς ειδήσεις και την παραπληροφόρηση* χρησιμοποιώντας τοπικούς επαγγελματίες των μέσων μαζικής ενημέρωσης ή social media influencers.

¹⁵ Η Θεωρία του Εμβολιασμού αναπτύχθηκε αρχικά από τον McGuire (1961) και εξηγεί τον τρόπο που μία πεποίθηση μπορεί να προστατευθεί από τις διάφορες επιρροές, με τον ίδιο τρόπο που το σώμα προστατεύεται από τις διάφορες ασθένειες, μέσω του εμβολιασμού.

Αγγελιαφόρος

Για την επιτυχία των αντίθετων και εναλλακτικών αφηγήσεων, είναι πολύ σημαντικό να δημιουργηθεί μια ατμόσφαιρα εμπιστοσύνης, σεβασμού και συν-δημιουργίας. Είναι θεμελιώδης σημασίας να χρησιμοποιείτε αξιόπιστες τοπικές φωνές και να χτίσετε τοπικές συνεργασίες. Στις τοπικές κοινότητες ενδέχεται να βρούμε αποτελεσματικούς αγγελιαφόρους/άτομα που μπορούν να προωθήσουν το μήνυμα (νέα άτομα, πρότυπα, άτομα που ασκούν επιρροή/influencers, άτομα που έχουν εμπλακεί άμεσα ή έμμεσα στα θέματα των εκστρατειών, μπλόγκερς, είδωλα της ποπ κουλτούρας κ.λπ.), λόγω της εγγύτητάς τους με το κοινό-στόχο και την ικανότητα τους να μιλούν χρησιμοποιώντας συναισθήματα, γεγονότα και καταστάσεις που ελκύουν τα νέα άτομα που ζουν στην κοινότητα. Ζητήστε από τους/τις αγγελιαφόρους να χρησιμοποιήσουν την αφήγηση, δηλαδή προσωπικές ιστορίες με τις οποίες μπορεί να πλησιάσουν το κοινό-στόχο.

Μέσα (κοινωνικής δικτύωσης)

Δεδομένου ότι το κοινό-στόχος μας χρησιμοποιεί ευρέως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, μπορούμε να τα χρησιμοποιήσουμε για να ενθαρρύνουμε τα νέα άτομα να αναλάβουν δράση.

Δράση

Είναι σημαντικό οι καμπάνιες να συνδυάζουν τη θεωρία με τη δράση. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί είτε με τη συμμετοχή των νέων στη συν-δημιουργία της εκστρατείας είτε με μια "παρότρυνση για δράση" που συνδέεται με το μήνυμα που θέλουμε να επικοινωνήσουμε στις εκστρατείες. Είναι δυνατό να αυξηθεί το ενδιαφέρον των νέων και να παρακινηθούν δίνοντάς τους ευθύνη, ευκαιρίες κοινωνικοποίησης, και μια αίσθηση ότι μπορούν να «κάνουν τη διαφορά».

+ Παρακολούθηση και αξιολόγηση

Η συνεχής ποιοτική και ποσοτική αξιολόγηση προγραμματίζεται για ολόκληρη την περίοδο της υλοποίησης των επικοινωνιακών εκστρατειών. Μετά την έναρξή της, κάθε εκστρατεία θα αξιολογηθεί μεμονωμένα σύμφωνα με τη μεθοδολογία GAMMMA. Η εμπέλεια και ο αντίκτυπός της θα παρακολουθούνται προκειμένου να πραγματοποιηθούν τυχόν προσαρμογές εάν χρειαστεί κατά τη διάρκεια της εκστρατείας.

Μέρος 2: Παραδείγματα και ασκήσεις (30 λεπτά)

Ο/Η διευκολυντής/ρια παρουσιάζει παραδείγματα συγκεκριμένων εθνικών εκστρατειών επικοινωνίας που απευθύνονται στο κοινό και συζητά με τα συμμετέχοντα άτομα πώς μπορεί να ταιριάζει σε αυτές το μοντέλο GAMMMA+.

Μέρος 3: Ανασκόπηση και αξιολόγηση (20 λεπτά)

Για τεχνικές αξιολόγησης, δείτε τη δραστηριότητα 1.3 (μέρος 3)

Υλικά & εργαλεία: Πλατφόρμα διαδικτυακών ερευνών (quizziz, mentimeter, kahoot), διαφάνειες, πίνακας παρουσιάσεων ή διαδραστικός πίνακας

ΕΝΟΤΗΤΑ 2 - ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΘΕΤΕΣ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ (4 ώρες)

Δραστηριότητα 2.1: Σύνοψη μεθόδων εναλλακτικών και αντίθετων αφηγήσεων (RLB)	Διάρκεια: 1,5 ώρα Μέθοδος: διάλεξη και συζήτηση
---	--

ΣΤΟΧΟΙ

- Να παρουσιαστούν οι κύριες μέθοδοι που χρησιμοποιούνται παγκοσμίως για την αντιμετώπιση της ρητορικής του μίσους
- Να επικεντρωθούμε σε μια προτεινόμενη δραστηριότητα με βάση την «προσέγγιση εμβολιασμού» της RLB.

ΔΟΜΗ

Μέρος 1: Διάλεξη (30 λεπτά)

Ο/Η διευκολυντής/ρια παρουσιάζει μια συνοπτική επισκόπηση των κύριων μη τεχνολογικών μεθόδων που χρησιμοποιούνται σήμερα σε όλο τον κόσμο για την αντιμετώπιση της υποκίνησης που παρουσιάζεται από τον λαϊκισμό, τις μεθόδους ριζοσπαστικοποίησης και τις ψευδείς ειδήσεις:

- (i) Μέθοδοι αντίθετης ομιλίας (counterspeech)
- (ii) Εκπαιδευτικές μέθοδοι καταλογογράφησης της Ρητορικής του Μίσους (μέθοδος Lexica)
- (iii) Μέθοδοι Εμβολιασμού

(i) & (ii) θα αναπτυχθούν στην επόμενη ενότητα.

Μέρος 2: Διάλεξη (30 λεπτά)

Ο/Η διευκολυντής/ρια εστιάζει σε μία από τις λιγότερο γνωστές μεθόδους - «μέθοδος εμβολιασμού». Παρουσιάζονται δύο διαφορετικές μέθοδοι:

- “Η μεθοδολογία του εργαστηρίου για την κοινωνική λήψη αποφάσεων της υπερβολής και της επακόλουθης αλλαγής συμπεριφοράς” του Πανεπιστημίου του Cambridge.
- Η μέθοδος του Radio La Benevolencia της εκπαιδευτικής ψυχαγωγίας των μέσων στις υπηρεσίες για την ενσωμάτωση της τεχνογνωσίας για την αναγνώριση των μηνυμάτων που υποκινούν και την ενθάρρυνση της Ένεργους Μαρτυρίας

Μέρος 3: Συζήτηση (30 λεπτά)

Τα συμμετέχοντα άτομα συζητούν τις μεθόδους που παρουσιάστηκαν και κάνουν μία πρώτη σύντομη ανάλυση λύσεων και ανταλλάσσουν ιδέες σχετικά με το πώς αυτές μπορούν να εφαρμοστούν στο έργο COMMIT σύμφωνα με τη θεωρία.

Υλικά & Εργαλεία: Powerpoint, Προβολή βίντεο με ήχο, τετράδια

Δραστηριότητα 2.2: Παραδείγματα / ασκήσεις σχετικά με τις εναλλακτικές και αντίθετες αφηγήσεις

Διάρκεια: 1 ώρα
Μέθοδοι: Διάλεξη, ομαδική εργασία, συζήτηση

ΣΤΟΧΟΙ

- Να αναλυθούν συγκεκριμένα παραδείγματα εναλλακτικών αφηγήσεων που προωθούν και ευαισθητοποιούν τους κινδύνους που σχετίζονται με διάφορες μορφές ριζοσπαστικοποίησης/εξτρεμισμού/ρητορικής του μίσους ανά χώρα
- Να αναλυθούν συγκεκριμένα παραδείγματα αντίθετων αφηγήσεων που αποκαλύπτουν τις αντιφάσεις και τις ψευδείς υποσχέσεις των ριζοσπαστικοποιημένων μηνυμάτων ανά χώρα, παρέχοντας μια ρεαλιστική εναλλακτική επιλογή.

ΔΟΜΗ

Μέρος 1: Διάλεξη(30 λεπτά)

Με βάση τις γνώσεις που αποκτήθηκαν μέσω της Δραστηριότητας 2.1, ο/η διευκολυντής/ρια παρουσιάζει και αναλύει στα συμμετέχοντα άτομα μερικά παραδείγματα αντίθετων και εναλλακτικών αφηγήσεων που αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκεια ορισμένων εθνικών εκστρατειών επικοινωνίας ή άλλων ειδών πρωτοβουλιών.

Μερικά παραδείγματα (στα Αγγλικά) είναι:

1. Ο διαδικτυακός κοινοτικός οργανισμός «Hope Not Hate», είναι μια τοπική οργάνωση λαϊκής βάσης που διοργανώνει αντιφασιστικές και αντιρατσιστικές εκστρατείες. Χρησιμοποιεί προσεγγίσεις κινητοποίησης της κοινότητας, στο διαδίκτυο αλλά και εκτός διαδικτύου, για να αποκαλύψει την υποκρισία και τις βίαιες αξίες της ακροδεξιάς του Ηνωμένου Βασιλείου και να κάνει τους ανθρώπους πιο ενεργούς μέσα στις δικές τους κοινότητες. Η καθημερινή δημιουργία περιεχομένου λαμβάνει τη μορφή δημοσιεύσεων στα κοινωνικά δίκτυα, εβδομαδιαίων ερευνών δημοσιογραφικών κομματιών και βιντεοσκοπημένων συνεντεύξεων των ακροδεξιών ηγετών. Η ενσωμάτωση του περιεχομένου σε όλες τις πλατφόρμες - μέσω συνδέσμων και γραφικών στοιχείων και συνεπούς επωνυμίας - καθιστά το περιεχόμενο ευκρινές και μεγιστοποιεί την εμβέλειά του.

Ομάδα στο Facebook www.facebook.com/hope.n.hate?fref=ts,

Ιστοσελίδα www.hopenothate.org.uk

Κανάλι στο YouTube: <https://www.youtube.com/c/hopenothate/videos>

2. Το Counter Extremism Project (CEP) είναι ένας μη κερδοσκοπικός, μη κομματικός, διεθνής οργανισμός πολιτικής που έχει συσταθεί για την καταπολέμηση της αυξανόμενης απειλής των εξτρεμιστικών ιδεολογιών, αντιμετωπίζοντας την αφήγηση των εξτρεμιστών και την διαδικτυακή στρατολόγηση, και υποστηρίζοντας έξυπνους νόμους, πολιτικές και κανονισμούς.

Ιστοσελίδα: <https://www.counterextremism.com/>

Έτσι καθορίζουν την έννοια των «αντίθετων αφηγήσεων» στο Γλωσσάρι τους: <https://bit.ly/3uJvwpl>

Αυτό είναι ένα σύντομο βίντεο που παρουσιάζει τον ορισμό που δίνουν στις αντίθετες αφηγήσεις <https://www.youtube.com/watch?v=5oxwZuDe7aM>

3. Άλλα παραδείγματα υπάρχουν στο ιστολόγιο της Aya Chebbi. Η Aya είναι μια πολυβραβευμένη παν-αφρικανική φεμινίστρια. Ξεχώρισε ως πολιτική μπλόγκερ κατά την Επανάσταση της Τυνησίας το 2010/2011.

Αυτό είναι το ιστολόγιο της Aya: <https://ayachebbi.com/>

Αυτές είναι οι αντίθετες αφηγήσεις της Aya: <https://ayachebbi.com/counter-narrative/>

Μέρος 3: Ανασκόπηση και αξιολόγηση (20 λεπτά)

Για τεχνικές ανασκόπησης και αξιολόγησης, δείτε τη Δραστηριότητα 1.3 (μέρος 3)

Υλικά & Εργαλεία: διαφάνειες, πίνακες παρουσίασης (flipchart), βίντεο.

Δραστηριότητα 2.3: Δημιουργία και ανάπτυξη περιεχομένου	Διάρκεια: 1,5 ώρα Μέθοδος: Ομαδική εργασία
--	---

ΣΤΟΧΟΙ

Αυτή η δραστηριότητα στοχεύει στη δημιουργία περιεχομένου για τις διάφορες καμπάνιες. Όπως αναφέρεται στη στρατηγική επικοινωνίας, κάθε εταίρος του έργου πρέπει να συν-δημιουργήσει με τα συμμετέχοντα άτομα 3 βίντεο (βλ. Ενότητα 5) και 30 δημοσιεύσεις σε οποιαδήποτε μορφή (δημοσιεύσεις, γραφήματα, ιστορίες για Instagram/Facebook, παρουσιάσεις κ.λπ.) συνολικά:

- 6 για οποιοδήποτε θέμα
- 12 για το ΠΕ6 (Εκστρατεία κατά του πολιτικού εξτρεμισμού)
- 12 για το ΠΕ7 (Εκστρατεία κατά της ριζοσπαστικοποίησης και της τρομοκρατίας)

ΔΟΜΗ

Αυτή είναι μια εγκάρσια δραστηριότητα που πρέπει να γίνει στο τέλος των ενοτήτων 2, 3 και 4.

Ο/Η διευκολυντής/ρια χωρίζει τα συμμετέχοντα άτομα σε 3 ομάδες των 5 ατόμων. Κάθε ομάδα πρέπει να παράξει έναν επιλεγμένο αριθμό δημοσιεύσεων, έτσι ώστε στο τέλος των τριών ενοτήτων (2-3-4), να επιτευχθεί η συνολική παραγωγή τουλάχιστον 30 δημοσιεύσεων ανά εταίρο.

Στη δραστηριότητα 2.3, ειδικότερα, τα συμμετέχοντα άτομα παράγουν δημοσιεύσεις με εναλλακτικές και αντίθετες αφηγήσεις σχετικά με ένα από τα τρία γενικά θέματα του COMMIT.

Συμβουλές:

1. Πριν ξεκινήσει η δημιουργία οποιουδήποτε περιεχομένου, ο/η διευκολυντής/ρια μπορεί να εξετάσει τη δυνατότητα να καλύψει σε αυτό το σημείο τις δραστηριότητες 5.1 και 5.2 της Ενότητας 5 όπου παρέχονται ορισμένες βασικές γνώσεις και δεξιότητες σχετικά με την οπτική ρητορική.
2. Μπορείτε να βρείτε [εδώ](#) έναν χρήσιμο οδηγό για τα κορυφαία δωρεάν εργαλεία και τις εφαρμογές για τη δημιουργία και την παράδοση εξαιρετικού περιεχομένου για τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Στον οδηγό θα βρείτε επίσης έναν σύνδεσμο που θα σας οδηγήσει σε μία δημοσίευση Buffer που παρουσιάζει [9 Ενημερωτικά Γραφήματα](#) εξηγώντας γιατί το οπτικό περιεχόμενο είναι τόσο σημαντικό για την επικοινωνία στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.
3. Προτείνουμε επίσης να εξετάσετε τα [14 Εξαιρετικά Εργαλεία για να τη Δημιουργία Ελκυστικών Γραφημάτων και Εικόνων για τις Δημοσιεύσεις σας στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης](#). Ένα άλλο δωρεάν διαδικτυακό εργαλείο για τη δημιουργία αποτελεσματικών γραφημάτων είναι το <https://venngage.com/>
4. Ένας άλλο χρήσιμο βοήθημα μπορεί να βρεθεί [εδώ](#). Είναι ένας οδηγός που προσφέρει ορισμένα στατιστικά στοιχεία για να καταδείξει ότι οι εικόνες είναι ο πιο ελκυστικός τύπος περιεχομένου στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Παρέχει επίσης μερικές συμβουλές για το τι κάνει μια καλή φωτογραφία, τους κοινούς τύπους εικόνων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και ποιες είναι οι πιο ελκυστικές.

5. Τα συμμετέχοντα άτομα μπορούν είτε να δημιουργήσουν τις δικές τους εικόνες είτε να τις αναζητήσουν στο διαδίκτυο. Ένας χρήσιμος οδηγός που προτείνει διάφορα μέρη στο διαδίκτυο για τη (νόμιμη) λήψη εικόνων καλής ποιότητας μπορεί να βρεθεί [εδώ](#). Αυτός ο οδηγός παρέχει επίσης μια επισκόπηση της άδειας χρήσης Creative Commons και εξηγεί πώς να διαπιστώσετε εάν μια εικόνα που βρίσκεται στο διαδίκτυο επιτρέπεται να χρησιμοποιηθεί, να τροποποιηθεί ή/και να κοινοποιηθεί από άλλους/ες χρήστες.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3 – ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΕΞΤΡΕΜΙΣΜΟΣ (4 ώρες)

Δραστηριότητα 3.1 Ορίζοντας τη ριζοσπαστικοποίηση και τον εξτρεμισμό	Διάρκεια: 1 ώρα Μέθοδοι: Διάλεξη, ομαδική εργασία, συζήτηση
---	--

ΣΤΟΧΟΙ

- Να οριστούν οι έννοιες της ριζοσπαστικοποίησης και του εξτρεμισμού
- Να εντοπιστούν τα διάφορα είδη ριζοσπαστικοποίησης (για παράδειγμα, θρησκευτική ριζοσπαστικοποίηση) και εξτρεμισμού (για παράδειγμα, ακροδεξιά κινήματα και πολιτικά κόμματα)
- Να αναστοχαστούν τα συμμετέχοντα άτομα την προσωπική τους εμπειρία από αυτά τα φαινόμενα.

ΔΟΜΗ

Μέρος 1: Διάλεξη (40 λεπτά)

Ορισμοί της ριζοσπαστικοποίησης, του εξτρεμισμού και της τρομοκρατίας¹⁶

Ο ορισμός περίπλοκων φαινομένων όπως η ριζοσπαστικοποίηση, ο πολιτικός εξτρεμισμός και η τρομοκρατία δεν είναι εύκολος. Η συζήτηση είναι ακόμη ανοιχτή στην επιστημονική κοινότητα και όσον αφορά τη γλώσσα και τη νομοθεσία υπάρχουν πολλές εθνικές διαφορές. Παρ' όλα αυτά, η αποσαφήνιση των διαφορών με μια ρεαλιστική προσέγγιση είναι χρήσιμη για να υπάρχει μια κοινή αντίληψη μεταξύ των συμμετεχόντων ατόμων, η οποία θα είναι χρήσιμη για την επεξεργασία του περιεχομένου για τις επικοινωνιακές εκστρατείες.

Η ριζοσπαστικοποίηση μπορεί να οριστεί ως μια διαδικασία κλιμάκωσης από μη βίαια σε ολοένα και πιο βίαια ρεπερτόρια δράσης που αναπτύσσεται μέσα από ένα πολύπλοκο σύνολο αλληλεπιδράσεων που ξεδιπλώνονται με την πάροδο του χρόνου. Το Συμβούλιο της Ευρώπης την ορίζει ως ένα «περίπλοκο φαινόμενο ατόμων ή ομάδων που δεν αποδέχονται τις βασικές δημοκρατικές αξίες όπως η ισότητα και η διαφορετικότητα, καθώς και μια αυξανόμενη τάση χρήσης μέσων βίας για την επίτευξη πολιτικών στόχων που αναιρούν και/ή υπονομεύουν τη δημοκρατία»¹⁷.

¹⁶ Για περισσότερες λεπτομέρειες, ανατρέξτε στην επισκόπηση της επιστημονικής βιβλιογραφίας που αναπτύχθηκε στο COMMIT Παραδοτέο 2.2 https://commitproject.eu/wp-content/uploads/2021/03/D2.2_Target-Audience-Mapping-Report.pdf

¹⁷ European Council Framework Decision 2002/475/JHA: <https://bit.ly/37LkwxV>

Η UNESCO, σε έναν οδηγό για τα άτομα που χαράσσουν πολιτική, επισημαίνει ότι ο όρος «ριζοσπαστικός» μπορεί να οριστεί με διάφορους τρόπους ανάλογα με την κατάσταση. Σε ορισμένα πλαίσια, μπορεί απλά να σημαίνει «επιθυμία [ενός ατόμου] να προκαλέσει πολιτική αλλαγή». Στο πλαίσιο των προσπαθειών για την πρόληψη του βίαιου εξτρεμισμού, η «ριζοσπαστικοποίηση» χρησιμοποιείται συνήθως για να περιγράψει τις διαδικασίες με τις οποίες ένα άτομο υιοθετεί ακραίες απόψεις ή πρακτικές μέχρι το σημείο να νομιμοποιήσει τη χρήση βίας. Η βασική ιδέα εδώ είναι η διαδικασία αποδοχής της βίας. Αν ένα άτομο επιθυμεί να επισημάνει τη διαδικασία κατά την οποία ένας άνθρωπος γίνεται βίαιος εξτρεμιστής, η έκφραση «ριζοσπαστικοποίηση που οδηγεί στη βία» θα είναι καταλληλότερη από τον «βίαιο εξτρεμισμό», που εστιάζει στο ιδεολογικό κίνητρο της βίας¹⁸.

Η UNESCO προσφέρει επίσης έναν ορισμό του εξτρεμισμού και του βίαιου εξτρεμισμού, υποστηρίζοντας ότι ο «εξτρεμισμός» αναφέρεται σε στάσεις ή συμπεριφορές που θεωρούνται εκτός του κανόνα. Αυτή η βασική κατανόηση του λεξιλογίου υπογραμμίζει την εγγενώς υποκειμενική φύση του όρου, η οποία μπορεί να έχει διαφορετικά νοήματα ανάλογα με το ποιος καθορίζει τον κανόνα και αποφασίζει τι είναι αποδεκτό ή όχι αντιστοίχως». Ο βίαιος εξτρεμισμός, αντίθετα, «αναφέρεται στις πεποιθήσεις και τις ενέργειες των ανθρώπων που υποστηρίζουν ή χρησιμοποιούν βία για την επίτευξη ιδεολογικών, θρησκευτικών ή πολιτικών στόχων»¹⁹.

Τέλος, η «τρομοκρατία» μπορεί να οριστεί ως «η σκόπιμη και συστηματική χρήση δράσεων που αποσκοπούν στην πρόκληση τρόμου στο κοινό ως μέσο για ορισμένους σκοπούς. Η τρομοκρατία μπορεί να είναι η πράξη ενός ατόμου ή μιας ομάδας ατόμων που ενεργούν υπό την ατομική τους ιδιότητα ή με την υποστήριξη ενός κράτους. Μπορεί επίσης να είναι η πράξη ενός Κράτους, είτε κατά του πληθυσμού (παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως καταναγκαστική εργασία, απέλαση, γενοκτονία κ.λπ.), ή στο πλαίσιο μιας διεθνούς ένοπλης σύγκρουσης κατά του άμαχου πληθυσμού του εχθρικού κράτους»²⁰.

Για να έχουμε μια ολοκληρωμένη εικόνα των διαφόρων πτυχών που βοηθούν στον ορισμό ζητημάτων ριζοσπαστικοποίησης, πρέπει να εξετάσουμε τη διατομεακότητα τριών επιπέδων:

1. το μικρο-επίπεδο (το ατομικό επίπεδο), το οποίο περιλαμβάνει προβλήματα ταυτότητας, μη ενσωμάτωσης, συναισθήματα αποξένωσης, περιθωριοποίηση, σχετική στέρηση, ταπείνωση, στιγματισμό και απόρριψη, που συχνά συνδυάζεται με ηθική οργή και αισθήματα εκδίκησης·
2. το μεσο-επίπεδο (το ευρύτερο ριζοσπαστικό πλαίσιο), το οποίο συμβολίζει τη σύνδεση μεταξύ του ατόμου και του σχηματισμού ομάδων αναφοράς που μπορούν εν δυνάμει να κοινωνικοποιηθούν (εντός και εκτός πλαισίου του διαδικτύου) με ριζοσπαστικές συμπεριφορές και πεποιθήσεις·
3. το μακρο-επίπεδο (κοινωνία στο σύνολό της), που δείχνει τον ρόλο των κυβερνήσεων και των εγχώριων ή ξένων κοινωνιών, τη ριζοσπαστικοποίηση της κοινής γνώμης και των πολιτικών κομμάτων, τις εντάσεις με τις λεγόμενες «πλειοψηφίες», τις σχέσεις με τις μειονότητες, με τις ομάδες της διασποράς, έλλειψη κοινωνικοοικονομικών ευκαιριών.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να ακολουθήσουμε τις προτάσεις του Schmid σχετικά με την έννοια της ριζοσπαστικοποίησης:

¹⁸ UNESCO, *Preventing violent extremism through education: a guide for policy-makers*, <https://bit.ly/3dMNwt0>

¹⁹ Ο.π.

²⁰ Διεθνές Δίκαιο Μετανάστευσης, Γλωσσάρι για τη Μετανάστευση,, 2011, <https://www.west-info.eu/files/iom.pdf>

- δείτε την ως μια διαδικασία που μπορεί να επηρεάσει τα μέρη συγκρούσεων και στις δύο πλευρές σε μια αντιπαράθεση·
- να θυμάστε ότι οι ριζοσπαστικές απόψεις δεν οδηγούν απαραίτητα σε πολιτική βία ή τρομοκρατία·
- αποσπάστε τη ριζοσπαστικοποίηση σε κάποιο βαθμό από τον ριζοσπαστισμό και συνδέστε την περισσότερο με τη διαδικασία της αυξανόμενης δέσμευσης και εμπλοκής με τον (βίαιο) εξτρεισμό·
- εφαρμόστε το όχι μόνο σε άτομα και μικρές ομάδες αλλά και σε μεγαλύτερες συλλογικότητες·
- αναλύστε τη ριζοσπαστικοποίηση όχι μόνο στο μικρο-αλλά και στο μεσο- και μακρο-επίπεδο.

Η διαδικασία της ριζοσπαστικοποίησης

Διαφορετικοί συγγραφείς προσπάθησαν να κατανοήσουν τις φάσεις και τις διαστάσεις που οδηγούν στη βίαιη ριζοσπαστικοποίηση. Για παράδειγμα, ο El-Muhammadi σε μια μελέτη για Μαλαισιανούς μαχητές εξτρεμιστές, προσδιορίζει τέσσερις διαστάσεις στη διαδικασία ριζοσπαστικοποίησης από τη μη βία έως τη βία, δείχνοντας επίσης τις πιθανές εκφράσεις μέσω των οποίων θα μπορούσαν να εκδηλωθούν²¹ (βλέπε Εικόνα 2).

Εικόνα 2 - Οι διαστάσεις της ριζοσπαστικοποίησης του El-Muhammadi

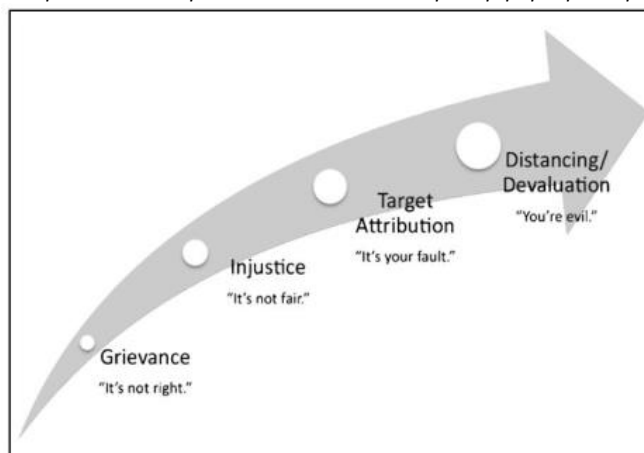
Dimension	Description	Manifestation	
Cognitive-oriented radicalisation	The use of logical explanation, rationalisation and justification for the acceptance of violence. It occurs at the mental level, and it may or may not being translated into violence.	I think what they have done in Iraq and Syria is cruel and unacceptable/I think I should join the group to help them/I think enemies are equally violent.	Non-violence
Emotive-oriented radicalisation	The use of emotive justification to justify acceptance and tolerance to violence. Emotive elements: anger, revenge, humiliation, sense to 'get even'. It occurs at the emotive level and it may or may not being translated into violence.	I feel angry when I look at the picture of kids being killed by the bomb. I can't just sit down and do nothing/don't you feel angry if some people did that to you?	
Faith-oriented radicalisation	The use of faith and spiritual justification to justify acceptance and tolerance to violence. It occurs at the faith level, and it may or may not be translated into violence.	I am convinced joining Daesh is the best way for me/I believe that death is sweeter than life/I believe in martyrdom.	
Action-oriented radicalisation	The use of action to commit violence, act of terrorism. It is the cumulative effects of one of the elements stated earlier: cognitive, emotive and faith that generate violence.	I did join the group because I can't accept to see this thing happened/I did it because it is the right things to do, don't you think?	Violence

Ομοίως, ο Borum, ξεκινώντας από την ανάλυση εξτρεμιστικών και βίαιων ομάδων με διαφοροποιημένο ιδεολογικό υπόβαθρο, ανακατασκευάζει τις φάσεις της διαδικασίας ριζοσπαστικοποίησης, εντοπίζοντας τες πίσω στα επεισόδια ενεργοποίησης με τα οποία εξηγεί την έναρξη αυτού που αποκαλεί «τρομοκρατική νοοτροπία». Συγκεκριμένα, περιγράφει μια πρώτη φάση στην οποία ένα γεγονός θεωρείται ως λάθος («Δεν είναι σωστό»). τα πράγματα επιδεινώνονται όταν γίνεται αντιληπτή ως κατάφωρη αδικία («Δεν είναι δίκαιο»), που αποδίδεται σε μια συγκεκριμένη

²¹ El-Muhammadi A. (2020), "Radicalisation model: learning from Malaysian militant-extremists", in Gunaratna R., Hussin S. (eds.), *Terrorist Deradicalisation in Global Contexts: Success, Failure and Continuity*, Routledge, New York, κεφάλαιο 12 (ψηφιακή έκδοση).

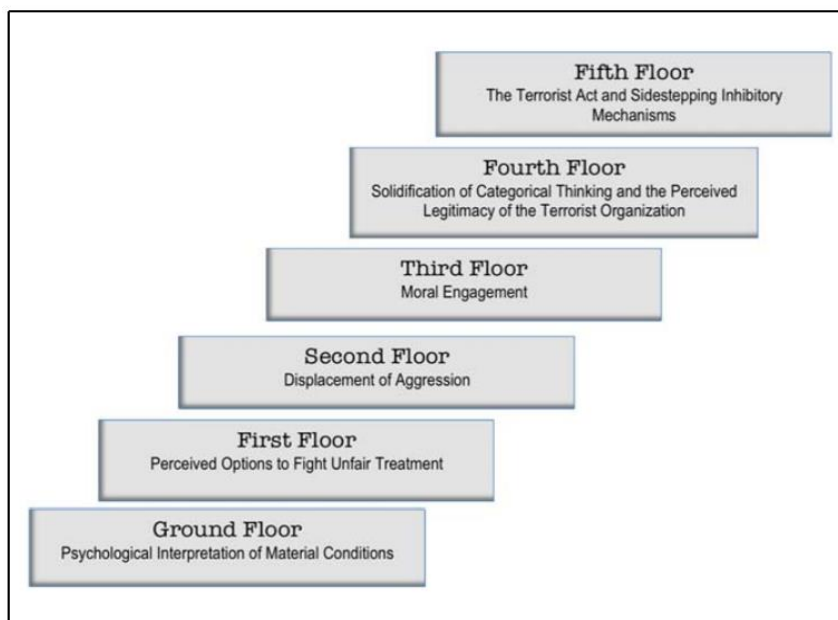
πολιτική, άτομο ή έθνος («Είναι δικό σου/σας λάθος») που στη συνέχεια δαιμονοποιείται ως υπεύθυνο, δικαιολογώντας έτσι τη βία εναντίον του («Είσαι διαβολικός/ Είστε Διαβολικοί»)²² (Εικ. 3).

Εικόνα 3 – Το μοντέλο τεσσάρων σταδίων του Borum για τη τρομοκρατική νοοτροπία²³

Ο Moghaddam έχει επίσης αναπτύξει μια «σκάλα» προς την τρομοκρατία (Εικ.4).

Εικόνα 4 –Η Σκάλα του Moghaddam προς την Τρομοκρατία²⁴

²²Βλέπε Borum R. (2012), "Radicalisation into Violent Extremism II: A Review of Conceptual Models and Empirical Research", «Journal of Strategic Security», 4 (4), σελ. 37-62, <https://bit.ly/3q1cuY1>.

²³ ο.π., σελ.39

²⁴ ο.π., σελ. 40

Οι παράγοντες κινδύνου ριζοσπαστικοποίησης

Δεν υπάρχει μόνο μία περιγραφή των παραγόντων ώθησης και έλξης που ξεκινούν μια διαδικασία ριζοσπαστικοποίησης ή παράγουν έναν βίαιο εξτρεμιστή, ούτε αυτοί οι παράγοντες παραμένουν ακίνητοι σε όλες τις διαφορετικές στιγμές της ζωής ενός ατόμου. Η ευαλωτότητα ενός ατόμου στον βίαιο εξτρεισμό μπορεί να αλλάξει με την πάροδο του χρόνου ανάλογα με τις περιστάσεις.

Σύμφωνα με τον Precht²⁵, τρεις κατηγορίες παραγόντων παρακίνησης χαρακτηρίζουν την εξτρεμιστική ριζοσπαστικοποίηση στην Ευρώπη:

- *παράγοντες υποβάθρου*, που περιλαμβάνουν προσωπικούς αγώνες με τη θρησκευτική ταυτότητα, εμπειρίες διακρίσεων, έλλειψη κοινωνικής ενσωμάτωσης
- *παράγοντες ενεργοποίησης*, που περιλαμβάνουν άτομα (όπως χαρισματικοί ηγέτες ή ένα/μία μέντορα) και γεγονότα (όπως η επιβολή ορισμένων πολιτικών) που μπορούν να προκαλέσουν αντιπάθεια ή ακτιβισμό
- *παράγοντες ευκαιρίας*, που περιλαμβάνουν το βαθμό πρόσβασης και ευκαιρίες που μπορεί να έχει ένα άτομο στην έκθεση του εαυτού του σε εξτρεμιστικές ιδέες. Αυτές οι ευκαιρίες περιλαμβάνουν φυσικά και εικονικά μέρη όπως το διαδίκτυο, τα τζαμιά, τις φυλακές και τα εγκληματικά ιδρύματα, καθώς και κοινωνικές ομάδες και συλλογικότητες.

Αντίθετα, ο Borum επισημαίνει τρία αλληλεπικαλυπτόμενα αλλά ξεχωριστά στοιχεία που μπορεί να 'παρακινήσουν τα άτομα να ριζοσπαστικοποιηθούν ή να διαπράξουν τρομοκρατικές πράξεις: Οι ιδέες της ριζοσπαστικής αφήγησης που παρέχουν ένα φίλτρο για την κατανόηση του κόσμου· οι κοινωνιολογικοί παράγοντες που αναγκάζουν ένα άτομο να ενστερνιστεί αυτήν τη ριζοσπαστική αφήγηση· και οι ψυχολογικοί παράγοντες, τα χαρακτηριστικά, οι παθολογίες και τα ερεθίσματα που μπορεί να ωθήσουν ένα άτομο να χρησιμοποιήσει τη βία για να προωθήσει ή να ολοκληρώσει αυτήν την αφήγηση²⁶.

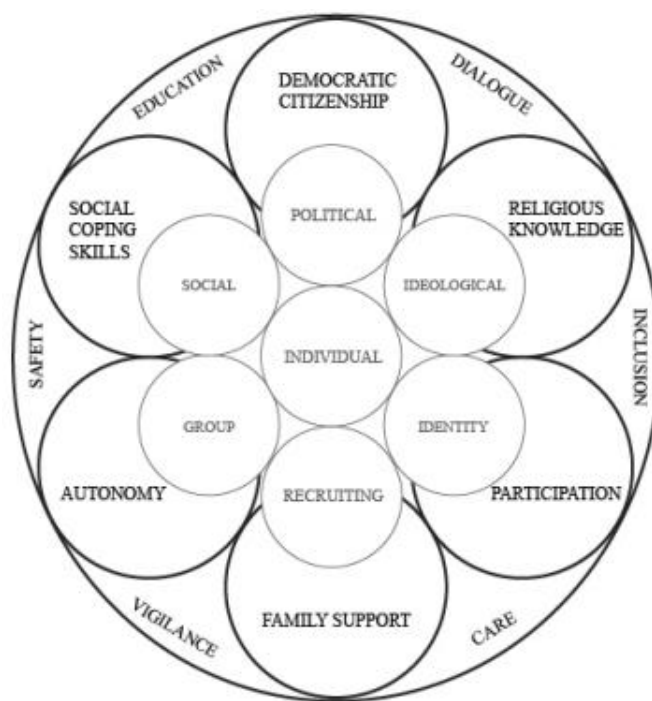
Το Δίκτυο Ευαισθητοποίησης για τη Ριζοσπαστικοποίηση προσφέρει μια ενδιαφέρουσα οπτική αναπαράσταση - ένα «καλειδοσκόπιο» - των παραγόντων κινδύνου, προστασίας και προώθησης της ριζοσπαστικοποίησης (Εικόνα 5). Οι παράγοντες κινδύνου - που λειτουργούν εντός και γύρω από το άτομο - μπορούν να μετριαστούν από προστατευτικούς και προωθητικούς παράγοντες, συμβάλλοντας στην ανάπτυξη της ατομικής και κοινωνικής ανθεκτικότητας ενάντια στον εξτρεισμό²⁷.

²⁵ Precht T. (2007), *Home grown terrorism and Islamist radicalization in Europe: From conversion to terrorism*, Υπουργείο Άμυνας της Δανίας.

²⁶ Βλέπε Borum R. (2012), "Radicalisation into Violent Extremism II: A Review of Conceptual Models and Empirical Research", «Journal of Strategic Security», 4 (4), σελ. 44, <https://bit.ly/3q1cuY1>.

²⁷ Sieckelinck S., Gielen A.J. (2018), *RAN ISSUE PAPER Protective and promotive factors building resilience against violent radicalisation*, <https://bit.ly/3dRnISc>.

Εικ.5 – Το καλειδοσκόπιο του Δικτύου Ευαισθητοποίησης για τους παράγοντες κινδύνου, προστασίας και προώθησης²⁸

Στο κέντρο του καλειδοσκοπίου βρίσκεται το άτομο όπου οι προσωπικοί παράγοντες κινδύνου (θυματοποίηση, θυμός και αισθήματα ταπείνωσης) αλληλεπιδρούν με «κοινωνικούς παράγοντες (αποκλεισμός, απουσία κοινωνικής κινητικότητας, έγκλημα), πολιτικούς παράγοντες (εξωτερική πολιτική, ισλαμοφοβία), ιδεολογικούς / θρησκευτικούς παράγοντες, πολιτισμικούς παράγοντες/παράγοντες ταυτότητας (έλλειψη αίσθησης του ανήκειν, κρίση ταυτότητας, περιθωριοποίηση), παράγοντες στρατολόγησης, και δυναμική της ομάδας. Στο ενδιάμεσο στρώμα παραγόντων, αντιπροσωπεύονται οι κύριοι προστατευτικοί παράγοντες. Αυτοί οι παράγοντες διατηρούν μια απόσταση μεταξύ του ατόμου και της παρέκκλισης ή της βλάβης. Καθένας μετριάζει τον κίνδυνο και προάγει την ατομική ανθεκτικότητα σε σχέση με έναν συγκεκριμένο παράγοντα κινδύνου»²⁹.

²⁸ ο.π., σελ.5

²⁹ ο.π., σελ.5-6 Στις επόμενες σελίδες οι συγγραφείς συνεχίζουν να περιγράφουν πώς κάθε προστατευτικός παράγοντας συμβάλλει στη μείωση του κινδύνου και στην προώθηση της ατομικής και κοινωνικής ανθεκτικότητας μέσω συγκεκριμένων πολιτικών και πρακτικών. Μια πρόσφατη εφαρμογή του καλειδοσκοπικού μοντέλου του Δικτύου Ευαισθητοποίησης για τη Ριζοσπαστικοποίηση έγινε στο έργο της ΕΕ OLTRE (<https://oltre.uniroma2.it/>) όπου χρησιμοποιήθηκε ως εννοιολογικό ενδιάμεσο βήμα για την στρατηγική πρόληψης και την επικοινωνιακή εκστρατεία κατά της ριζοσπαστικοποίησης. Βλέπε Macaluso, M., Tumminelli, G., Spampinato, A., & Volterrani, A. (2020). Μουσουλμανική νεολαία δεύτερης γενιάς μεταξύ αντίληψης και αλλαγής: Μια μελέτη περίπτωσης για την πρόληψη της ριζοσπαστικοποίησης. «Sociology Study», 10 (3), 103-122, <https://bit.ly/3r14GqO>.

Συμβουλές: Ο/Η διευκολυντής/ρια μπορεί αν θέλει να δείξει, σε κάποιο σημείο, ένα σύντομο βίντεο από το Δίκτυο Ευαισθητοποίησης για τη Ριζοσπαστικοποίηση το οποίο εξηγεί και συνοψίζει τα θέματα της διάλεξης: <https://www.youtube.com/embed/Z8Vy7wxQ-ik>

Προτείνουμε να ξεκινήσετε τη διάλεξη παρουσιάζοντας ορισμένα γεγονότα και αριθμούς για τον εξτρεμισμό και την καταπολέμηση του εξτρεμισμού στις συμμετέχουσες χώρες του έργου COMMIT (βλέπε <https://www.counterextremism.com/countries>). Ίσως είναι επίσης ενδιαφέρον να μιλήσετε για τις Ευρωπαϊκές Εθνικιστικές Ομάδες και Ομάδες Υπέρμαχων της Λευκής Κυριαρχίας <https://www.counterextremism.com/european-white-supremacy-groups>

Περαιτέρω αναγνώσεις

- Αναφορές και άλλες δημοσιεύσεις του Δικτύου Ενημέρωσης για τη Ριζοσπαστικοποίηση: <https://bit.ly/3qXTSJY>
- UNESCO: A Teacher's guide on the prevention of violent extremism, <https://bit.ly/3qYWJIN>

Μέρος 2: Ανασκόπηση και αξιολόγηση (20 λεπτά)

Ενθυμούμενοι/ες/α τα αποτελέσματα έρευνας που πραγματοποιήθηκε στην τάξη στο πλαίσιο της Δραστηριότητας 1.3 (Μέρος 1), τα συμμετέχοντα άτομα συζητούν την προηγούμενη γνώση και κατανόησή τους για τις έννοιες της ριζοσπαστικοποίησης, του εξτρεμισμού και της τρομοκρατίας και επαληθεύουν εάν έχουν αρχίσει να τις αμφισβητούν αποκτώντας νέες γνώσεις από τη διάλεξη. Για τεχνικές ανασκόπησης και αξιολόγησης δείτε τη Δραστηριότητα 1.3 (Μέρος 3).

Υλικά & εργαλεία: Έρευνα, διαφάνειες, debate.

Δραστηριότητα 3.2 Ασκήσεις/παραδείγματα ριζοσπαστικοποίησης και εξτρεμισμού	Διάρκεια: 1,5 ώρα Μέθοδοι: Διάλεξη, ομαδική εργασία, συζήτηση
--	--

ΣΤΟΧΟΙ

- Να αναλυθούν συγκεκριμένα παραδείγματα ριζοσπαστικών ομάδων και εξτρεμιστικών πολιτικών κινήματων/κομμάτων/ηγετών για την εκάστοτε συμμετέχουσα χώρα
- Να αναλυθεί η διαδικτυακή επικοινωνία ριζοσπαστικών ομάδων και εξτρεμιστικών πολιτικών κινήματων/κομμάτων/ηγετών (βίντεο, εικόνες, σελίδες και δημοσιεύσεις σε κοινωνικά δίκτυα κ.λπ.)

ΔΟΜΗ

Μέρος 1: Διάλεξη (30 λεπτά)

Μορφές πολιτικής ριζοσπαστικοποίησης: οι στρατηγικές και οι αφηγήσεις των ακροδεξιών εξτρεμιστών

Μία από τις πιο διαδεδομένες μορφές πολιτικής ριζοσπαστικοποίησης τα τελευταία χρόνια, σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, είναι ο ακροδεξιός πολιτικός εξτρεμισμός. Τις τελευταίες δεκαετίες, η ακροδεξιά εξτρεμιστική σκηνή έχει αλλάξει· η θέση της έξω από το χώρο του διαδικτύου έχει μετατοπιστεί στο διαδίκτυο, ενώ ενστερνίζεται την κουλτούρα των παιχνιδιών και αυξάνει τα διακρατικά δίκτυα. Υπάρχουν διάφορα είδη οργανώσεων: από μαχητικές νεοναζιστικές ομάδες έως τοπικές ομάδες διαμαρτυρίας που αντιτίθενται στον θεωρούμενο «εξισλαμισμό» και σε

διαδικτυακές ομάδες που θεωρούν ότι είναι μέλη του εναλλακτικού αριστερού κινήματος. Υπάρχουν βίαιες εξτρεμιστικές ομάδες και ομάδες που προωθούν ή συνηγορούν τη βία³⁰ (Εικ. 6).

Εικόνα 6- Οι διαφορετικοί τύποι ακροδεξιών ιδεολογιών³¹

Ο/Η διευκολυντής/ρια μπορεί να βρει παραδείγματα και προβληματισμούς σχετικά με ζητήματα ριζοσπαστικοποίησης στο κανάλι του Δικτύου Ευαισθητοποίησης για τη Ριζοσπαστικοποίηση (RAN) στο YouTube. Συγκεκριμένα:

³⁰ RAN (2019), *Factbook. Far-right extremism*, <https://bit.ly/3b0ub5K>. Δείτε επίσης, RAN (2020), *Violent right-wing extremism in focus*, <https://bit.ly/3r0dYTW>

³¹ Ο.π., σελ.7

- Μελέτη περίπτωσης για τις αφηγήσεις και τις στρατηγικές των ακροδεξιών εξτρεμιστών <https://bit.ly/2O3A35x> (διατίθεται επίσης μικρότερη έκδοση: <https://bit.ly/3sC8T4F>)
- Σχετικά με τη συμμετοχή των νέων στην πρόληψη της ριζοσπαστικοποίησης <https://bit.ly/3b0AhDw>
- Λίστα αναπαραγωγής σχετικά με προβληματισμούς και έργα της ΕΕ για τον ακροδεξιό εξτρεισμό: <https://bit.ly/3bYG77J>

Μελέτες περίπτωσης σχετικά με τον πολιτικό εξτρεισμό για την εκάστοτε συμμετέχουσα χώρα

Ο/Η διευκολυντής/ρια περιγράφει παραδείγματα πολιτικού εξτρεισμού, δείχνοντας την ιδεολογία, τις αφηγήσεις, τα σύμβολα και το λεξιλόγιο, τις αναπαραστάσεις και τις εκδηλώσεις του (συγκεκριμένα για την συμμετέχουσα χώρα). Για έναν πρακτικό οδηγό για αυτό, ανατρέξτε στο RAN 2019, *Factbook*. Ακροδεξιός εξτρεισμός, <https://bit.ly/3b0ub5K>

Μέρος 2: Ομαδική εργασία: (30 λεπτά)

Ο/Η διευκολυντής/ρια χωρίζει τα συμμετέχοντα άτομα σε μικρές ομάδες και τους εξηγεί ότι θα πρέπει να αναλύουν οπτικό υλικό (δημοσιεύσεις, βίντεο, εικόνες, memes, ιστορίες) πολιτικών εξτρεμιστών.

Μέρος 3: Ανασκόπηση και αξιολόγηση (30 λεπτά)

Τα συμμετέχοντα άτομα παρουσιάζουν και μοιράζονται με την ολομέλεια τις γνώσεις και τα μαθήματα που πήραν κατά τη διάρκεια των προηγούμενων ενοτήτων. Για τεχνικές ανασκόπησης και αξιολόγησης δείτε τη Δραστηριότητα 1.3 (Μέρος 3).

Υλικά & εργαλεία: διαφάνειες, πίνακας παρουσίασης (flipchart).

Δραστηριότητα 3.3 - Δημιουργία και ανάπτυξη περιεχομένου	Διάρκεια: 1,5 ώρα Μέθοδος: Ομαδική εργασία
---	---

Για τους στόχους και τη δομή αυτής της Δραστηριότητας (και επίσης ορισμένες συμβουλές), δείτε Δραστηριότητα 2.3 (Ενότητα 2).

Σε αυτήν την περίπτωση, τα συμμετέχοντα άτομα παράγουν δημοσιεύσεις σχετικά με τη ριζοσπαστικοποίηση, τον εξτρεισμό και την τρομοκρατία σε οποιαδήποτε μορφή (βίντεο, δημοσιεύσεις, γραφήματα, ιστορίες για Instagram/Facebook, παρουσιάσεις κ.λπ.).

Υλικά & εργαλεία: Υπολογιστές/τετράδια, πίνακες παρουσίασης (flipcharts) και διάφορες εφαρμογές/εργαλεία.

ΕΝΟΤΗΤΑ 4–ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΜΙΣΟΥΣ ΚΑΙ ΛΑΪΚΙΣΜΟΣ (6 ώρες)

Δραστηριότητα 4.1: Ορίζοντας τη ρητορική του μίσους και τον λαϊκισμό

Διάρκεια: 1 ώρα

Μέθοδοι: Διάλεξη και συζήτηση

ΣΤΟΧΟΙ

- Να οριστούν οι έννοιες της «ρητορικής του μίσους» και του «λαϊκισμού»
- Να προσδιοριστούν οι δυναμικές που οδηγούν στη ρητορική του μίσους και τον λαϊκισμό
- Να εντοπιστούν διαφορετικά χαρακτηριστικά των μέσων κοινωνικής δικτύωσης που διευκολύνουν την εξάπλωση του φαινομένου στο Διαδίκτυο

ΔΟΜΗ

Μέρος 1: Διάλεξη (30 λεπτά)

Ορίζοντας τη ρητορική του μίσους

Ο ορισμός της έννοιας της ρητορικής του μίσους είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με τη διαφορετική ερμηνεία της ελευθερίας του λόγου σε διαφορετικά πλαίσια: αλλάζει με την πάροδο του χρόνου και ανάλογα με τους διαφορετικούς εθνικούς νόμους, τα διεθνή έγγραφα, και τους κώδικες αυτορρύθμισης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Αλλάζει, επίσης, σε σχέση με τα αποτελέσματά του: δεν παράγουν όλες οι εκφράσεις υποκίνησης σε μίσος, βία και εξτρεμισμό, ξεκάθαρο κίνδυνο προώθησης των διακρίσεων, του μίσους, της βίας και του διαχωρισμού.

Αν και δεν υπάρχει ένας καθολικά κοινός ορισμός της έννοιας, ευρωπαϊκοί και διεθνείς οργανισμοί προσπάθησαν να διευθετήσουν τα όριά του σε μια σειρά εγγράφων.

- Η σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη «ρητορική του μίσους» την ορίζει ως την «ρητορική που ενδέχεται να παράγει το αποτέλεσμα της νομιμοποίησης, της διάδοσης ή της προώθησης του φυλετικού μίσους, της ξενοφοβίας, του αντισημιτισμού ή άλλων μορφών διακρίσεων ή μίσους που βασίζονται στη μισαλλοδοξία» (<https://bit.ly/2O6yzrb>).
- Το 2015, ο ορισμός της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI - European Commission against Racism and Intolerance) παρέχει μια πολύ ευρύτερη έννοια που περιλαμβάνει «την υπεράσπιση, την προώθηση ή την υποκίνηση, σε οποιαδήποτε μορφή, της δυσφήμισης, του μίσους ή της υποτίμησης ενός ατόμου ή ομάδας ατόμων, καθώς και οποιαδήποτε μορφή παρενόχλησης, προσβολής, αρνητικού στερεοτύπου, στιγματισμού ή απειλής για ένα τέτοιο άτομο ή ομάδα ατόμων και την αιτιολόγηση όλων των προαναφερθέντων μορφών έκφρασης, λόγω φυλής, χρώματος, καταγωγής, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, ηλικίας, αναπηρίας, γλώσσας, θρησκείας ή πεποίθησης, φύλου, ταυτότητας φύλου, σεξουαλικού προσανατολισμού και άλλων προσωπικών χαρακτηριστικών ή κατάστασης» (<https://bit.ly/3bO59q1>).
- Το 2019, η Στρατηγική και το Σχέδιο Δράσης των Ηνωμένων Εθνών για τη Ρητορική του Μίσους, την ορίζουν ως επικοινωνία που «επιτίθεται ή χρησιμοποιεί υποτιμητική ή διακριτική γλώσσα σχετικά με ένα άτομο ή μια ομάδα με βάση την ιδιότητά του/τους, με άλλα λόγια, με βάση τη θρησκεία, την εθνικότητα, την ιθαγένεια, τη φυλή, το χρώμα, την καταγωγή, το φύλο ή άλλους παράγοντες ταυτότητας» (<https://bit.ly/3aXKbp7>).

Το Διαδίκτυο, όπως συμβαίνει συχνά, παίζει καθοριστικό ρόλο τόσο ως παράγοντας κινδύνου όσο και ως ευκαιρία επίλυσης. Από τη μία πλευρά, χρησιμοποιείται για τη διάδοση ρατσιστικών,

σεξιστικών, ξενοφοβικών, αντισημιτικών στάσεων και υλικών, από την άλλη πλευρά, ωστόσο, μπορεί να προσφέρει πρωτοφανή μέσα αντιμετώπισης όλων αυτών. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί, για παράδειγμα, για τη δημιουργία δικτύων εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης στον τομέα της καταπολέμησης του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας.

Η προέλευση της ρητορικής του μίσους

Για να εντοπίσετε πιθανούς τρόπους αντιμετώπισης της διαδικτυακής ρητορικής του μίσους, είναι σκόπιμο να κάνετε ένα βήμα πίσω και να αναλογιστείτε την προέλευσή της: Από που προέρχεται; Ποιοι μηχανισμοί οδηγούν σε αυτήν; Όπως γνωρίζουμε, πολλοί παράγοντες αλληλεπιδρούν - μερικές φορές με αντιφατικό τρόπο - καθορίζοντας τις στάσεις και τις συμπεριφορές μας. Αυτό που ονομάζουμε "κοσμοθεωρία" δίνεται από το συνδυασμό πολλών στοιχείων:

- συναισθήματα (ορισμένα ζητήματα, όπως η μετανάστευση, προκαλούν ισχυρά συναισθήματα όπως φόβο ή θυμό)·
- ταυτότητα (η διαδικασία διαμόρφωσης ταυτότητας καθορίζεται από τις συνθήκες διαβίωσής μας καθώς και από τις συνειδητές/ασυνείδητες επιλογές)·
- βιωμένες εμπειρίες (τα γεγονότα και οι σχέσεις που έχει βιώσει/αναπτύξει ένα άτομο κατά τη διάρκεια της ζωής του, καθώς και τα νοήματα που δίνονται σε αυτά/ές, μπορούν να διαμορφώσουν τον τρόπο που αντιμετωπίζει τις προκλήσεις)·
- αξίες (εντός της ίδιας κουλτούρας ή κοινότητας μπορούμε να βρούμε αντίθετες αξίες ή αξίες που μπορούν να διχάσουν, οι οποίες θα μπορούσαν να καθορίσουν τις πολωμένες θέσεις)·
- πεποιθήσεις (όταν οι εμπειρίες ενός ατόμου σχετικά με άλλα άτομα ή πράγματα είναι περιορισμένες, ενδέχεται να καταφύγει σε γενικεύσεις και αναλογίες με βάση μεμονωμένες εμπειρίες ώστε να καλύψει τα γνωσιακά κενά).

Το στερεότυπο είναι μια συγκεκριμένη πεποίθηση που σχετίζεται με τα χαρακτηριστικά, τις ιδιότητες και τις συμπεριφορές των μελών μιας συγκεκριμένης ομάδας. Μπορεί να έχει αρνητικά αποτελέσματα όταν λαμβάνει εκ των προτέρων κρίσεις/αποφάσεις για ορισμένα άτομα/κοινωνικές ομάδες, δημιουργώντας διακρίσεις. Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας της ρητορικής του μίσους είναι το αφηγηματικό πλαίσιο που δίνει σε ένα συγκεκριμένο φαινόμενο. Διαφορετικές μορφές αφήγησης (κινηματογράφος, λογοτεχνία, μουσική, αλλά και διαφήμιση, δημοσιογραφία κ.λπ.) με διαφορετικές ιδεολογίες πίσω τους, τείνουν να επιβάλλουν διαφορετικές ερμηνείες. Τα αφηγηματικά πλαίσια μπορούν να χρησιμοποιηθούν με αρνητικό τρόπο φέρνοντας τη μία ομάδα εναντίον της άλλης και υποκινώντας μίσος, βία και στίγμα.

Για να καταλάβουμε εάν αντιμετωπίζουμε μια περίπτωση ρητορικής του μίσους, πρέπει να προσδιορίσουμε την υπονοούμενη σημασία της. Πέρα από το ξεκάθαρο περιεχόμενό, η ρητορική του μίσους μεταφέρει δύο άλλα μηνύματα³².

Το πρώτο απευθύνεται στα άτομα στα οποία γίνεται η επίθεση και στοχεύει στην αποδυνάμωση του αισθήματος ασφάλειας και ελευθερίας, κάνοντάς τα να σκεφτούν ότι δεν έχουν καθόλου χώρο (δηλαδή δεν μπορούν να γίνουν αποδεκτά και να ενσωματωθούν) στην κοινωνία. Το δεύτερο μήνυμα απευθύνεται στα μέλη της κοινότητας που δεν ανήκουν στην ομάδα στην οποία γίνεται η επίθεση: ο στόχος είναι να μεταδοθεί η ιδέα ότι οι απόψεις στις οποίες υποβόσκει η ρητορική του μίσους είναι ευρέως διαδεδομένες και αποδεκτές, ακόμη και αν δεν εκφράζονται πάντα δημόσια. Με την πάροδο του χρόνου, αυτά τα μηνύματα γίνονται συστατικά του καθημερινού κοινωνικού ιστού,

³² Waldron J. (2014), *The Harm in Hate Speech*, Harvard University Press, 2014.

δημιουργώντας ένα εύφορο έδαφος για διακρίσεις, εγκλήματα μίσους, και παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Τέλος, είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι ο αντίκτυπος της ρητορικής του μίσους δεν περιορίζεται στην επιρροή που μπορεί να έχει στις διαδικτυακές συζητήσεις-debates σχετικά με ορισμένα αμφιλεγόμενα ζητήματα. Στην πραγματικότητα, έχει αρνητικές επιπτώσεις και συνέπειες και στην ζωή των ατόμων/κοινωνικών ομάδων που δέχονται επίθεση, καθώς και σε ολόκληρη την κοινότητα, και έξω από το πλαίσιο του διαδικτύου.

Ρητορική του μίσους στο Διαδίκτυο και ο ρόλος των εταιρειών Τεχνολογίας, Πληροφοριών και Επικοινωνιών (ΤΠΕ)

Περιεχόμενο που μπορεί να θεωρηθεί ρητορική του μίσους επικοινωνείται και διαχύεται καθημερινά στο διαδίκτυο, ειδικά στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, σε ιστολόγια, στα σχόλια διαδικτυακών εφημερίδων, αλλά και στην τηλεόραση, σε προγράμματα πολιτικής και επικαιρότητας. Το διαδίκτυο θεωρείται συνήθως ως ένας χώρος όπου η ελευθερία έχει τη μεγαλύτερη εκπλήρωση, κυρίως ως ελευθερία έκφρασης. Σκεφτείτε, για παράδειγμα, τη μεγάλη σημασία της δικτυακής συμμετοχής, της ψηφιακής δημοκρατίας, καθώς και τη μαζική χρήση των κοινωνικών δικτύων από πολιτικούς ή νέα άτομα για την οργάνωση διαμαρτυριών, εκστρατειών, πολιτικών και κοινωνικών δράσεων, που συχνά έχουν διεθνή ηχώ. Πράγματι, το Διαδίκτυο έχει δώσει την ευκαιρία της σύνδεσης ατόμων από όλο τον κόσμο. Ένας λόγος για αυτό είναι ότι τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης έχουν μια «οριζόντια» δομή που λειτουργεί ως ηχητικό πλαίσιο για όλα τα περιεχόμενα που κυκλοφορούν σε αυτό. Ωστόσο, η μικρή διάρκεια τέτοιων περιεχομένων καθώς και η ταχύτητα της επεξεργασίας τους, τα καθιστούν συχνά υπερ-απλοποιημένα και ακραία. Επιπλέον, ο αυξανόμενος αριθμός των λεγόμενων 'θαλάμων ηχώ' (echo chambers), που είναι διαδικτυακοί χώροι (όπως, για παράδειγμα, ομάδες στο Facebook) όπου οι πληροφορίες που μοιράζονται ενισχύουν μια μεμονωμένη άποψη για ένα συγκεκριμένο ζήτημα, διευκολύνουν την πόλωση των απόψεων και συχνά οδηγούν σε φαινόμενα όπως ο ρατσισμός, η ξενοφοβία, ο λαϊκισμός και η τρομοκρατία. Οι δηλώσεις ρατσισμού και διακρίσεων στα κοινωνικά δίκτυα είναι πολύ συχνές, καθώς αυτά τα δίκτυα αποτελούν το ιδανικό μέρος όπου είναι εξαιρετικά εύκολο για ένα άτομο να έρθει σε επαφή με άλλους ανθρώπους, να σχολιάζει, να μοιράζεται και να κυκλοφορεί ειδήσεις και απόψεις από οποιοδήποτε μέρος χωρίς κόστος και, κυρίως, με την κάλυψη της ανωνυμίας.

Επομένως, η ταχύτητα, η διασύνδεση και η διεισδυτικότητα είναι μερικά από τα χαρακτηριστικά των μέσων κοινωνικής δικτύωσης που τα καθιστούν ένα από τα προτιμώμενα κανάλια για τη διάδοση της ρητορικής του μίσους στο Διαδίκτυο.

Η ρητορική του μίσους στο διαδίκτυο είναι ένα δύσκολο και επείγον φαινόμενο που πρέπει να καταπολεμηθεί, κυρίως για τρεις λόγους:

- Ανθεκτικότητα στο χρόνο: η ρητορική του μίσους μπορεί να παραμείνει στο διαδίκτυο για πολύ καιρό, σε διαφορετικές μορφές και πλατφόρμες· όσο περισσότερο παραμένει προσβάσιμη, τόσο μεγαλύτερο είναι το αρνητικό της αποτέλεσμα·
- Η επανεμφάνιση του περιεχομένου: η δομή που έχουν οι πλατφόρμες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης μπορεί να κάνει το περιεχόμενο να επανεμφανίζεται σε διαφορετικούς χώρους, έτσι ώστε ακόμη και αν αφαιρεθεί από ένα μέρος, μπορεί πάντα να εμφανιστεί ξανά με άλλο όνομα ή/και τίτλο κάπου αλλού·
- Ανωνυμία: η δυνατότητα της ανωνυμίας και, σε κάποιο βαθμό, η ατιμωρησία προωθεί την έκφραση απόψεων μίσους. Τα άτομα που εκφράζουν μίσος συχνά δεν γνωρίζουν τις άμεσες συνέπειες των πράξεών τους και ενδέχεται να μην αντιλαμβάνονται τον πιθανό αντίκτυπο των μηνυμάτων μίσους τους στην πραγματική ζωή των ανθρώπων.

Όλοι οι εθνικοί και διεθνείς φορείς ενεπλάκησαν πρόσφατα στη συζήτηση για τη ρητορική του μίσους στο Διαδίκτυο. Τον Μάιο του 2016, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υπέγραψε με τέσσερις μεγάλες εταιρείες ΤΠΕ (Facebook, Microsoft, Twitter και YouTube) έναν Κώδικα Δεοντολογίας για την πρόληψη και την αντιμετώπιση της εξάπλωσης της παράνομης ρητορικής του μίσους στο διαδίκτυο³³. Το 2018 το Instagram, η Google, το Snapchat και το Dailymotion εντάχθηκαν στον Κώδικα και το Jeuxvideo.com το 2019. Ο Κώδικας βασίζεται στη στενή συνεργασία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, των πλατφόρμων ΤΠΕ και ενός δικτύου οργανισμών (ΜΚΟ και εθνικών αρχών) που βρίσκονται σε διαφορετικές χώρες της ΕΕ. Υπογράφοντας τον Κώδικα, οι εταιρείες ΤΠΕ δεσμεύονται για τη μόνιμη ανάπτυξη εσωτερικών διαδικασιών και την κατάρτιση του προσωπικού για την εξέταση εντός 24 ωρών των περισσότερων αιτημάτων σχετικά με την κατάργηση περιεχομένου ρητορικής του μίσους και, ανά περίπτωση, τη διαγραφή ή την κατάστασή του ως απρόσιτο. Επιπλέον, οι εταιρείες ΤΠΕ δεσμεύονται να ενισχύσουν τις συνεργασίες με οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, με σκοπό οι τελευταίες να αναφέρουν περιεχόμενο που υποκινεί βία και συμπεριφορά μίσους. Ένας από τους κύριους στόχους αυτής της συνεργασίας είναι να εξακριβωθεί εάν οι εταιρείες ΤΠΕ συμμορφώνονται με τους κανόνες του Κώδικα. Αν και έχει σημειωθεί κάποια πρόοδος προς αυτήν την κατεύθυνση, οι πλατφόρμες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης πρέπει να συνεχίσουν να βελτιώνουν τη διαφάνεια και την παροχή ανατροφοδότησης στους/στις χρήστες.

Περαιτέρω αναγνώσεις

- Alkiviadou N. (2019) "Hate Speech on Social Media Networks: Towards a Regulatory Framework?", in Information and Communications Technology Law, 28 (1). σελ. 19-35. <https://bit.ly/3b1WbG8>
- Article 19 (2018), Self-regulation and "hate speech" on social media platforms, <https://bit.ly/37SrSzX>
- Matamoros-Fernández A., Farkas J. (2021), "Racism, Hate Speech, and Social Media: A Systematic Review and Critique", in Television & New Media, Τεύχος 22(2) 205–224. <https://bit.ly/2Obe8cn>
- Estellés M., Castellví J. (2020), "The Educational Implications of Populism, Emotions and Digital Hate Speech: A Dialogue with Scholars from Canada, Chile, Spain, the UK, and the US", in Sustainability 12, Ap. 15: 6034. <https://bit.ly/3b0b108>

Μέρος 2: Ανασκόπηση και αξιολόγηση (30 λεπτά)

Αντλώντας πληροφορίες και από τα αποτελέσματα της έρευνας που πραγματοποιήθηκε στην τάξη στο πλαίσιο της Δραστηριότητας 1.3 (Μέρος 1), τα συμμετέχοντα άτομα συζητούν την προηγούμενη γνώση και κατανόησή τους σχετικά με τις έννοιες της ρητορικής του μίσους και του λαϊκισμού και επαληθεύουν εάν έχουν αρχίσει να τις αμφισβητούν αποκτώντας νέες πληροφορίες από τη δραστηριότητα. Για τεχνικές ανασκόπησης και αξιολόγησης δείτε τη Δραστηριότητα 1.3 (Μέρος 3).

Δραστηριότητα 4.2: Ανάλυση του εξτρεμιστικού και ριζοσπαστικού διαδικτυακού περιεχομένου που υποστηρίζεται από την τεχνολογία (Guy De Pauw, Olivier Cauberghe)

Διάρκεια: 1,5 ώρα
Μέθοδοι: Διάλεξη / ανάθεση εργασίας στο σπίτι (κοινή εργασία)

ΣΤΟΧΟΙ

Αυτή η δραστηριότητα θα εισαγάγει τα συμμετέχοντα άτομα στον τρόπο που η τεχνολογία μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την εξόρυξη κοινωνικά επιβλαβών φαινομένων, όπως η ρητορική του μίσους και

³³ Ο κώδικας δεοντολογίας της ΕΕ για την καταπολέμηση της παράνομης ρητορικής του μίσους στο διαδίκτυο, 2016 <https://bit.ly/3aZGcZb>.

η παραπληροφόρηση, από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Θα χρησιμοποιήσουμε πρακτικές ασκήσεις με άμεσα διαθέσιμα εργαλεία για να εξηγήσουμε στα συμμετέχοντα άτομα τις βασικές έννοιες σχετικά με τις δυνατότητες και τους περιορισμούς των αναλύσεων μαζικών δεδομένων και της Τεχνητής Νοημοσύνης.

ΔΟΜΗ

Μέρος 1 (30 λεπτά): Διάλεξη για τις υπάρχουσες εφαρμογές των μαζικών δεδομένων και της Τεχνητής Νοημοσύνης. Οι διευκολυντές/ριες θα δείξουν πώς το περιεχόμενο που δημιουργείται από χρήστες αξιοποιείται από εταιρείες μέσω κοινωνικής δικτύωσης για χρηματικό κέρδος.

Μέρος 2 (20 λεπτά): δείχνουμε πώς μπορούν να χρησιμοποιηθούν εύκολα διαθέσιμα εργαλεία για τη συλλογή περιεχομένου που δημιουργείται από χρήστες για τη μελέτη κοινωνικών φαινομένων. Εξηγούμε πώς η Τεχνητή Νοημοσύνη μπορεί να εκπαιδευτεί ώστε να αναγνωρίζει αυτόματα τη ρητορική του μίσους και τις ψευδείς ειδήσεις παρατηρώντας την ανθρώπινη συμπεριφορά.

Μέρος 3 (15 λεπτά): τα συμμετέχοντα άτομα χωρίζονται σε μικρές ομάδες και ξεκινούν την κοινή εργασία: θα τους ζητηθεί να διαβάσουν και να αξιολογήσουν μια σειρά μηνυμάτων των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, κατηγοριοποιώντας τα σε ένα υπολογιστικό φύλλο (spreadsheet).

Μέρος 4 (10 λεπτά): κάθε ομάδα συζητά εν συντομία τα ευρήματα.

Μέρος 5: (10 λεπτά): ο/η διευκολυντής/ρια εκπαιδευτής δείχνει τις πληροφορίες που έχει αποκτήσει η Τεχνητή Νοημοσύνη από την εργασία των συμμετεχόντων ατόμων.

Υλικά & Εργαλεία: Τα συμμετέχοντα άτομα θα πρέπει να φέρουν μαζί τους ένα φορητό υπολογιστή ή ένα κινητό τηλέφωνο για την κατηγοριοποίηση των πληροφοριών. Παρουσίαση powerpoint.

Δραστηριότητα 4.3. Παραδείγματα και ασκήσεις σχετικά με τη ρητορική του μίσους και τον λαϊκισμό

Διάρκεια: 1 ώρα
Μέθοδοι: Διάλεξη, ομαδική εργασία, συζήτηση

ΣΤΟΧΟΙ

- Ανάλυση παραδειγμάτων ρητορικής του μίσους και λαϊκιστικών απόψεων των πολιτικών κινημάτων/κομμάτων/ηγετών
- Ανάλυση του τρόπου με τον οποίο τα άτομα που εκφράζουν μίσος και οι λαϊκιστές χρησιμοποιούν διαφορετικές στρατηγικές επικοινωνίας και μέσα για να προσελκύσουν την προσοχή και το ενδιαφέρον: βίντεο, εικόνες, σελίδες και δημοσιεύσεις σε κοινωνικά δίκτυα κ.λπ.

ΔΟΜΗ

Μέρος 1 Διάλεξη: (20 λεπτά)

Ο/Η διευκολυντής/ρια περιγράφει παραδείγματα ρητορικής του μίσους και λαϊκιστικές συζητήσεις και αναλύει πώς κατασκευάζονται στο εθνικό πλαίσιο.

Η Διεθνής Αμνηστία-Ιταλία έχει αναπτύξει ένα μοντέλο πέντε διαστάσεων για την ανάλυση της ρητορικής του μίσους ³⁴:

³⁴ Διεθνής Αμνηστία-Ιταλία, (2020) *Hate speech: conoscerlo e contrastarlo*, <https://bit.ly/3uDyyLU>.

1) Περιεχόμενο

Εάν εξετάσουμε το εννοούμενο περιεχόμενο, ορισμένες προτάσεις μπορούν να θεωρηθούν περισσότερο προσβλητικές από άλλες. Μια μέτρια προσβολή είναι λιγότερο «τοξική» από μια παρότρυνση δράσης εναντίον μιας κοινότητας.

Σκεφτείτε τη διαφορά μεταξύ αρνητικών γενικεύσεων όπως «Οι μετανάστες δεν δουλεύουν», προσβολές όπως «οι Ρομά κλέβουν τα πάντα» και ακραίες εκφράσεις όπως «Μουσουλμάνα σκύλα, θα σε βιάσω αύριο».

2) Πλαίσιο

Η ίδια έκφραση μπορεί να είναι λιγότερο ή περισσότερο τοξική ανάλογα με το πλαίσιο στο οποίο χρησιμοποιείται. Η τοξικότητα αυξάνεται με την ορατότητα που έχει το άτομο που εκφράζει μίσος και την εμβέλεια (κοινό που προσεγγίζεται) του μέσου που χρησιμοποιείται για την διάδοση του μηνύματος. Εξίσου σημαντικό είναι το εννοιολογικό πλαίσιο που σχετίζεται με το ιστορικό, πολιτικό, κοινωνικό, οικονομικό υπόβαθρο του τοξικού περιεχομένου και του φαινομένου. Η φράση «Οι μετανάστες καταστρέφουν τη χώρα» είναι δυσάρεστη όταν αναφέρεται στο ιστολόγιο ενός 16χρονου, αλλά είναι πολύ χειρότερη αν εμφανίζεται ως tweet ενός Υπουργού.

3) Πρόθεση και Τόνος

Η ίδια έκφραση μπορεί να είναι λιγότερο ή περισσότερο τοξική ανάλογα με τον τόνο και την πρόθεση που χρησιμοποιείται. Εάν ένας επιθετικός τόνος συνοδεύεται από την πρόθεση να προωθήσει περιεχόμενο διακρίσεων και να βλάψει κάποιο άτομο, μια πρόταση αποκτά πολύ μεγαλύτερη σοβαρότητα. Μια πρόταση όπως "Ας εξοντώσουμε τους Ρομά!" γραμμένη ως ιδιωτικό μήνυμα χωρίς πρόθεση να παρακινήσει σε δράση, είναι σίγουρα λιγότερο τοξική από το να δημοσιεύεται σε μια μεγάλη αφίσα που κρέμεται δίπλα σε έναν καταυλισμό Ρομά. Ωστόσο, ο αντίκτυπος της ρητορικής του μίσους δεν είναι απαραίτητα ανάλογος με τη βία του τόνου και του περιεχομένου. Για παράδειγμα, ένα παραπλανητικό επιχείρημα ενταγμένο σε μια ομιλία για την υγεία και την κοινωνική περίθαλψη μέσα στους καταυλισμούς των Ρομά, που εκφράζεται με ευγενικό τρόπο, μπορεί να προκαλέσει μεγαλύτερη ζημιά από τις προσβολές και τα σχόλια που θεωρούνται ακραία και εκφράζονται με άμεσο τρόπο.

4) Πιθανός στόχος

Ορισμένα άτομα ή κοινωνικές ομάδες, ανάλογα με τη γενική αντίληψή τους, μπορεί να θεωρούνται περισσότερο ευάλωτα από άλλα, όπως στην περίπτωση των μειονοτήτων. Για παράδειγμα, μια προσβολή κατά των Χριστιανών θα είναι πιο τοξική σε μια χώρα όπου η πλειονότητα ανήκει σε άλλη θρησκεία. Η ίδια έκφραση που εφαρμόζεται σε διαφορετικά άτομα ή ομάδες μπορεί να παράγει διαφορετικά αποτελέσματα: η φράση «Οι Εβραίοι είναι άπληστοι και εγκληματικοί» είναι πιο τοξική από τη φράση «οι πολιτικοί είναι άπληστοι και εγκληματίες».

5) Πραγματικός ή πιθανός αντίκτυπος

Για να αξιολογήσετε καλύτερα τον πραγματικό ή τον πιθανό αντίκτυπο ενός τοξικού ισχυρισμού, είναι απαραίτητο να προσπαθήσετε να τον δείτε από την οπτική γωνία του θύματος. Ένα εξωτερικό άτομο μπορεί να τείνει να ελαχιστοποιήσει τον αντίκτυπο ενός τέτοιου ισχυρισμού: για παράδειγμα η εισήγηση ότι γράφτηκε απλά «για πλάκα» μπορεί να είναι βαθιά θλιβερή για τα άτομα έχουν στοχοποιηθεί.

Ο αντίκτυπός του στα μεμονωμένα άτομα μπορεί να κυμαίνεται από την έλλειψη αυτοεκτίμησης και άγχους, στην απομόνωση και την κατάθλιψη, ακόμη και στην αυτοκτονία. Στην κοινωνική ομάδα μπορεί να κυμαίνεται από διακρίσεις και στίγμα, σε εγκλήματα μίσους και διώξεις, ή και σε γενοκτονία.

Συμβουλή: Μερικά παραδείγματα τοξικότητας θα μπορούσαν να αντληθούν από τη διαδικτυακή ανάλυση περιεχομένου του Commit³⁵ και τη δραστηριότητα 4.2.

Μέρος 2: Ομαδική εργασία (20 λεπτά)

Ο/Η διευκολυντής/ρια χωρίζει τα συμμετέχοντα άτομα σε μικρές ομάδες και τους δίνει παραδείγματα περιεχομένου της ρητορικής του μίσους, ζητώντας τους να τα τοποθετήσουν σε μία υποθετική κλίμακα τοξικότητας σύμφωνα με το μοντέλο της Αμνηστίας και να δικαιολογήσουν την επιλογή τους.

Μέρος 3: Συζήτηση με την Ολομέλεια (20 λεπτά)

Τα συμμετέχοντα άτομα παρουσιάζουν και συζητούν με την ολομέλεια τα αποτελέσματα της ομαδικής εργασίας τους.

Υλικά & εργαλεία: διαφάνειες, παραδείγματα ρητορικής του μίσους/λαϊκιστικού περιεχομένου, πίνακας παρουσίασης (flipchart).

Δραστηριότητα 4.4: Ο ρόλος των ψευδών ειδήσεων στη ρητορική του μίσους και στους λαϊκιστικούς λόγους - Στρατηγικές αποδόμησης	Διάρκεια: 1 ώρα Μέθοδοι: διάλεξη, ομαδική εργασία, συζήτηση
--	--

ΣΤΟΧΟΙ

- Να ευαισθητοποιήσει τα συμμετέχοντα άτομα σχετικά με την παρουσία διαφορετικών μορφών παραπληροφόρησης και παραπλανητικής πληροφόρησης στο διαδίκτυο
- Να αναγνωρίσουν τα συμμετέχοντα άτομα ψευδείς ειδήσεις ελέγχοντας πηγές πληροφοριών και αποδομώντας το περιεχόμενό τους
- Να παρουσιάσουν ορισμένες στρατηγικές για την αποδόμηση των διαστρεβλωμένων ή προκατειλημμένων πληροφοριών.

ΔΟΜΗ

Μέρος 1: Διάλεξη (30 λεπτά)

Το πλαίσιο: ο αντίκτυπος της ενημερωτικής ψυχαγωγίας και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στη δημιουργία ειδήσεων

Παρότι η διάδοση του Διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης έχει επιφέρει σημαντικές θετικές αλλαγές στη σύγχρονη κοινωνία, η ενημερωτική αμεσότητα του διαδικτύου έθεσε τους/τις χρήστες μπροστά στον κίνδυνο μιας σχεδόν συστηματικής αδυναμίας να αναγνωρίσουν αληθινές πληροφορίες. Οι ψευδείς ειδήσεις διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο ως καύσιμο για αυτήν τη

³⁵ Δείτε το Παραδοτέο 2.1 https://commitproject.eu/wp-content/uploads/2021/03/D2.1-Content-Analysis-Report_DEF.pdf

διαδικασία υπερφόρτωσης πληροφοριών, συχνά καλλιεργώντας ρητορική του μίσους και λαϊκιστικές συζητήσεις.

Σύμφωνα με πολλούς/ές συγγραφείς, η σύγχρονη επιτυχία της διαδικτυακής παραπληροφόρησης συνδέεται με σχετικές αλλαγές στη δυτική δημοσιογραφία από τη δεκαετία του '90: η κεντρικότητα της παραδοσιακής πολιτικής δημοσιογραφίας έχει αποδυναμωθεί, χωρίς να εξαφανιστεί, και τα ψυχαγωγικά νέα (soft news), που επικεντρώνονται σε συναισθήματα και συγκρούσεις, έχουν επικρατήσει στο «παλιό» ηθικό καθήκον της ενημέρωσης των πολιτών. Η «θεαματική» λογική έχει μεταμορφώσει τις αξίες των ειδήσεων, επιβάλλοντας μια δραματική, συναισθηματική στάση στην αφήγηση του κόσμου, συμπεριλαμβανομένου και του πολιτικού κόσμου, τόσο από δημοσιογράφους όσο και από πολιτικούς³⁶. Υιοθετώντας την αισθητική της τηλεόρασης, τους ρυθμούς και τους κανόνες της, η δημοσιογραφία έχει αλλάξει ριζικά: η εξατομίκευση, το συνομιλιακό ύφος και η προφορικότητα και η δραματοποίηση κυριαρχούν στη σύγχρονη αρένα όπου οι χαρισματικές παραστάσεις έχουν γίνει η προνομιακή στρατηγική για τη νίκη του εκλογικού σώματος. Η σύμπτυξη της πληροφορίας και της ψυχαγωγίας (ενημερωτική ψυχαγωγία - infotainment) παράγει συναφή πολιτικά αποτελέσματα τόσο στη δημιουργία ειδήσεων όσο και στην αγωγή του πολίτη: σε δημοσιογραφικό επίπεδο, κυριαρχεί ο κατακερματισμός της πραγματικότητας και η έλλειψη του εννοιολογικού πλαισίου, επομένως παρουσιάζονται στο κοινό *κομμάτια πληροφοριών*, συχνά από μη-επαγγελματίες ηθοποιούς, που χρησιμοποιούν μη παραδοσιακές, «περισσότερο ψυχαγωγικές/μαλακές» πηγές πληροφοριών, όπως βραδινές ή πρωινές εκπομπές κωμωδίας (talk shows). Σε επίπεδο της αγωγής του πολίτη, η συγχώνευση της πολιτικής και της λαϊκής κουλτούρας έχει δημιουργήσει τον κίνδυνο να οδηγήσει τους ανθρώπους να ψηφίσουν σύμφωνα με συναισθηματικές, «μαλακότερες» βάσεις. Επιπλέον, το Διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δημιούργησαν ένα νέο περιβάλλον όπου δισεκατομμύρια ειδήσεις παράγονται και κοινοποιούνται από οποιοδήποτε άτομο, φέρνοντας μια ριζική αλλαγή όχι μόνο στη διαδικασία δημιουργίας ειδήσεων, αλλά και στον ορισμό του ρόλου των δημοσιογράφων. Τα άτομα δεν είναι πλέον απλοί δέκτες ειδήσεων που γράφονται από επαγγελματίες: μπορούν επίσης να γίνουν παραγωγοί ειδήσεων και ενεργοί δικτυωμένοι πολίτες σε ένα πλαίσιο που χαρακτηρίζεται από αποδιαμεσολάβηση, συμπίεση χρόνου, ταχύτητα της ροής των πληροφοριών και εύκολα προσβάσιμες ειδήσεις. Κατά συνέπεια, η δημοσιογραφία έχει αλλάξει ριζικά λόγω της παρουσίας των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, τόσο όσον αφορά τους νέους κινδύνους όσο και τις δυνατότητες. Λόγω των μη-ανασταλτικών επιδράσεων της διαδικτυακής αλληλεπίδρασης και των ιδεολογικών 'θαλάμων αντήχησης' (echo chambers), το συναισθηματικό στοιχείο γίνεται όλο και πιο κεντρικό: «ο καλύτερος τρόπος να κάνεις τους ανθρώπους να μοιραστούν μια ιστορία είναι να επικαλεστείς τα συναισθήματά τους».³⁷ Ωστόσο, ο μεγαλύτερος κίνδυνος είναι η έλλειψη διαφάνειας στην ερευνητική διαδικασία των ειδήσεων: τα άτομα είναι παθητικά επειδή δεν αποφασίζουν να ακολουθήσουν τη λογική του φιλτραρίσματος πληροφοριών και οδηγούνται επίσης στην πόλωση, άρα σε υπερ-απλοποιημένες αναπαραστάσεις ή τάσεις επιβεβαίωσης. Είναι όλο και πιο εμφανές ότι στο σενάριο των σύγχρονων μέσων ενημέρωσης, οι άνθρωποι ζουν βυθισμένοι σε μια πλημμύρα ειδήσεων, αλλά είναι όλο και λιγότερο ικανοί να διαχειριστούν ένα πληροφοριακό χάος όπου η *διαφορά μεταξύ αληθινού και ψεύτικου φαίνεται άσχετη* και η λογική επιχειρηματολογία, βασισμένη σε λογικές ακολουθίες και στην αλήθεια των γεγονότων, ηττώνται από την κυριαρχία των συναισθημάτων και των παράλογων ενστικτωδών αντιδράσεων. Η κυριαρχία της συναισθηματικής πληροφόρησης (emotainment) καθώς και η διεισδυτική διαδικασία της ευρείας διάδοσης των ειδήσεων (viralisation) επιδεινώνουν βαθιά την κρίση της σύγχρονης δημοσιογραφίας. Ομοίως, η

³⁶ Rizzuto F. (2019), Reality versus Emotions in Italian Journalism, "Soft Power. Revista Euroamericana de teoria, historia de la politica y del derecho", vol. 6, 229-245, <https://bit.ly/3dSFZZH>

³⁷ Albright J. (2017), Welcome to the era of fake news, in "Media and Communication", vol. (5)2, 87-89. <https://bit.ly/3ksIKCu>, σελ. 48.

αυξανόμενη παρουσία ψευδών ειδήσεων σε ψηφιακά περιβάλλοντα βλάπτει την αξιοπιστία της δημοσιογραφίας και την κοινωνική της ευθύνη, ειδικά όταν εντελώς ή εν μέρει ψευδείς ειδήσεις γίνονται πραγματικά θέματα στην πολιτική συζήτηση.

Ψευδείς ειδήσεις, μετα-αλήθεια και λαϊκιστικός λόγος

Η ανησυχία για την παραπλανητική πληροφόρηση δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση νέο φαινόμενο, αλλά ειδικά μετά τις προεδρικές εκλογές στις ΗΠΑ το 2016, η έκφραση “ψευδείς ειδήσεις” επαναλαμβάνεται και χρησιμοποιείται συνεχώς. Πολλά πολιτικά ιδρύματα και ερευνητές/ριες έχουν αναφερθεί εκτενώς σε αυτό το φαινόμενο με σκοπό να το περιορίσουν. Αυτό που είναι κοινό στους διαφορετικούς ορισμούς των ψευδών ειδήσεων είναι *πώς κατασκευάζονται οι ψευδείς πληροφορίες έτσι ώστε να μοιάζουν με πραγματικές*. Σε γενικές γραμμές, μπορούμε να πούμε ότι οι ψευδείς ειδήσεις είναι εξωπραγματικές ειδήσεις που εφευρέθηκαν με διαφορετικά επίπεδα κρισιμότητας όπως, για παράδειγμα:

- σατιρικά νέα που, αν γράφονται χωρίς πλαίσιο, μπορεί να θεωρηθούν αληθινά·
- ειδήσεις που προέρχονται από άτομα που ασχολούνται/αναπτύσσουν θεωρίες συνωμοσίας·
- ειδήσεις που βασίζονται σε φήμες, κουτσομπολιά ή ψευδοεπιστήμη·
- ειδήσεις με μίσος από πηγές που προάγουν ρατσισμό, ομοφοβία, μισογυνισμό, άλλες μορφές διακρίσεων·
- εντελώς ή εν μέρει λανθασμένες ειδήσεις που χρησιμοποιούν συναισθηματική γλώσσα για να προσελκύσουν αναγνώστες/ριες (clickbaiting)·
- εντελώς ψευδείς ειδήσεις που μιμούνται επαγγελματικές πραγματικές ειδήσεις·
- εσκεμμένα διαστρεβλωμένες πολιτικές ειδήσεις.

Ομολογουμένως, ένα πρόβλημα με την έκφραση «ψευδείς ειδήσεις» είναι ο υπαινιγμός ότι είναι απλό και σαφές να διακρίνουμε την αλήθεια και το ψεύδος. Εάν η αναγνώριση και η διάκριση του ψεύτικου ή του κατασκευασμένου από αυτό που είναι πιο αξιόπιστο είναι μια σημαντική πρακτική, πρέπει να γνωρίζουμε ότι υπάρχουν μορφές προκατάληψης σε όλες τις πηγές πληροφοριών (είτε αυτές είναι κυρίαρχες είτε όχι).

Οι ψευδείς ειδήσεις είναι μέρος των μεγαλύτερων αλλαγών στη σύγχρονη κοινωνία όπου η κατηγορία της αλήθειας ως ένα κοινωνικά αντιληπτό πρότυπο κρίσης έχει αποδυναμωθεί ενώ οι εμπειρικές αλήθειες, που συχνά βασίζονται στην ατομική αντίληψη, έχουν πολλαπλασιαστεί (τελευταία, επίσης χάρη στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης). Πλέον, ζούμε σε μια εποχή μετά-αλήθειας, όπου «τα αντικειμενικά γεγονότα έχουν λιγότερη επιρροή στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης από την επίκληση στο συναίσθημα και τις προσωπικές πεποιθήσεις» (Oxford Dictionary, 2016). Οι ψευδείς ειδήσεις είναι, επομένως, αποτέλεσμα πολύ ευρύτερων αλλαγών είτε στον πολιτικό τομέα (που κυριαρχείται από την αυξανόμενη δυσπιστία των πολιτών για τους/τις πολιτικούς) είτε στο ίδιο το σύστημα των μέσων ενημέρωσης. Όπως υποστηρίζει ο David Buckingham, «παρότι τα “παραδοσιακά” μέσα μαζικής ενημέρωσης, όπως οι εφημερίδες και η τηλεόραση συνεχίζουν να διαδραματίζουν ρόλο, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μπορούν εύκολα να παρακάμψουν νομικούς κανονισμούς σχετικά με την αναφορά γεγονότων και μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη διάδοση φημών και παραπλανητικής πληροφόρησης πολύ πιο γρήγορα»³⁸. Η παντελής απουσία εδαφικότητας της δημόσιας σφαίρας, έχει καταστήσει εφικτή τη διασύνδεση και την αποδιαμεσολάβηση, ανοίγοντας το δρόμο για λαϊκιστικά κινήματα και ηγέτες. Στην εποχή της μετά-αλήθειας, το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας είναι μια προοδευτική ενίσχυση των αδιαπέρατων ιδεολογικών σφαιρών, οι οποίες γίνονται όλο και περισσότερο ξένες προς τη διαφωνία, την ορθολογική αντιπαράθεση και τις διαφορετικές απόψεις. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και οι

³⁸ Buckingham, D. (2019), *The Media Education Manifesto*, Polity Press, Cambridge (USA), p. 41-42.

ψευδείς ειδήσεις διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην προώθηση των λαϊκιστικών λόγων, υιοθετώντας δύο τυπικές μεθόδους παραπλανητικής πληροφόρησης: την *κινδυνολογία* και την *συνωμοσία*. Αυτό που ενώνει τις δύο στρατηγικές είναι η κατασκευή μιας επικίνδυνης και τρομακτικής απειλής με τα μέσα των διαστρεβλωμένων αφηγήσεων. Οι λαϊκιστές προωθούν τον πολλαπλασιασμό των ψευδών ειδήσεων και δημιουργούν ένα άμεσο, συναισθηματικό αλλά ρηχό αφηγηματικό μοντέλο. Μέσα από στοιχεία όπως η κεντρικότητα του δέκτη/της δέκτριας, των συναισθημάτων και των φόβων του/της, η εγγύτητα και ο χειρισμός του γεγονότος, η λαϊκιστική επικοινωνία φιλοδοξεί να ασκήσει έλεγχο στις κοινότητες. Εάν αυτό το είδος ενημερωτικής επικοινωνίας δεν επαληθευτεί και αποδομηθεί, μπορεί να οδηγήσει σε επεισόδια συλλογικής ψύχωσης, καθώς και σε φαινόμενα ρατσισμού, ομοφοβίας, ξενοφοβίας και μισογυνισμού. Ειδικά σε ιστορικές στιγμές κρίσης και αναταραχής, αυτός ο μπερδεμένος υβριδισμός μεταξύ γεγονότων και εφευρέσεων, θέτει σε κίνδυνο τη δημοκρατία καθώς και τη θεσμική αξιοπιστία και την εξουσία.

Ορίζοντας την αποδόμηση

Η λέξη αποδόμηση (debunking) προέρχεται από την αγγλική λέξη 'χαζομάρα' (bunk), που χρησιμοποιείται στην καθομιλουμένη γλώσσα για τον ορισμό της ανοησίας. Το πρόθεμα -de εφαρμόζεται με την έννοια της "αφαίρεσης". Η λέξη αποδόμηση (debunking) μπορεί, επομένως, να οριστεί ως η πρακτική της αμφισβήτησης ή της άρνησης, με βάση επιστημονικές μεθοδολογίες, ψευδών, υπερβολικών, μη επιστημονικών δηλώσεων. Η σύγχρονη συνυποδήλωση του όρου οφείλεται στον Αμερικανό δημοσιογράφο και συγγραφέα William Woodward, ο οποίος τον χρησιμοποίησε στο μπεστ σέλερ του, *Bunk (Ανοησίες)*, που δημοσιεύθηκε το 1923. Αρχικά, τα άτομα που ασχολούνταν με την αποκάλυψη και κατάρριψη ισχυρισμών που θεωρούνταν ψευδείς ή υπερβολικοί (debunkers) λειτουργούσαν κυρίως σε τομείς όπως η θρησκεία, φαινόμενα εξωγήινων, δηλώσεις σχετικά με παραφυσικά φαινόμενα, έρευνα που διεξήχθη με μη επιστημονικές μεθόδους, θεωρίες συνωμοσίας ή υποτιθέμενα θαύματα και παρενέβησαν ακριβώς για να καταρρίψουν όλα αυτά τα φαινόμενα. Στο σύγχρονο οικοσύστημα της παραπλανητικής πληροφόρησης, η αποδόμηση αφορά κυρίως την επαλήθευση της αξιοπιστίας των πηγών και την αμφισβήτηση της εγκυρότητας του περιεχομένου. Η αποδόμηση επικεντρώνεται στη διαδικασία επικοινωνίας, ξεκινώντας από το τελικό προϊόν (ειδήσεις), αναλύοντας το περιεχόμενο, το περιβάλλον, τις πηγές του, προκειμένου να εντοπίσει τους λόγους πίσω από αυτό και ενδεχομένως να τους αποκαλύψει. Κατά συνέπεια, η αποδόμηση δεν συνίσταται τόσο στην διάκριση μεταξύ της αλήθειας από το ψέμα, αλλά περισσότερο στη διάκριση της αλήθειας από το πιθανό ή το αληθοφανές. Πολλά σημαντικά ειδησεογραφικά μέσα έχουν συγκεκριμένες ομάδες που ασχολούνται με την αποδόμηση και τον έλεγχο των γεγονότων.

Το 2015 δημιουργήθηκε το *First Draft News*. Πρόκειται για ένα έργο στο οποίο άτομα καθώς και ιδρύματα (όπως εκδότες και πράκτορες που δραστηριοποιούνται στον τομέα των μέσων ενημέρωσης) εργάζονται για την καταπολέμηση της παραπλανητικής πληροφόρησης στο διαδίκτυο, μέσω μιας πλατφόρμας που παρέχει "πρακτική και ηθική καθοδήγηση σχετικά με τον τρόπο εύρεσης, επαλήθευσης και δημοσίευσης περιεχομένου που προέρχεται από τον κοινωνικό ιστό" και "πρωτοποριακά ψηφιακά εργαλεία που βοηθούν τόσο τους/τις δημιουργούς περιεχομένου όσο και το κοινό να είναι καλύτερα ενημερωμένοι/ες/α για να κρίνουν τις πληροφορίες που συναντούν στο διαδίκτυο"³⁹. Το *First Draft News* προσφέρει μια ολόκληρη συλλογή εργαλείων και τεχνικών για εκπαίδευση: <https://start.me/p/vjv80b/first-draft-basic-toolkit>. Συγκεκριμένα, προσφέρει μια κατηγοριοποίηση για την αναγνώριση της παραπληροφόρησης και της παραπλανητικής πληροφόρησης (Εικ. 8).

³⁹ Βλέπε <https://firstdraftnews.org/about/>

Εικόνα 7–7 Τύποι παραπληροφόρησης και της παραπλανητικής πληροφόρησης⁴⁰

Μία άλλη ενδιαφέρουσα διαδικτυακή πηγή για την καταπολέμηση των ψευδών ειδήσεων και της προπαγάνδας, καθώς και για την ανάπτυξη κρίσιμων δεξιοτήτων αποδόμησης είναι η πλατφόρμα Mind Over Media, που δημιουργήθηκε το 2015 από το Media Education Lab, με επικεφαλής την Αμερικανίδα πανεπιστημιακή ψηφιακού γραμματισμού και εκπαίδευσης Renée Hobbs: <https://propaganda.mediaeducationlab.com/>. Ο στόχος είναι να «οικοδομήσουμε την κριτική σκέψη και τις δεξιότητες επικοινωνίας των ανθρώπων, προωθώντας τον διάλογο και τη συζήτηση σχετικά με το τι αποτελεί σύγχρονη προπαγάνδα και πώς μπορεί να έχει θετικό, ουδέτερο ή αρνητικό αντίκτυπο στα άτομα και την κοινωνία»⁴¹. Παρέχει, επίσης, εκπαιδευτικό υλικό για την αναγνώριση της προπαγάνδας, των τεχνικών που χρησιμοποιούνται για να επηρεάσουν την κοινή γνώμη και συμπεριφορά, και τότε η προπαγάνδα μπορεί να είναι επικίνδυνη. Τέτοιες τεχνικές είναι:

- **Ενεργοποίηση ισχυρών συναισθημάτων, φόβων και προκαταλήψεων.** «Οι επιτυχημένοι/ες προπαγανδιστές καταλαβαίνουν πώς να προσαρμόζουν ως προς την ψυχολογία τα μηνύματα, στα συναισθήματα των ανθρώπων προκειμένου να δημιουργήσουν μια αίσθηση ενθουσιασμού και διέγερσης που καταστέλλει την κριτική σκέψη».
- **Ανταπόκριση στις ανάγκες και τις αξίες του κοινού.** «Η αποτελεσματική προπαγάνδα μεταφέρει μηνύματα, θέματα και γλώσσα που απευθύνονται άμεσα, και πολλές φορές αποκλειστικά, σε συγκεκριμένες και ξεχωριστές ομάδες εντός ενός πληθυσμού», καθιστώντας τα προσωπικά και συναφή.
- **Απλοποίηση πληροφοριών και ιδεών.** «Η επιτυχημένη προπαγάνδα λέει απλές ιστορίες που είναι οικείες και αξιόπιστες, συχνά χρησιμοποιώντας μεταφορές, συμβολισμούς και επανάληψη για να τις κάνει να φαίνονται φυσικές ή «αληθινές... Η υπερβολική απλοποίηση των πληροφοριών δεν συμβάλλει στη γνώση ή την κατανόηση, αλλά επειδή οι άνθρωποι επιδιώκουν φύσει να μειώσουν την πολυπλοκότητα, αυτή η μορφή προπαγάνδας μπορεί να είναι αποτελεσματική».
- **Επίθεση στους αντιπάλους.** «Η προπαγάνδα μπορεί να χρησιμεύσει ως μια μορφή πολιτικού και κοινωνικού πολέμου για την αναγνώριση και τον διασυσμμό των αντιπάλων... Η επίθεση

⁴⁰ Βλέπε <https://firstdraftnews.org/latest/fake-news-complicated/>

⁴¹ Βλέπε <https://propaganda.mediaeducationlab.com/about>.

των αντιπάλων ενθαρρύνει επίσης τη νοοτροπία και το σκεπτικό «είτε-ή» ή «εμείς-αυτοί» που καταστέλλει την μελέτη πιο περίπλοκων πληροφοριών και ιδεών. Η προπαγάνδα μπορεί, επίσης, να χρησιμοποιηθεί για να δυσφημίσει άτομα, να καταστρέψει τη φήμη τους, να αποκλείσει συγκεκριμένες ομάδες ανθρώπων, να υποκινήσει μίσος ή να καλλιεργήσει αδιαφορία»⁴².

Τέλος, μια ενδιαφέρουσα πηγή παρέχεται από την EAVI (Media Literacy for Citizenship), μια χρηματοδοτούμενη από την Ευρωπαϊκή Ένωση ΜΚΟ, που έχει προετοιμάσει ένα αποτελεσματικό γράφημα με πληροφορίες για τις ψευδείς ειδήσεις (διατίθεται σε 17 γλώσσες) με πολλές συμβουλές και προτάσεις για την αποδόμηση και την 'υπέρβαση' των ψευδών ειδήσεων (βλέπε: <https://eavi.eu/beyond-fake-news-10-types-misleading-info/>).

Περαιτέρω αναγνώσεις και εκπαιδευτικοί πόροι:

- Andersen K., (2019), *An Entrance for the Uninterested: Who Watches Soft News and How Does It Affect Their Political Participation?* In "Mass Communication and Society", 22(4), 487-507. <https://doi.org/10.1080/15205436.2019.1585544>
- Cook J., Lewandowsky S., (2011), *The Debunking Handbook*, <https://bit.ly/37TjnVp>
- UNESCO (2018), *Journalism, "Fake News" & Disinformation* <https://en.unesco.org/fightfakenews>

Μέρος 2: Ασκήσεις και συζήτηση (30 λεπτά)

Ο/Η διευκολυντής/ρια παρουσιάζει μερικά παραδείγματα ψευδών ειδήσεων και συζητά με τα συμμετέχοντα άτομα ποιες τεχνικές έχουν χρησιμοποιηθεί για να τραβήξουν την προσοχή και να χειραγωγήσουν την ερμηνεία.

Υλικά & εργαλεία: διαφάνειες, παραδείγματα πολυμέσων των τοπικών ψευδών ειδήσεων.

Δραστηριότητα 4.5 - Δημιουργία και ανάπτυξη περιεχομένου	Διάρκεια: 1,5 ώρα Μέθοδος: Ομαδική εργασία
---	---

Για τους στόχους και τη δομή αυτής της Δραστηριότητας (και επίσης μερικές συμβουλές), βλ. Δραστηριότητα 2.3 (Ενότητα 2).

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, τα συμμετέχοντα άτομα παράγουν δημοσιεύσεις σχετικά με τη ρητορική του μίσους, τον λαϊκισμό, την προπαγάνδα, τις ψευδείς ειδήσεις κ.λπ. σε οποιαδήποτε μορφή (βίντεο, δημοσιεύσεις, infographics, ιστορίες για Instagram/Facebook, παρουσιάσεις κ.λπ.).

Υλικά & εργαλεία: Υπολογιστές/τετράδια, πίνακες παρουσίασης (flipcharts) και διάφορες εφαρμογές/εργαλεία.

⁴² Βλέπε <https://propaganda.mediaeducationlab.com/techniques>.

ΕΝΟΤΗΤΑ 5 – ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΟΠΤΙΚΟΑΚΟΥΣΤΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΜΕΣΩΝ (9 ώρες)

Δραστηριότητα 5.1 - Οπτική ρητορική, μύθος και φωτογραφία	Διάρκεια: 1,30 ώρα Μέθοδος: Διάλεξη, ομαδική εργασία, συζήτηση με την ολομέλεια
--	--

ΣΤΟΧΟΙ

- Να εισαγάγει την έννοια της οπτικής ρητορικής
- Να περιγράψει την έννοια του Roland Barthes για το μύθο στη φωτογραφία
- Να οριστούν οι έννοιες του σημαίνοντος και του σημαινόμενου και πώς εφαρμόζονται στα θέματα και τα σχήματα μιας εικόνας.

ΔΟΜΗ

Μέρος 1: Διάλεξη (40 λεπτά)

Παράθυρα στον κόσμο;

Ζούμε σε μια κοινωνία που κυριαρχείται από εικόνες. Σταθερές ή σε κίνηση, φωτογραφίες ή σχέδια, το μόνο που χρειάζεται να κάνουμε είναι να αποκτήσουμε πρόσβαση στο Διαδίκτυο και κυριολεκτικά είμαστε γεμάτοι/ες/α από την οπτικοποίηση. Χάρη σε εικόνες και βίντεο, που παράγονται συχνά από μη επαγγελματίες και διαδίδονται συνεχώς μέσα από κοινωνικά δίκτυα, μαθαίνουμε να γνωρίζουμε τον κόσμο γύρω μας, τόσο τον πλησιέστερο σε εμάς όσο και τον πιο μακρινό από την καθημερινή μας ζωή. Σήμερα, χάρη στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, μια τεράστια μάζα πληροφοριών προέρχεται «από κάτω», από χρήστες που (ως υποψήφιοι/ες-καταναλωτές) πρέπει να αναλογίζονται αυτά που βλέπουν και ακούν σε πραγματικό χρόνο, χωρίς να σκέφτονται πολύ τι κάνουν, πώς και με τι συνέπειες.

Στην πραγματικότητα, οι εικόνες δεν είναι παράθυρα στον κόσμο! Παρά την ευκολία της παραγωγής τόσων πολλών οπτικοποιημένων μέσων που τα χρησιμοποιούμε για να επικοινωνούμε με τόσο διαδεδομένο τρόπο, η προβληματική φύση των εικόνων ως αντικείμενα που έχουν σημασία δεν έχει αλλάξει, ούτε είμαστε περισσότερο ικανοί/ές/ά στην ανάγνωση και την ερμηνεία τους. Μια φωτογραφία είναι θεωρητικά η ακριβής αναπαραγωγή αυτού που βρίσκεται μπροστά από το φακό της κάμερας, ωστόσο μια τέτοια οπτική ακρίβεια δεν έχει καμία σχέση με την πληρότητα της ιδέας που μπορούμε να δημιουργήσουμε για ένα γεγονός μέσω αυτής. Το να βλέπεις κάτι δεν σημαίνει ότι το γνωρίζεις, ή τουλάχιστον δεν σημαίνει ότι είναι αληθινό ή ότι το γνωρίζεις διεξοδικά, και αυτό για διάφορους λόγους, όπως θα δούμε αργότερα. Ένας/Μία/Ένα σπουδαίος/α/ο φωτογράφος δεν είναι κάποιος/α/ο που δείχνει - ας πούμε - μια πολεμική σκηνή με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορούμε να καταλάβουμε πώς παρατάσσονται τα στρατεύματα, είναι κάποιος/α/ο που ξέρει πώς να πιάσει αυτή τη λεπτομέρεια, ίσως πολύ μικρή, χάρη στην οποία το άτομο που βλέπει την εικόνα μπορεί πραγματικά να καταλάβει τι συμβαίνει εκείνη τη στιγμή, ποια είναι η έννοια ενός γεγονότος που είναι αναπόφευκτα πολύ ευρύτερο και πιο περίπλοκο από αυτό που μπορεί να εμφανιστεί σε μία μόνο εικόνα. Στον Henri Cartier-Bresson, έναν από τους μεγαλύτερους φωτογράφους όλων των εποχών, άρεσε πολύ να λέει: «Για μένα, η φωτογραφία είναι η ταυτόχρονη αναγνώριση, σε ένα κλάσμα του

δευτερολέπτου, της σημασίας ενός γεγονότος καθώς και μιας ακριβούς οργάνωσης των μορφών που έδωσε στο γεγονός αυτό τη σωστή έκφραση».

Όλα αυτά οδηγούν σε μια απρόβλεπτη αντιστροφή: η πραγματικότητα δεν είναι η προϋπόθεση της φωτογραφίας (καθώς και του κινηματογράφου και κάθε μορφής οπτικοποιημένου μέσου), αλλά το προϊόν της, ένα αποτέλεσμα που παράγουν οι εικόνες υπό ορισμένες συνθήκες. Το να ζεις σε έναν κόσμο τόσο έντονα κατακλισμένο από εικόνες, συνεπάγεται ότι αντιμετωπίζεις τον εαυτό σου, αν όχι τίποτα άλλο, με μεταβαλλόμενες και ιριδίζουσες πραγματικότητες. Αυτό που πρέπει λοιπόν να κάνουμε είναι να καθορίσουμε μερικά σημεία που θα μας βοηθήσουν να προχωρήσουμε βαθύτερα στην ανάλυση των εικόνων, δείχνοντας ποια θεμελιώδη ερωτήματα θέτουν.

Ορισμός της οπτικής ρητορικής

Ένας αρκετά καλός ορισμός της οπτικής ρητορικής μπορεί να βρεθεί στη Βικιπαίδεια⁴³:

«Η οπτική ρητορική είναι η τέχνη της αποτελεσματικής επικοινωνίας μέσω οπτικών στοιχείων όπως εικόνες, τυπογραφία και κείμενα. Η οπτική ρητορική περιλαμβάνει την δεξιότητα του οπτικού γραμματισμού και την ικανότητα ανάλυσης της μορφής και του νοήματος των εικόνων. Βασισμένη στις τεχνικές της σημειολογίας και της ρητορικής ανάλυσης, η οπτική ρητορική επεκτείνεται στον οπτικό γραμματισμό καθώς εξετάζει τη δομή μιας εικόνας με έμφαση στις πειστικές επιδράσεις της στο κοινό.

Αν και η οπτική ρητορική περιλαμβάνει επίσης τυπογραφία και άλλα κείμενα, επικεντρώνεται κυρίως στη χρήση εικόνων ή οπτικών κειμένων. Η χρήση εικόνων είναι κεντρική στην οπτική ρητορική επειδή αυτά τα οπτικά ερεθίσματα βοηθούν είτε στη διαμόρφωση του μηνύματος που στοχεύει να μεταφέρει μία εικόνα, είτε υποστηρίζοντας το σημείο που ο/η συγγραφέας διατυπώνει, στην εκάστοτε περίπτωση, για παράδειγμα, ενός πολυτροπικού κειμένου που συνδυάζει την εικόνα και το γραπτό κείμενο. Επίσης, η οπτική ρητορική περιλαμβάνει τον τρόπο με τον οποίο οι συγγραφείς τακτοποιούν τμήματα ενός οπτικού κειμένου στη σελίδα. Επιπλέον, η οπτική ρητορική περιλαμβάνει την επιλογή διαφορετικών γραμματοσειρών, χρωμάτων αντίθεσης και γραφημάτων, μεταξύ άλλων στοιχείων, για τη διαμόρφωση ενός οπτικού ρητορικού κειμένου. Ένα ζωτικό συστατικό της οπτικής ρητορικής είναι η ανάλυση του οπτικού κειμένου. Ένας τρόπος ανάλυσης ενός οπτικού κειμένου είναι η αναζήτηση του σημαντικού του νοήματος.»

Το σημείο εκκίνησής μας θα είναι ο Roland Barthes, ένας από τους σημαντικότερους Γάλλους σημειολόγους.

⁴³ Βλέπε https://en.wikipedia.org/wiki/Visual_rhetoric

Φωτογραφία και Μύθος

Εικ. 8 – Το εξώφυλλο του *Paris Match* για το οποίο γράφει ο Roland Barthes στο βιβλίο του *Mythologies*

Το περιοδικό *Paris Match* ήρθε στα χέρια του Barthes ενώ βρισκόταν στο κουρείο. Ή τουλάχιστον, αυτή είναι η ιστορία που μας λέει προτού αρχίσει να μιλά για τη φωτογραφία που καταλαμβάνει ολόκληρο το εξώφυλλο στο οποίο ένα παιδί-στρατιώτης φέρνει το χέρι του στο μέτωπό του ως σημάδι χαιρετισμού. Ήταν 1955 και για κάποιο χρονικό διάστημα όλα τα εβδομαδιαία περιοδικά παρουσίαζαν τα άρθρα τους με φωτογραφικές εικόνες. Αυτό που εξέπληξε τον σημειολόγο είναι η απλότητα αυτής της φωτογραφίας (Εικ. 8), η προφανής αθωότητά της: το πρόσωπο του αγοριού είναι σοβαρό, συγκεντρωμένο, εντελώς απορροφημένο από μια χειρονομία που επιτυγχάνεται με την πιο αυθεντική αποφασιστικότητα. Δεν χρειάζεται πολύς χρόνος για να καταλάβουμε ότι για να κατανοήσουμε πλήρως το νόημα μιας φωτογραφίας είναι απαραίτητο να αναρωτηθούμε όχι μόνο για το τι είναι ορατό αλλά και για το τι δεν είναι. Ο χαιρετισμός που κάνει το αγόρι πρέπει να απευθύνεται σε κάτι/κάποιον που είναι από πάνω του, μια θέση που τονίζει το καρέ από κάτω, κάνοντας έτσι το πρόσωπο του αγοριού πιο επιβλητικό. Σε αυτό το «κάτι/κάποιον» απευθύνεται ο χαιρετισμός, συμπεριλαμβανομένης της σταθερότητας της αποφασιστικότητας με την οποία γίνεται. Όντας στρατιωτικός, δεν μπορεί παρά να είναι μόνο η πατρίδα, και επομένως αυτό που κοιτάζει ο νεαρός δεν μπορεί παρά να είναι η Γαλλική σημαία, που πιθανώς υψώθηκε σε ένα κοντάρι σημαίας εκείνη τη στιγμή. Όπως διαβάζουμε στο μικρό μαύρο κουτί κάτω δεξιά, το περιοδικό ανακοίνωσε μια έκθεση για την παρέλαση του Γαλλικού Στρατού που πραγματοποιήθηκε εκείνη την εβδομάδα στο *Palais des Sports*.

Σε αυτήν τη φωτογραφία, ωστόσο, υπάρχει κάτι άλλο, ένα μήνυμα που δεν είναι άμεσα αντιληπτό. «Βλέπω πολύ καλά», γράφει ο Barthes, «αυτό που θέλει να μου πει η φωτογραφία: ότι η Γαλλία είναι μια μεγάλη Αυτοκρατορία, ότι όλοι οι γιοι της, χωρίς καμία διάκριση χρώματος, υπηρετούν πιστά κάτω από τη σημαία της και ότι δεν υπάρχει καλύτερη απάντηση στους επικριτές μιας φερόμενης αποικιοκρατίας από τον ζήλο που δείχνει αυτός ο Νέγρος να υπηρετεί τους λεγόμενους καταπιεστές του». Δεν είναι μόνο αυτό που φαίνεται καθαρά στο οποίο αναφέρεται η φωτογραφία: γιορτάζει το μεγαλείο της Γαλλίας, αλλά παράλληλα παρεμβαίνει σε ένα ζήτημα όπως η αποικιοκρατία, αφήνοντάς το να νομιμοποιηθεί από εκείνους/ες που θα έπρεπε να αντιταχθούν πιο έντονα, δηλαδή, τους/τις ίδιους/ες Αφρικανούς/ές ιθαγενείς. Το θέμα δεν επικοινωνείται άμεσα, ούτε υποστηρίζεται από κανένα στοιχείο της εικόνας, οπότε μπορεί πάντα να ειπωθεί ότι έχει επικοινωνηθεί/ερμηνευθεί ακατάλληλα, ότι τόσο ο φωτογράφος όσο και το άτομο που επέλεξε να απεικονίσει το εξώφυλλο του περιοδικού με αυτόν τον τρόπο δεν ήθελαν να ασχοληθούν με αυτό το θέμα. Στην πραγματικότητα, αποστέλλεται ένα μήνυμα αυτού του τύπου, κρυμμένο σαν ένα τέχνασμα του μάγου. Ακόμη πιο επικίνδυνο είναι όταν η ιδεολογία που φέρει, μπορεί να κρυφτεί πίσω από τις αθώες αποδείξεις ενός τύπου εικόνας, της φωτογραφίας, που είναι ανίκανη να πει ψέματα.

Ο συλλογισμός που παρουσιάσαμε μπορεί να βρεθεί στο βιβλίο *Μυθολογίες*, ένα βασικό βιβλίο του 1957 που ενέπνευσε γενιές σημειολόγων δείχνοντας πώς η αναδυόμενη επιστήμη των σημείων θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως μεθοδολογία για την ανάλυση όχι μόνο των προϊόντων του «υψηλού» πολιτισμού όπως η λογοτεχνία, αλλά και για τα δημοφιλή. Όλα μπορούν να θεωρηθούν μύθοι, υποστηρίζει ο Barthes, γιατί είναι η σημειολογική διαδικασία που τα καθιστά ως τέτοια, εξηγώντας αυτήν τη διαδικασία με το παράδειγμα της φωτογραφίας του *Paris Match*. Η ιδέα είναι απλή: στην καρδιά του θέματος είναι ο τρόπος με τον οποίο η κοινωνία σηματοδοτείται από πολλά πολιτιστικά προϊόντα. Η γνώση της πραγματικότητας δεν έχει να κάνει μόνο με την αντίληψή της - με το γεγονός ότι μπορεί ένα άτομο να δει σε μια φωτογραφία ένα αγόρι να εκτελεί μια συγκεκριμένη χειρονομία - αλλά, πιο βαθιά, να της δώσει νόημα, υποθέτοντας έτσι αυτό που βλέπουμε είναι ένα "σημείο" που συνδυάζει μια έκφραση (ή σημαίνον) και ένα περιεχόμενο (ή σημαινόμοιο) σύμφωνα με τη Σημειολογία.

Στη μυθική σηματοδότηση, εξηγεί ο Barthes, η έκφραση μπορεί να γίνει κατανοητή με δύο διαφορετικούς τρόπους ανάλογα με το αν το βλέπουμε ως τον τελικό όρο ενός γλωσσικού συστήματος ή ως τον αρχικό όρο ενός μυθικού συστήματος. Ο νεαρός μαύρος στρατιώτης που απευθύνει τον χαιρετισμό του σε κάτι: αυτό μπορούμε να πούμε για αυτήν την εικόνα, το νόημά της από γλωσσικής απόψεως, μια ολοκληρωμένη, συνοψισμένη αισθητηριακή πραγματικότητα που αρκεί για τον εαυτό της και, επιπλέον, είναι εντελώς αδιαμφισβήτητη. Και ακριβώς λόγω αυτής της φαινομενικής αδιαμφισβήτητης κατάστασης ο μύθος είναι ενσωματωμένος πάνω της. Για να συμβεί αυτό, είναι απαραίτητο αυτή η έκφραση να αδειάσει από το νόημά της, αφαιρώντας το ενδεχόμενο και το προφανές για να επαναπροσδιοριστεί σιωπηλά ως μια φόρμα για να γεμίσει ξανά με ένα άλλο νόημα. Ο Barthes την αποκαλεί «μπερδεμένη γνώση», διότι αποτελείται από αβέβαιες, ασταθείς συσχετίσεις που μπορούν να αφορούν μόνο έναν ορισμένο αριθμό χρηστών και, όπως προαναφέρθηκε, να ανακαλούνται και να απορρίπτονται πάντα. Με άλλα λόγια, η ίδια εικόνα μεταδίδει ταυτόχρονα ένα *σημαίνον* μήνυμα, δηλαδή την πρώτη έννοια που επικοινωνεί η εικόνα (ένας στρατιώτης που χαιρετά τη σημαία), και ένα *σημαινόμενο* μήνυμα, δηλαδή το περαιτέρω νόημα που μπορεί να προέλθει από την ίδια αντίληψη και αυτό συνίσταται σε αυτό που η κοινωνία θέλει να διαβάσουμε σε αυτήν (τη νομιμοποίηση της αποικιοκρατίας).

Σημαίνον

Μπορούμε να σκεφτούμε το σημαίνον ως την πρωταρχική αίσθηση ενός σημείου, το νόημα δηλαδή που συνδέεται συνήθως με αυτό. Η λέξη «σκύλος», για παράδειγμα, μας κάνει να σκεφτόμαστε αμέσως ένα ζώο. Αυτό που συμβαίνει είναι ότι δημιουργείται μια σχέση με βάση έναν γλωσσικό κώδικα μεταξύ ενός συνόλου ήχων (ή γραμμάτων στην περίπτωση της γραπτής λέξης) που μπορούμε να εξετάσουμε την έκφραση (ή σημαίνον) του σημείου και μια ιδέα που μπορούμε να θεωρήσουμε ως το περιεχόμενό της (ή σημαινόμοιο). Σε αυτήν τη συγκεκριμένη περίπτωση το περιεχόμενο σχετίζεται με μια συγκεκριμένη οντότητα όπως ένα ζώο, αλλά αυτό δεν συμβαίνει πάντα, όπως για παράδειγμα συμβαίνει με τη λέξη "υπομονή". Στην περίπτωση της φωτογραφίας, μπορούμε να σκεφτούμε το σημαίνον νόημα ως αυτό που δείχνει η εικόνα και επομένως αυτό που μπορούμε να γνωρίζουμε για τον κόσμο μέσω αυτής. Στην περίπτωση της εικόνας 9 βλέπουμε τον Μπαράκ Ομπάμα να κάνει χειραψία με τον διάδοχό του Ντόναλντ Τραμπ, ένα πολύ κοινό σημάδι χαιρετισμού.

Εικ. 9 - Η συνάντηση μεταξύ του Μπαράκ Ομπάμα και του Ντόναλντ Τραμπ την ημέρα της ορκωμοσίας του τελευταίου στον Λευκό Οίκο

Σημαινόμενο

Το σημαινόμενο συμβαίνει όταν είναι δυνατόν να ανιχνευθεί η παρουσία ενός άλλου επιπέδου σηματοδότησης πέραν του σημαίνοντος. Η λέξη "σκύλος" αναφέρεται σίγουρα σε ένα συγκεκριμένο θηλαστικό, αλλά έχει πολλές άλλες έννοιες που μπορούν ή δεν μπορούν να ενεργοποιηθούν σε ένα δεδομένο πλαίσιο. Προφανώς σκεφτόμαστε την αφοσίωση, τη φιλία, αλλά και τη δυστυχία των συνθηκών διαβίωσης που μπορούν να κάνουν ένα άτομο να πει ότι ένας φτωχός άστεγος ζει «σαν σκύλος». Σε αυτές τις περιπτώσεις, μπορούμε να πιστεύουμε ότι η σχέση μεταξύ έκφρασης και περιεχομένου που χαρακτηρίζει το σύμβολο (σκύλος = ζώο) συνδέεται με μια άλλη που, ξεκινώντας από την ίδια έκφραση (η λέξη δεν αλλάζει), αναφέρεται σε περαιτέρω περιεχόμενα (σκύλος = αλήτης). Αυτή η δεύτερη σημαινόμενη σχέση είναι τέτοια επειδή τοποθετείται στο ίδιο επίπεδο έκφρασης με το σημαίνον.

Στην περίπτωση της φωτογραφίας στην Εικόνα 9, αυτό που βλέπουμε είναι αναμφίβολα μια χειραψία μεταξύ δύο Προέδρων των Ηνωμένων Πολιτειών, αλλά αυτή η ίδια χειρονομία έχει διαφορετικό νόημα αν λάβουμε υπόψη και άλλες πτυχές της φωτογραφικής εικόνας, όπως το βλέμμα του Ομπάμα και την έκφραση του προσώπου του. Εάν στο πρώτο επίπεδο είναι χαιρετισμός, στο δεύτερο επίπεδο πρέπει να σκεφτούμε ότι δεν είναι ακριβώς μια φιλική χειρονομία ή ένα γνήσιο καλωσόρισμα. Αντίθετα, υπάρχει μια έντονη αντίθεση μεταξύ της φερόμενης εγκάρδιας χειραψίας και της ψυχρότητας που εκφράζεται από το πρόσωπο του Ομπάμα. Εν ολίγοις, το νόημα του χαιρετισμού τροποποιείται από μια άλλη λεπτομέρεια αυτού του περίπλοκου σημείου που είναι μια φωτογραφία στην οποία μια φαινομενικά λιγότερο σημαντική πτυχή όπως η κατεύθυνση του βλέμματος και η έκφραση του προσώπου τροποποιούν την αίσθηση του κύριου στοιχείου της εικόνας που είναι η χειραψία.

Θέματα και Σχήματα

Μιλώντας για το σημαίνον και το σημαινόμενο, έχουμε δει πώς η ίδια εικόνα μπορεί να μεταφέρει διαφορετικά νοήματα λόγω της πολυπλοκότητας της σηματοδότησής της. Ένα περαιτέρω βήμα για την αξιολόγηση της σημασίας ενός οπτικού αντικειμένου είναι να προσδιοριστούν τα σχήματα που το συνθέτουν. Με τη λέξη σχήμα εννοούμε ένα περισσότερο ή λιγότερο ευρύ σύνολο οπτικών χαρακτηριστικών που αναφέρονται σε ένα αντικείμενο που είναι αναγνωρίσιμο, και επομένως μπορεί να κατονομαστεί. Ο σκύλος για τον οποίο μιλήσαμε, εάν υπάρχει σε μια εικόνα, μπορεί να θεωρηθεί ένα από τα σχήματα που το συνθέτουν. Αυτά τα σχήματα, όπως έχουμε δει, πολύ συχνά έχουν πολλά νοήματα που μπορούν να γίνουν λίγο πολύ σχετικά ανάλογα με την παρουσία άλλων σχημάτων.

Το θέμα, από την άλλη πλευρά, είναι ένας πυρήνας περιεχομένου που μπορεί λίγο πολύ να εκφραστεί. Σε πολλές περιπτώσεις ένα θέμα μπορεί να συνοψιστεί με έναν μόνο όρο, όπως η λέξη «ελευθερία», αλλά σε άλλες προϋποθέτει μια περίπλοκη διαμόρφωση, όπως στην περίπτωση της «κοινωνικής δικαιοσύνης». Και στις δύο περιπτώσεις, η έννοια ενός θέματος συνίσταται μιας «τυπικής» ιστορίας της οποίας η έκφραση περιλαμβάνει χαρακτήρες με συγκεκριμένους ρόλους και αξίες. Η έννοια της «ελευθερίας» προϋποθέτει την αντίθετή της «καταπίεση» και μπορεί να απορριφθεί με πολλούς τρόπους ανάλογα με τον τρόπο που γίνεται κατανοητή. Με μια φυσική έννοια, για παράδειγμα, μπορεί να σχετίζεται με τη φυλακή, αλλά με μία ευρύτερη έννοια μπορεί να σχετίζεται με ένα ολοκληρωτικό καθεστώς που απαγορεύει την έκφραση ιδεών.

Μέσα σε μία κουλτούρα, δημιουργούνται ακριβείς σχέσεις μεταξύ θεμάτων και σχημάτων, έτσι ώστε το ίδιο θέμα να υποδηλώνεται από πολλά πιθανά σχήματα. Η ελευθερία για την οποία μιλούσαμε μπορεί να αποτυπωθεί οπτικά μέσω της εικόνας ενός πουλιού ή μιας σπασμένης αλυσίδας. Καθένα από αυτά τα σχήματα, ωστόσο, όσο και αν αποτυπώνουν το επιλεγμένο θέμα, μπορούν επίσης να αποτυπώσουν άλλα θέματα που μπορεί να είναι ή να μην είναι σύμφωνα με το μήνυμα που θέλουμε να επικοινωνήσουμε. Εάν η πτήση ενός χρυσού αετού αποτυπώνει μια αναφορά στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, καθώς αποτελεί το έμβλημα της χώρας, η σπασμένη αλυσίδα θα αποτυπώνει αντ' αυτού μια αναφορά στη φυλακή, αλλά και στη δουλεία.

Εικ. 10 - Μια εικόνα που μεταδίδει την έννοια της ειρήνης

Εικ. 11 - Μια εικόνα που μεταδίδει την έννοια της ειρήνης χρησιμοποιώντας διαφορετικά σχήματα από την προηγούμενη

Δείτε τις Εικόνες 10 και 11. Και στις δύο περιπτώσεις ασχολούμαστε με φωτογραφίες που δείχνουν την έννοια της «ειρήνης», ωστόσο το θέμα αποτυπώνεται από ένα πολύ διαφορετικό σύνολο μορφών, σε σημείο που αναφέρονται σε δύο διαφορετικές μορφές «ειρήνης». Στην περίπτωση της Εικόνας 10, τα τουφέκια, ένα από τα πιο κοινά σχήματα απεικόνισης του πολέμου, αντιτίθενται στο σχήμα του λουλουδιού που αν και δεν αναφέρεται καθεαυτό απαραίτητα στην ειρήνη - σε άλλο πλαίσιο θα μπορούσε να αποτυπώνει την αναφορά στο περιβάλλον - έχει μια αίσθηση αντίθετη από αυτήν ενός οργάνου θανάτου. Από την άλλη πλευρά, στην Εικ. 11 η χειρονομία της προσευχής της ηλικιωμένης γυναίκας, αλλά και τα ινδικά της χαρακτηριστικά, μας κάνουν να σκεφτόμαστε μια ειρήνη που δεν είναι απαραίτητα το αντίθετο του πολέμου, αλλά μια εσωτερική ειρήνη, της ισορροπίας της ψυχής.

Στη σημειολογία η έκφραση Εφέ της Πραγματικότητας χρησιμοποιείται συνήθως για την αναφορά σε αυτά τα χαρακτηριστικά ενός κειμένου, είτε πρόκειται για λεκτικά ή οπτικά, που έχουν ως αποτέλεσμα να κάνουν τους ανθρώπους να πιστεύουν ότι κάτι είναι αληθινό. Μια περιγραφή ενός ειδησεογραφικού γεγονότος, όπως μια τρομοκρατική επίθεση, περιέχει συχνά διάφορες ποσοτικές πληροφορίες (τον αριθμό των νεκρών, την ποσότητα των εκρηκτικών που χρησιμοποιούνται κ.λπ.),

έτσι ώστε το κοινό να αντιλαμβάνεται την αναφορά ως ένα προϊόν ενός καλά ενημερωμένου μάρτυρα. Σε πολλές περιπτώσεις αυτό ισχύει, σε άλλες, ωστόσο, μπορεί να μην είναι έτσι ή, πιο τετριμμένα, αυτοί οι αριθμοί μπορεί να μην είναι γνωστοί σε κανέναν. Ας σκεφτούμε τις αρχικές φάσεις μιας επίθεσης όπως οι Δίδυμοι Πύργοι στη Νέα Υόρκη. Από τα πρώτα λεπτά, οι αριθμοί για τα θύματα άρχισαν να κυκλοφορούν, όχι ως γενικοί «χιλιάδες θύματα» αλλά «2634 νεκροί». Σε εκείνες τις ταραγμένες στιγμές κανείς δεν μπορούσε να γνωρίζει με ακρίβεια αυτούς τους αριθμούς και επομένως θα ήταν πιο λογικό να μην τα ποσοτικοποιήσουμε με τόσο σχολαστικό τρόπο, ωστόσο κάθε δίκτυο και ιστότοπος που κάλυπτε την εκδήλωση έτεινε να επιβεβαιώσει την ανωτερότητά του έναντι των άλλων δείχνοντας κυρίως αριθμούς. Μια γνώση που, περιττό να αναφέρουμε, κανείς άλλος δεν είχε και όλοι παρήγαγαν ως «εφέ πραγματικότητας». Οι αριθμοί, οι γνώμες των εμπειρογνομόνων, οι λεπτομέρειες που συχνά είναι άχρηστες ή αδύνατες να γνωρίζουμε, οι ιστορίες των ατόμων που λέγονται ίσως με πολύ παθιασμένο και συναρπαστικό τρόπο είναι όλοι οι τρόποι λεκτικής δημιουργίας ενός εφέ πραγματικότητας.

Όπως είδαμε, το οπτικό κείμενο, ειδικά το φωτογραφικό κείμενο, έχει πλεονέκτημα έναντι των λέξεων. Για τεχνικούς αλλά και ιστορικούς, και ως εκ τούτου πολιτιστικούς λόγους, η φωτογραφική εικόνα εκφράζει μια συγκεκριμένη «αύρα πραγματικότητας». Μια εικόνα που μας φαίνεται να είναι προϊόν κάμερας, απλώς και μόνο επειδή έχει κάποιες ιδιότητες, θα γίνει αντιληπτή ως αληθινή πολύ πιο εύκολα σε σχέση με μία εικόνα που δεν φέρει αυτά τα χαρακτηριστικά. Αυτό δεν σημαίνει, ωστόσο, ότι η φωτογραφία δεν χρησιμοποιεί επικοινωνιακές στρατηγικές για να επικυρώσει το εφέ της πραγματικότητας που παράγει, και ως εκ τούτου να γίνει αντιληπτή ως μία «ρεαλιστική αναπαραγωγή». Όπως θα δούμε, το πλαίσιο, η προοπτική και ο χρόνος είναι όλες μεταβλητές που χαρακτηρίζουν τη φωτογραφική παραγωγή και παίζουν ενεργό ρόλο στον καθορισμό του ρεαλισμού της εικόνας που γίνεται κατανοητή ως αποτέλεσμα του νοήματος. Μέσω αυτού του ρεαλισμού, μια εικόνα όπως αυτή για την οποία μιλάει ο Barthes στην Είκ. 8, μεταδίδει την ιδεολογία της χωρίς να την κάνει ποτέ ρητή, κρύβοντάς την κάτω από την αθωότητα μίας «κλεμμένης λήψης».

Μέρος 2: Ομαδική εργασία (20 λεπτά)

Σημαίνον και σημαινόμενο

Ο/Η διευκολυντής/ρια χωρίζει τα συμμετέχοντα άτομα σε μικρές ομάδες και τους δίνει αρκετές φωτογραφίες ζητώντας τους να αναγνωρίσουν τα σημαίνοντα και τα σημαινόμενα νοήματα. Τους ζητά να αναγνωρίσουν και να αιτιολογήσουν ποια οπτικά στοιχεία σχετίζονται με τα δύο επίπεδα ανάγνωσης, επισημαίνοντας πώς το σημαίνον «επαναδιαμορφώνεται» από την ανάγνωση του σημαινόμενου.

Θέματα και σχήματα

Ο/Η διευκολυντής/ρια παρουσιάζει αρκετές εικόνες στα συμμετέχοντα άτομα ζητώντας τους να δείξουν ποιο είναι το κυρίαρχο θέμα και μέσω ποιων σχημάτων μεταδίδεται. Στη συνέχεια, ο/η διευκολυντής/ρια τους ζητά να εντοπίσουν άλλες εικόνες στο διαδίκτυο που χρησιμοποιούν τα ίδια σχήματα αλλά μεταφέρουν διαφορετικά θέματα. Στη συνέχεια, ο/η διευκολυντής/ρια επιλέγει ένα θέμα και ζητά από τα συμμετέχοντα άτομα να προσδιορίσουν τα σχήματα που το μεταφέρουν και να τα εντοπίσουν σε μερικές εικόνες στο διαδίκτυο. Στη συνέχεια, ζητά από τα συμμετέχοντα άτομα να αναλύσουν αυτές τις εικόνες λεπτομερώς για να επισημάνουν τα αισθητηριακά τους αποτελέσματα.

Μέρος 3: Συζήτηση με την ολομέλεια (30 λεπτά)

Τα συμμετέχοντα άτομα παρουσιάζουν και συζητούν με την ολομέλεια τα αποτελέσματα της ομαδικής τους εργασίας και δείχνουν πώς οι εικόνες που αναλύθηκαν δημιουργούν το «εφέ της πραγματικότητας».

Δραστηριότητα 5.2 – Τα βασικά συστατικά της οπτικής ανάλυσης

Διάρκεια: 1 ώρα

Μέθοδος: Διάλεξη, ασκήσεις με την ολομέλεια

ΣΤΟΧΟΙ

- Τα συμμετέχοντα άτομα εισάγονται στο στα βασικά συστατικά της οπτικής ανάλυσης
- Τα συμμετέχοντα άτομα εξασκούνται στην αναγνώριση των βασικών αυτών συστατικών ανάλυσης
- Τα συμμετέχοντα άτομα μαθαίνουν κάποιες βασικές αρχές για τη λήψη/δημιουργία άρτιων φωτογραφιών

ΔΟΜΗ

Μέρος 1: Διάλεξη (30 λεπτά)

Πλαισίωση, προοπτική και χρόνος

Κοιτάζοντας μια φωτογραφία, σε αντίθεση με έναν πίνακα ή μια ζωγραφιά, έχουμε μια οπτική εμπειρία παρόμοια με αυτήν που έχουμε όταν παρατηρούμε κάτι με γυμνό μάτι. Είτε η εικόνα αναπαράγεται σε χαρτί είτε εμφανίζεται σε ψηφιακή συσκευή, οι λεπτομέρειες, η προοπτική και τα χρώματα είναι στις περισσότερες περιπτώσεις τόσο υπερ-επιβλητικές σε αυτές της φυσικής όρασης που πιστεύουμε όχι μόνο ότι αυτό που βλέπουμε είναι πραγματικό, αλλά και ότι μέσα από το όραμα της εικόνας μπορούμε να πάρουμε μια ακριβή ιδέα για το τι παρουσιάζεται. Όπως έλεγε ο Barthes, η φωτογραφία δεν λέει ψέματα. Ή καλύτερα, υποτίθεται ότι δεν λέει ψέματα. Ωστόσο, υπάρχουν τουλάχιστον τρεις μεταβλητές που χαρακτηρίζουν τη φωτογραφική αναπαραγωγή που έχουν σημαντική επίδραση στα νοήματα που μπορούμε να αντλήσουμε από μια εικόνα: *πλαισίωση, προοπτική και χρόνος*.

Πλαισίωση

Η φωτογραφία σημαίνει πρωτίστως πλαισίωση, και πλαισίωση σημαίνει να αποφασίζεις τι δεν θα δείξεις. Με εξαίρεση τις πολύ πρόσφατες σφαιρικές εικόνες, οι φωτογραφίες κρύβουν πολύ περισσότερα από ό, τι πραγματικά δείχνουν. Σίγουρα, υπάρχουν φακοί διαφορετικού εστιακού μήκους, μερικοί από τους οποίους προσφέρουν γωνία όρασης μεγαλύτερη από εκείνη του ανθρώπινου ματιού, αλλά εκτός αν κάποιο άτομο φτάσει ακριβώς στις 360° των σφαιρικών εικόνων, η φωτογραφία είναι πάντα μια επιλογή. Αυτό που πρέπει να αναρωτηθούμε είναι πώς η απομόνωση ορισμένων λεπτομερειών αντί άλλων μπορεί να αλλάξει τον τρόπο με τον οποίο κατανοούμε μια δεδομένη κατάσταση. Αυτή η ερώτηση δεν αφορά μόνο την πλαισίωση που κάνει ο/η φωτογράφος, αλλά και αυτό το είδος της επανα-πλαισίωσης που προκύπτει όταν κόβεται μια εικόνα μετά τη λήψη της, όπως συμβαίνει συχνά σε εφημερίδες ή κοινωνικά δίκτυα.

Για να κατανοήσουμε πόσο η απομόνωση ορισμένων στοιχείων από μια μεγαλύτερη κατάσταση μπορεί να αλλάξει την αντίληψή μας για αυτά, μπορούμε να επεξεργαστούμε μια εικόνα επανα-πλαισιώνοντας την.

Εικ. 12 - Μια εικόνα της πρόσφατης επίθεσης στο Capitol Hill, έδρα της κυβέρνησης των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής. Αυτή η περίφημη φωτογραφία απεικονίζει έναν ενοχλητικό χαρακτήρα γνωστό ως «ο Σαμάνος» που έχει γίνει ένα από τα είδωλα των διαδηλωτών

Εικ. 13 - Η φωτογραφία είναι ίδια με την Εικ. 12, μόνο εδώ μπορούμε να την δούμε στο σύνολό της

Στην Εικόνα 12 μπορούμε να δούμε μία από τις εικόνες της πρόσφατης επίθεσης στα κεντρικά γραφεία των Ηνωμένων Πολιτειών στο Capitol Hill, συγκεκριμένα εκείνης ενός ενοχλητικού χαρακτήρα που έχει γίνει ένα από τα είδωλα των διαδηλωτών, γνωστού ως «ο Σαμάνος». Σε αυτή τη φωτογραφία, το υποκείμενο μοιάζει με έναν μοναχικό τρελό που, με τη σημαία των ΗΠΑ στο χέρι του, ουρλιάζει κάποιο παράξενο μήνυμα σε οποιονδήποτε ακούει. Αρκεί όμως να δούμε τη φωτογραφία από την οποία έχει αποκοπεί αυτή η εικόνα, αυτή της Εικόνας 13, για να συνειδητοποιήσουμε πόσο περίπλοκη είναι η κατάσταση. Όχι μόνο υπάρχει αστυνομικός σε πολύ μικρή απόσταση από τον σαμάνο, αλλά υπάρχουν και άλλοι ακτιβιστές και άλλοι που μοιάζουν με απλούς πολίτες. Φαίνεται ότι ο αστυνομικός προσπαθεί να μιλήσει με τους διαδηλωτές, προφανώς για να τους πείσει με απλά λόγια να σταματήσουν. Ιδιαίτερα ενδιαφέροντα είναι τα πρόσωπα των δύο συντρόφων που στέκονται δίπλα στον Σαμάνο, με την ανησυχητική τους εμφάνιση, που είναι πολύ διαφορετική από αυτή των άλλων δύο πολιτών στη σκηνή. Ολόκληρη η εικόνα, σε αντίθεση με το απόκομμά της, δείχνει καλά την πολυπλοκότητα μιας κατάστασης στην οποία επικρατεί μεγάλη σύγχυση μεταξύ πολύ διαφορετικών «μερών».

Ένα άλλο ενδιαφέρον παράδειγμα για το πώς μια διαφορετική πλαισίωση μιας εικόνας μπορεί να αλλάξει την αντίληψη για αυτήν είναι η φωτογραφία που τραβήχτηκε από τον Ιάπωνα φωτογράφο του AP, Itsuo Inouye, των Αμερικανών Πεζοναυτών, που βοηθούν έναν Ιρακινό στρατιώτη με νερό (βλέπε Εικ. 14). Η αρχική φωτογραφία του Inouye είναι αυτή στη μέση. Η αρχική λεζάντα αναφέρει: *Οι πεζοναύτες των ΗΠΑ από την 15η Εκστρατευτική Μονάδα Πεζοναυτών βοηθούν έναν Ιρακινό στρατιώτη με νερό από μια καντίνα στο νότιο Ιράκ, την Παρασκευή 21 Μαρτίου 2003. Περίπου 200 Ιρακινοί στρατιώτες παραδόθηκαν στην 15η Εκστρατευτική Μονάδα Πεζοναυτών των ΗΠΑ αμέσως μετά από μια ώρα αφού διέσχισε τα σύνορα στο Ιράκ από το βόρειο Κουβέιτ.*

Εικ. 14 - Η φωτογραφία του Itsuo Inouye

Προοπτική / οπτική γωνία

Εάν η πλαισίωση έχει σχέση με το τι δείχνει ένας/μία φωτογράφος, η προοπτική έχει να κάνει με το πώς το κάνει. Στην περίπτωση της εικόνας 1, για παράδειγμα, το αγόρι αποτυπώνεται από κάτω, και αυτό δημιουργεί μια συγκεκριμένη παραμόρφωση που όχι μόνο δημιουργεί το αποτέλεσμα μιας πιο επιβλητικής φιγούρας, αλλά επίσης υποδηλώνει, εν μέρει χάρη στο βλέμμα του, ότι υπάρχει κάτι ακόμα μεγαλύτερο, δηλαδή η πατρίδα.

Εικ. 15 - Fox Terrier sur Pont des Arts του Robert Doisneau

Εικ. 16 - Μια παρόμοια σκηνή της προηγούμενης φωτογραφίας που έχει ληφθεί από διαφορετική οπτική γωνία και, προφανώς, σε διαφορετική στιγμή

Στο διάσημο πλάνο του Robert Doisneau στην Εικ. 15 βρισκόμαστε μπροστά σε ένα πολύ εκλεπτυσμένο παιχνίδι προοπτικής που δυσκολεύει την αποκρυπτογράφηση της σκηνής. Η εικόνα κυριαρχείται από τη μορφή ενός άντρα που περπατά με το σκύλο του που φαίνεται να έχει σταματήσει με εμφανή περιέργεια να κοιτάξει το έργο ενός ζωγράφου. Μπορούμε επίσης να δούμε τον καμβά στον οποίο εργάζεται και δεν έχουμε καμία δυσκολία να αναγνωρίσουμε το προφίλ μιας γυμνής γυναίκας. Αλλά υπάρχει μια άλλη λεπτομέρεια που μας εκπλήσσει και είναι το πόδι μιας γυναίκας που φαίνεται να κάθεται στο παγκάκι μπροστά από τον ζωγράφο. Είναι το κορίτσι στον πίνακα; Και αν ναι, είναι πραγματικά γυμνή, όπως θα ήταν κατάλληλη για ζωγραφική σε εξωτερικό χώρο; Αδύνατο να πούμε γιατί η προοπτική δεν μας επιτρέπει να διαλύσουμε την αμφιβολία. Μόνο μια αλλαγή προοπτικής όπως αυτή στην Εικ. 16 αποκαλύπτει ότι η γυναίκα είναι τέλεια ντυμένη, εισάγοντας ταυτόχρονα την υποψία ότι ολόκληρη η κατάσταση είναι καλλιτεχνικά κατασκευασμένη για να προκαλέσει την αντίδραση των περαστικών για να τραβήξουν φωτογραφίες του καμβά. Μια αληθινή «φωτογραφική παγίδα» των πολλών που ο Doisneau λάτρευε να δημιουργεί.

Χρόνος

Μετά από σχεδόν 200 χρόνια από την εφεύρεση της φωτογραφίας δεν το παρατηρούμε καν, αλλά χάρη στη μηχανική αναπαραγωγή των εικόνων ο άνθρωπος είχε την εμπειρία της στιγμής/του στιγμιαίου. Η φυσική οπτική εμπειρία συνδέεται στην πραγματικότητα με τη διάρκεια, με το λιγότερο ή περισσότερο αργό γίνεσθαι των πραγμάτων. Δεν είναι τυχαίο ότι μερικά από τα πρώτα φωτογραφικά πειράματα αφορούσαν την ανάλυση της κίνησης, για παράδειγμα αυτή ενός καλπάζοντος αλόγου, που η λεγόμενη στροβοσκοπική φωτογραφία της επέτρεψε να διασπάσει σε μικρο-κινήσεις. Από μία σημειολογική οπτική γωνία, η αδυναμία αναπαραγωγής και επομένως η δράση έχει επιπτώσεις στη δυνατότητα χρήσης στατικών εικόνων για την αφήγηση ιστοριών. Για τον Cartier-Bresson ο μόνος τρόπος για να αντιμετωπίσει και να ξεπεράσει το όριο του μέσου είναι να προσπαθήσει να καταγράψει αυτό που αποκαλεί αποφασιστική στιγμή, δηλαδή, μια συγκεκριμένη στιγμή στην ανάπτυξη μιας δράσης από την οποία είναι δυνατό να συναχθεί το τι συνέβη πριν και τι μπορεί να συμβεί μετά.

Εικ. 17 - Ο Στρατιώτης Που Πεθαίνει από τον Robert Capa

Ένα από τα πιο διάσημα παραδείγματα μιας αποφασιστικής στιγμής είναι αυτή της φωτογραφίας του Robert Capa για έναν στρατιώτη που σκοτώθηκε αλλά δεν έχει πέσει ακόμα στο έδαφος, κρεμασμένος μεταξύ ζωής και θανάτου καθώς και μεταξύ ουρανού και γης (Εικ. 17).

Είναι σαφές ότι αυτές οι επικοινωνιακές στρατηγικές μπορούν επίσης να χρησιμοποιηθούν για να πείσουν για κάτι που δεν είναι αλήθεια ή για να υποστηρίξουν πολύ μεροληπτικές απόψεις ενός γεγονότος καθώς και εντελώς υποκειμενικές απόψεις. Αυτό συμβαίνει, για παράδειγμα, με τις ψευδείς ειδήσεις: δεν είναι τόσο πολύ (και μόνο) αναληθή νέα, χωρίς θεμέλιο ή απλώς το αποτέλεσμα μιας υπερβολικά «προκατειλημμένης» άποψης, αλλά ειδήσεις που μεταφέρονται χρησιμοποιώντας όλες τις πιθανές προφυλάξεις έτσι ώστε να θεωρούνται αληθινές. Από μια εικόνα που χρησιμοποιείται για την επιβεβαίωση ψευδών ειδήσεων, πρέπει να περιμένουμε ένα εξαιρετικά υψηλό επίπεδο ρεαλισμού. Έτσι, πολύ συχνά τέτοιες εικόνες δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερα υψηλή οπτική ποιότητα, έτσι ώστε να μοιάζουν «κλεμμένες» (ότι έχουν τραβηχτεί χωρίς τη γνώση του υποκειμένου της φωτογραφίας) και όχι κατασκευασμένες· ότι πλαισιώνουν ένα μάλλον περιορισμένο τμήμα μιας σκηνής με τρόπο που εφιστά την προσοχή σε μια λεπτομέρεια αντί να επιτρέπει τη σύνδεση πολλών στοιχείων· ότι προσφέρουν μια οπτική γωνία στο επίπεδο των ματιών και πιθανώς χωρίς στρεβλώσεις, ώστε αυτό που αποτυπώνεται να μοιάζει με το βλέμμα ενός/μιας μάρτυρα· ότι η στιγμή απαθανατίζεται με τρόπο που δεν προκαλεί περιέργεια για το τι συνέβη πριν και τι μπορεί να συμβεί μετά. Επίσης, τα θέματα και οι μορφές που αναδύονται (από την εικόνα αλλά και από μία λεκτική συνομιλία) θα είναι τα πιο συνηθισμένα που το κοινό δέχεται πιο εύκολα χωρίς να οδηγείται σε περισσότερη σκέψη. Όποιος θέλει να διαδώσει ψευδείς ειδήσεις χρειάζεται έναν παθητικό και απρόσεκτο θεατή, δείχνοντάς του/της τι γνωρίζει ήδη χωρίς να ζητήσει γνώσεις ή δεξιότητες κριτικής σκέψης.

Ο κανόνας των τρίτων

Συνήθως οι φωτογραφίες απαθανατίζονται με το υποκείμενο στο κέντρο. Αυτό είναι σίγουρα σημαντικό για να τραβήξει την προσοχή του/της θεατή στο υποκείμενο και όχι σε άλλα στοιχεία. Στην Εικ. 18 το κύριο υποκείμενο της φωτογραφίας παίρνει καθαρά την κεντρική θέση και είναι στο επίκεντρο.

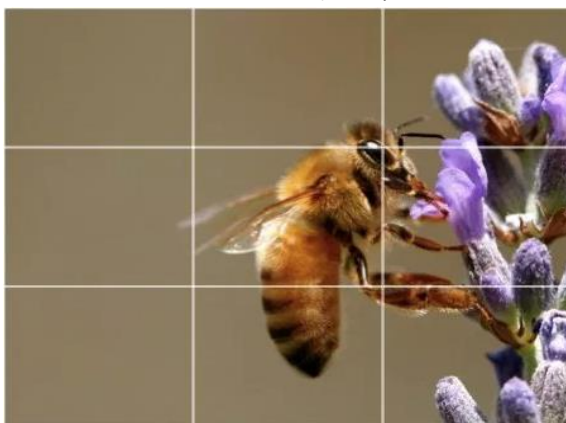
Εικ. 18 – Το υποκείμενο στο κέντρο

Caption: Forced to grow up too soon in Lebanon: Mahmoud
Image credit: UNHCR/S. Baldwin.

Ωστόσο, μπορείτε επίσης να τοποθετήσετε το υποκείμενό σας εκτός κέντρου, διασφαλίζοντας ότι το φόντο δεν αποσπά την προσοχή από αυτό. Σε αυτήν την περίπτωση, ισχύει ο «κανόνας των τρίτων», δηλαδή η εικόνα χωρίζεται σε τρίτα, τόσο οριζόντια όσο και κάθετα, και στη συνέχεια το πιο σημαντικό στοιχείο/τα πιο σημαντικά στοιχεία τοποθετείται/τοποθετούνται είτε κατά μήκος αυτών των γραμμών είτε όπου οι γραμμές τέμνονται (Εικ. 19). Αυτός ο κανόνας μπορεί να σας βοηθήσει να δημιουργήσετε περισσότερο ισορροπημένες φωτογραφίες (και επίσης να προσθέσετε κείμενο από τη μία πλευρά), αλλά δεν πρέπει να το ακολουθείτε τυφλά, μερικές φορές ίσως χρειαστεί να το σπάσετε για να έχετε καλύτερη εικόνα (όπως στην Εικ. 18).

Εικ. 19 - Ο «κανόνας των τρίτων»

Πηγή: <https://digital-photography-school.com/rule-of-thirds/>

Μέρος 2: Ασκήσεις και συζήτηση (30 λεπτά)

Πλαισίωση

Ο/Η διευκολυντής/ρια επιλέγει μερικές φωτογραφίες και τις κόβει. Μετά, ζητά από τα συμμετέχοντα άτομα να περιγράψουν τι συμβαίνει. Στη συνέχεια, δείχνει στα συμμετέχοντα άτομα ολόκληρη την

εικόνα και τους ζητά μια νέα περιγραφή, αλλά και να προσδιορίσουν ποια στοιχεία οδήγησαν στην προηγούμενη ερμηνεία.

Προοπτική

Μια καλή άσκηση είναι να δείξετε στα συμμετέχοντα άτομα αρκετές εικόνες της ίδιας κατάστασης και να τους ζητήσετε να περιγράψουν πώς η οπτική γωνία που έχουν επιλέξει επηρεάζει την αίσθηση του ατόμου που βλέπει την εικόνα για ολόκληρη τη σκηνή.

Χρόνος

Ο/Η διευκολυντής/ρια δείχνει μια εικόνα ενός συμβάντος και ζητά από τα συμμετέχοντα άτομα να φανταστούν τι συνέβη πριν από εκείνη τη στιγμή και τι μπορεί να συμβεί μετά. Στη συνέχεια, δείχνει άλλες εικόνες του ίδιου γεγονότος που ρωτά πώς κάθε μια αλλάζει την αντίληψη της δράσης που λαμβάνει χώρα.

Ο «κανόνας των τρίτων»

Ο/Η διευκολυντής/ρια δείχνει μερικές εικόνες με υποκείμενα που βρίσκονται είτε στο κέντρο είτε στη μία πλευρά και στη συνέχεια ζητά από τα συμμετέχοντα άτομα να συζητήσουν τα διαφορετικά νοήματα/εντυπώσεις που αναδύονται από αυτές τις διαφορετικές θέσεις.

Δραστηριότητα 5.3 - Παραγωγή βίντεο. Από τη θεωρία στην πράξη

Διάρκεια: 6 ώρες

Μέθοδος: Διάλεξη και ομαδική εργασία για τη συν-δημιουργία βίντεο

ΣΤΟΧΟΙ

Αφού επεξηγήσει τις βασικές έννοιες της διαδικασίας παραγωγής βίντεο, αυτή η δραστηριότητα στοχεύει στη συν-δημιουργία με τα συμμετέχοντα άτομα τριών βίντεο για να συμπεριληφθούν στις εκστρατείες COMMIT. Με τη βοήθεια ενός ειδικού βίντεο, θα μάθουν πρώτα για την παραγωγή βίντεο και θα εξασκηθούν στις διάφορες τεχνικές και εργαλεία και τελικά θα αναπτύξουν τα δικά τους βίντεο.

Από τη φωτογραφία στον κινηματογράφο. Η σημασία της διαδικασίας του μοντάζ

Η μετάβαση από φωτογραφικές εικόνες, αφύσικα στατικές, σε κινηματογραφικές εικόνες, απόλυτα συμβατές με τη φυσική όραση, αυξάνει τη δυνατότητα παραγωγής ενός Εφέ Πραγματικότητας. Ωστόσο, στον κινηματογράφο, όπως και στη φωτογραφία, η τεχνική δυνατότητα αναπαραγωγής της πραγματικότητας δεν επαρκεί. Σχεδόν εκατόν είκοσι χρόνια της ιστορίας του κινηματογράφου οδήγησαν στην ανάπτυξη μιας πραγματικής κινηματογραφικής γλώσσας η οποία, όπως η φωτογραφία, έχει συγκεκριμένες διαδικασίες για την επίτευξη ενός Εφέ της Πραγματικότητας.

Γενικά θεωρείται ότι η μετάβαση από τη φωτογραφία στον κινηματογράφο συνίσταται απλώς στην εισαγωγή της κίνησης. Η στατική εικόνα δεν επιτρέπει να γίνει αντιληπτή η εξέλιξη μιας δράσης, ενώ ο κινηματογράφος εισάγει αυτή τη δυνατότητα. Το να βλέπεις μια αμαξοστοιχία να μπαίνει σε έναν σταθμό παράγει ένα διαφορετικό αποτέλεσμα από το να βλέπεις ένα στιγμιότυπο της αμαξοστοιχίας να στέκεται ακίνητη πάνω στις ράγες. Σίγουρα, η τεχνική δυνατότητα αναπαραγωγής της κίνησης προκάλεσε έκπληξη στα τέλη του 19ου αιώνα, ωστόσο, ήταν ξεκάθαρο από την αρχή ότι η πραγματική καινοτομία του κινηματογραφικού μέσου δεν ήταν στην αναπαραγωγή του χρόνου, αλλά στη δυνατότητα να μετατρέπει το χρόνο, να τον σπάει και να τον αναδιοργανώνει μέσω της επεξεργασίας/του μοντάζ. Υπάρχουν αρκετά άτομα που βλέπουν ένα είδος πρωτο-μοντάζ (ή

εσωτερικό μοντάζ) ακόμη και στην πρώτη ταινία στην ιστορία που έκαναν οι αδελφοί Lumière το 1896, την *L'Arrivée d'un train à La Ciotat*, στην οποία, παρά το γεγονός ότι η λήψη είναι συνεχής και πραγματοποιείται από μία οπτική γωνία, η γωνία αυτή επιλέγεται προσεκτικά ώστε να ακολουθεί διάφορες ενέργειες που λαμβάνουν χώρα και χαρακτήρες που εμφανίζονται στην πλατφόρμα του σιδηροδρομικού σταθμού όπου γυρίζεται η ταινία. Ήδη οι Lumière είχαν καταστήσει σαφές ότι αυτό που έκανε τον κινηματογράφο ενδιαφέροντα, και επίσης πολύ αποτελεσματικό ως μορφή επικοινωνίας, δεν ήταν η ομοιότητα με την όραση αλλά η δυνατότητα που είχε να αφηγείται ιστορίες. Αλλά τι είναι μια ιστορία; Και πώς μεταφέρεται οπτικά;

Μια σημαντική διάκριση που είναι καλό να γίνει είναι αυτή μεταξύ του *μύθου* (*fabula*) και της *πλοκής* (*plot*). Το *fabula* (μύθος) είναι το σύνολο των γεγονότων που αποτελούν μια ιστορία που γίνεται αντιληπτή ως συνειδητή με τη λογική και χρονολογική σειρά των γεγονότων. Ο αφηγητής/Η αφηγήτρια μπορεί να αφηγηθεί μια ιστορία που σέβεται τον μύθο, δηλαδή τη διατήρηση της φυσικής σειράς των γεγονότων, αλλά πιο συχνά οργανώνει την αφήγησή του/της με διαφορετικό τρόπο, δημιουργώντας αυτό που ονομάζεται *πλοκή*. Αυτή η αλλαγή, η οποία προφανώς αλλάζει τη φυσική σειρά των γεγονότων, γίνεται για να επιτευχθεί ένα συγκεκριμένο εφέ νόημα. Η Αγωνία/το σασπένς, για παράδειγμα, παράγεται όταν ένας/μία θεατής γνωρίζει ότι κάτι πρόκειται να συμβεί (ίσως επειδή αναμενόταν από την αφήγηση) αλλά δεν ξέρει πότε θα συμβεί.

Το μοντάζ είναι ένα πολύ σημαντικό στοιχείο της κινηματογραφίας. Είναι μια μορφή κοπής και ραψίματος που πραγματοποιείται για διπλό σκοπό. Ο πρώτος αφορά τον τρόπο με τον οποίο περιγράφεται μια δράση. Η ιστορία μιας γυναίκας που αποφασίζει να κλέψει έναν φάκελο γεμάτο χρήματα, θα είναι απίθανο να αφηγηθεί απλώς δείχνοντας την να παίρνει το φάκελο και να περπατά μακριά. Αυτό που θέλει να κάνει ο/η σκηνοθέτης (σε αυτήν την περίπτωση ο *Hitchcock* στο *Psycho*) δεν είναι απλώς να δείξει τη δράση της πρωταγωνίστριας, αλλά να μας αφήσει να δούμε τι σκέφτεται, τον εσωτερικό της αγώνα μεταξύ του φόβου παραβίασης του νόμου και της επιθυμίας της κυνηγώντας την ευτυχία της αλλού. Επομένως, για να εμπλουτιστεί η σκηνή με σιωπηρό νόημα, η συνέχεια της δράσης αποσυναρμολογείται με τη δημιουργία πολλών λήψεων που εναλλάσσουν τις κανονικές προετοιμασίες με αυξανόμενα κοντινά πλάνα του δελεαστικού φακέλου. Μία κλιμάκωση έντασης που καταλήγει στην μοιραία απόφαση της γυναίκας να φύγει με τα χρήματα.

Ο δεύτερος σκοπός είναι να παρουσιάσουμε στον/στην θεατή μια πλοκή. Είναι πολύ συνηθισμένο να ξεκινά μια ταινία δράσης "in medias res" (στη μέση της αφήγησης), ίσως τη στιγμή κατά την οποία πραγματοποιείται η σύγκρουση μεταξύ ήρωα και κακού, μόνο για να επιστρέψουμε, λίγες λήψεις αργότερα, σε μία στιγμή πολύ νωρίτερα της σύγκρουσης, στην οποία ενδεχομένως ο/η πρωταγωνιστής/ρια δεν γνώριζε τον/την ανταγωνιστή/ριά του και ζούσε μια ήσυχη ζωή. Είναι η γνωστή αρχή της αναδρομής στο παρελθόν (*flashback*), την οποία μπορεί να ακολουθήσει η μεταφορά στο μέλλον (*flashforward*) που δημιουργεί μια αλλοιωμένη χρονικότητα, κατά κάποιον τρόπο παράλογη, για να συναρπάσει τον/την θεατή. Θα ήταν πολύ μακρύ και περίπλοκο να περιγράψουμε, ακόμη και επιφανειακά, τις πολλές λύσεις μοντάζ που υιοθετούνται συνήθως στη σύγχρονη κινηματογραφική παραγωγή, το αποτέλεσμα μιας εξέλιξης που επηρέασε τόσο τις τεχνικές παραγωγής όσο και καρποφορίας. Εάν ο κινηματογράφος λειτουργεί, είναι επειδή το κοινό έχει μάθει να «διαβάζει» τη γλώσσα του, να αναγνωρίζει τις συμβάσεις του και, επομένως, να ερμηνεύει τι σκοπεύει να πει. Αυτό που μπορούμε να πούμε είναι ότι ο αμερικανικός κινηματογράφος, ειδικότερα, συνέβαλε στην ανάπτυξη αυτού που συνήθως αποκαλείται αόρατη επεξεργασία/αόρατο μοντάζ, δηλαδή μια σειρά τεχνικών και επίσημων λύσεων που σκοπό έχουν να κάνουν τον/την θεατή να ξεχάσει το φαντασιοκόπημα της κινηματογραφικής δράσης. Στην πραγματικότητα, το αόρατο μοντάζ λειτουργεί με βάση την αρχή της ταυτοποίησης του/της θεατή, ο/η οποίος/α μόνο όταν βυθίζεται πλήρως στην κινηματογραφική πραγματικότητα μπορεί να αισθανθεί αυτό το σύνολο συναισθημάτων που κάνουν την κινηματογραφική εμπειρία τόσο ευχάριστη. Το παράδοξο είναι ότι

αυτό το αποτέλεσμα επιτυγχάνεται όχι μειώνοντας στο ελάχιστο την παρέμβαση του μοντάζ και συνεπώς με μακρές ακολουθίες και με το σεβασμό της λεγόμενης συνέχειας του χρόνου, αλλά κάνοντας το ακριβώς αντίθετο: μετατοπίσεις της πλαισίωσης καθώς και χρονικά άλματα που αλλάζουν γρήγορα και κάθε δράση περιγράφεται με λίγες απλές λήψεις στις οποίες είναι περισσότερο αυτό που το άτομο που παρακολουθεί την ταινία συμπεραίνει από μόνο του παρά αυτό που παρουσιάζεται στην πραγματικότητα.

Μπορείτε να βρείτε μια περιγραφή των διαφορετικών τύπων τεχνικών μοντάζ με πολύ σαφή παραδείγματα [εδώ](#).

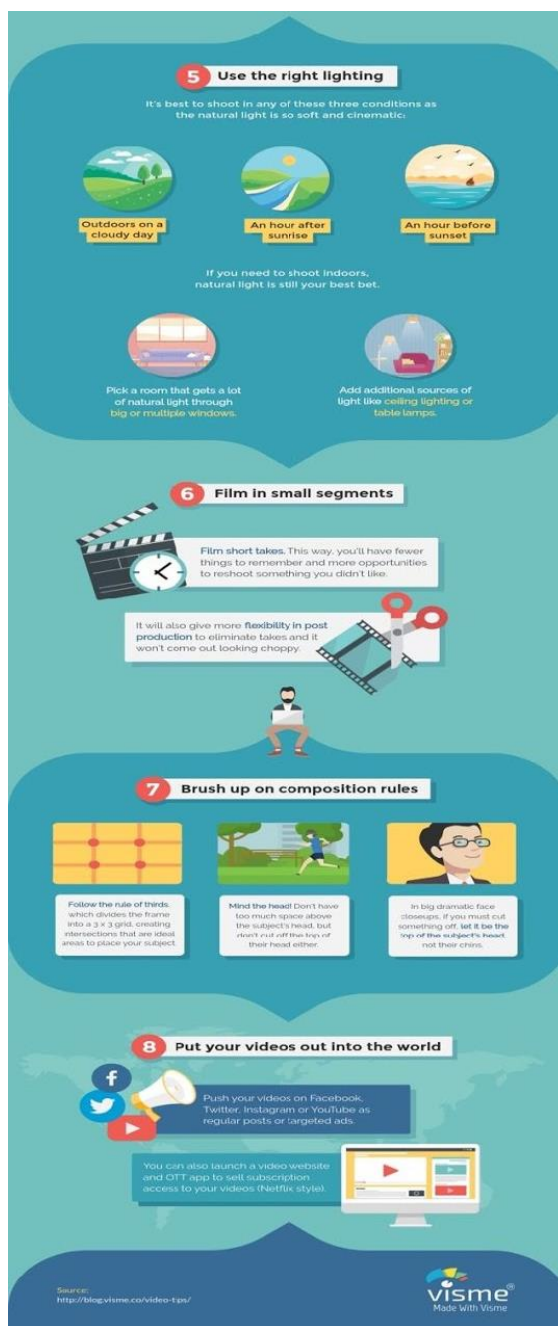
Τα βασικά της παραγωγής βίντεο

Η παραγωγή βίντεο αποτελείται από τέσσερα βασικά βήματα: προπαραγωγή, παραγωγή, μετά-παραγωγή και διανομή. Για να ακολουθήσουμε αυτά τα βήματα, μπορούμε να ακολουθήσουμε τις "8 συμβουλές για τη δημιουργία βίντεο που μοιάζουν επαγγελματικά" της Peri Elmokadem:

1. Προγραμματίστε το περιεχόμενο του βίντεο σας
2. Διαλέξτε το σωστό φόντο
3. Δεν χρειάζεται να αγοράσετε καινούρια κάμερα
4. Αποφύγετε τη χρήση του μικροφώνου της κάμερας
5. Χρησιμοποιήστε το σωστό φωτισμό
6. Τραβήξτε τα βίντεο σε μικρά τμήματα
7. Ενημερωθείτε για τους κανόνες σύνθεσης
8. Κυκλοφορήστε τα βίντεό σας στον κόσμο

Το ενημερωτικό γράφημα της Elmokadem στην Εικ. 20 περιγράφει με περισσότερες λεπτομέρειες αυτές τις συμβουλές. Για μια πιο αναλυτική περιγραφή, ανατρέξτε στο άρθρο της Peri Elmokadem [εδώ](#).

Εικ. 20 - Οκτώ συμβουλές για τη δημιουργία βίντεο που μοιάζουν επαγγελματικά

Πηγή: <https://visme.co/blog/video-tips/#skipahead>

Συμβουλές:

1. Για να μάθετε περισσότερα σχετικά με τη σημασία των βίντεο στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, μπορείτε να ρίξετε μια ματιά σε αυτόν τον σύντομο οδηγό σχετικά με [τη δύναμη των βίντεο στην](#)

Ψηφιακή εποχή, προσφέροντας επίσης μερικές πρακτικές συμβουλές για τον καλύτερο τρόπο χρήσης των βίντεο στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

2. Ένας άλλος πρακτικός οδηγός που προσφέρει προτάσεις σχετικά με διαδικτυακά εργαλεία για την βιντεοσκόπηση και επεξεργασία βίντεο (όπως σενάρια, μοντάζ και παρουσιάσεις διαφανειών) για το μάρκετινγκ και τις καμπάνιες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης είναι διαθέσιμος [εδώ](#).
3. Αυτός ο οδηγός προτείνει τρεις δωρεάν επιλογές για την επεξεργασία βίντεο: Lightworks, Shotcut και ειδικά το εργαλείο επεξεργασίας βίντεο που βασίζεται στο πρόγραμμα περιήγησης του YouTube (YouTube Editor). Εάν μεταβείτε στην επίσημη σελίδα της υποστήριξης Google <https://support.google.com/youtube#topic=> μπορείτε να βρείτε μια αρκετά χρήσιμη σελίδα βοήθειας, συμπεριλαμβανομένης μιας κοινότητας για να έρθετε σε επαφή με ειδικούς και άλλους/ες χρήστες στο φόρουμ βοήθειας του YouTube και μια βιβλιοθήκη με βίντεο με χρήσιμες συμβουλές, επισκοπήσεις λειτουργιών και βήμα προς βήμα μαθήματα (σε διαφορετικές γλώσσες).

ΕΝΟΤΗΤΑ 6 – ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΔΙΑΚΗΡΥΞΗΣ COMMIT (3 ώρες)

Δραστηριότητα 6.1 - Ανάπτυξη της διακήρυξης COMMIT	Διάρκεια: 3 ώρες Μέθοδος: Διάλεξη, ομαδική εργασία, συζήτηση με την ολομέλεια
ΣΤΟΧΟΙ Να αναπτυχθεί η διακήρυξη COMMIT, συμπεριλαμβανομένου ενός μνημονίου κατανόησης και συστάσεων από κάτω προς τα πάνω για τον τρόπο καταπολέμησης του εξτρεμιστικού περιεχομένου στο διαδίκτυο, την πρόληψη της ριζοσπαστικοποίησης και την προώθηση των ευρωπαϊκών δημοκρατικών αξιών. ΔΟΜΗ Μέρος 1: Διάλεξη (30 λεπτά) Ο/Η διευκολυντής/ρια παρουσιάζει συνοπτικά τον σκοπό και τη δομή της Διακήρυξης. Θα μπορούσε να έχει τη μορφή ενός <i>Δεκάλογου</i> για την υιοθέτηση επικοινωνιακών στάσεων που θα δείχνουν περισσότερο σεβασμό και θα είναι περισσότερο αξιόπιστες και υπεύθυνες. Ένα παράδειγμα θα μπορούσε να είναι το ιταλικό μανιφέστο Delle parole ostili (το μανιφέστο είναι επίσης διαθέσιμο στα αγγλικά και σε διαφορετικές εκδόσεις, ανάλογα με τους εμπλεκόμενους φορείς). Τελικά, ο/η διευκολυντής/ρια χωρίζει τα συμμετέχοντα άτομα σε μικρές ομάδες και τους αναθέτει το έργο να αναπτύξουν τρία διαφορετικά σχέδια της Διακήρυξης. Ο/Η διευκολυντής/ρια τους καλεί επίσης να αναπτύξουν μια σειρά συστάσεων σε σημαντικούς ενδιαφερόμενους, τόσο σε τοπικό όσο και σε εθνικό/διεθνές επίπεδο, αντλώντας από τις γνώσεις που έχουν αποκτήσει χάρη στο Πρόγραμμα Ενίσχυσης Ικανοτήτων. Μέρος 2: Ομαδική εργασία (1,30 ώρα) Τα συμμετέχοντα άτομα, σε ομάδες, εργάζονται για τη σύνταξη της Διακήρυξης και των συστάσεων. Μέρος 3: Συζήτηση με την Ολομέλεια (1 ώρα) Τα συμμετέχοντα άτομα, στην Ολομέλεια, αναπτύσσουν - με τη βοήθεια του/της διευκολυντή/ριας - την τελική έκδοση τόσο της Διακήρυξης όσο και των συστάσεων.	
Υλικά & Εργαλεία: διαφάνειες, πίνακες παρουσίασης (flipcharts).	

COMMIT

COMMunication campaign against exTremism and radicalisation

This publication was funded by the European Union's Internal Security Fund – Police under Grant Agreement No. 867019.

